

**TWİTTER'DA GERÇEKLEŞTİRİLEN SALDIRGAN MİZAH: TROLLER
ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA**

Gökhan ÖZDEMİR

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2019

**TWİTTER'DA GERÇEKLEŞTİRİLEN SALDIRGAN MİZAH: TROLLER
ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA**

Gökhan ÖZDEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Emre GÖKALP

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos, 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Gökhan ÖZDEMİR'in "Twitter'da Gerçekleştirilen Saldırgan Mizah: Troller Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma" başlıklı tezi 23 Ağustos 2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan Sosyoloji Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Emre GÖKALP
Üye : Dr.Öğr.Üyesi Çağdaş CEYLAN
Üye : Dr.Öğr.Üyesi Cihad ÖZSÖZ

Prof.Dr.Bülent GÜNSOY
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

TWİTTER’DA GERÇEKLEŞTİRİLEN SALDIRGAN MİZAH:

TROLLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

Gökhan ÖZDEMİR

Sosyoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos, 2019

Danışman: Doç. Dr. Emre GÖKALP

Bu çalışmanın amacı trollerin sosyal medya ağlarında artan kışkırtıcı eylemlerinin arkasındaki motivasyonu keşfetmek ve trol çalışmalarına sosyolojik bir katkı sağlamaktır. Bu bağlamda çalışma Twitter’da saldırgan mizah gerçekleştiren trollerin anlam dünyalarını ve deneyimlerini anlamak için yürütülmüştür. Fenomenolojik desen benimsenerek yapılan mülakatlarda trollerin trollüğü ve saldırgan mizahı yapma nedenleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Twitter’da yapılan saha gözleminin ardından trollerle iletişime geçilmiş ve 12 trol ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar yüz yüze ve çevrimiçi nitel araştırma teknikleri olmak üzere iki şekilde yapılmıştır. Araştırmanın sonunda trollerin saldırgan mizahı “saldırı” aracı olarak görmedikleri, saldırgan mizahın nefret söylemi yaydığına inanmadıkları saptanmış ve saldırgan mizah üretme motivasyonları “dikkat çekmek”, “halkı aydınlatmak” ,“insanların samimiyetsizliği” olarak 3 başlık biçiminde ortaya çıkmıştır. Sonuç kısmında trollerin yaratmakta oldukları tahribatları minimuma indirmek için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Trol, trollük kültürü, saldırgan mizah, nefret söylemi, Twitter,

ABSTRACT

OFFENSİVE HUMOUR ON TWITTER: A SOCIOLOGICAL RESEARCH ABOUT TROLLS

Gökhan ÖZDEMİR

Department of Sociology

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, August, 2018

Supervisor: Assoc. Prof. Emre GÖKALP

The aim of this paper is to reveal the motivation behind the ever-increasing provocative activities of internet trolls on social networks, as well as to contribute to the literature from a sociological perspective. In this context, the research has been carried out in an effort to comprehend the semantic world and the experiences of those who perform offensive humor, specifically on Twitter. Following a comprehensive field observation on Twitter, several internet trolls were reached out for the interview, 12 of which being interviewed eventually. Interviews were carried out either in face to face format, or based on online qualitative research techniques. Following the research, it has been determined that the internet trolls do not see offensive humor as a means of offense and they believe that offensive humor neither spread nor intensify hate speech. It has also been also found out that, there are mainly 3 different types of motivation for producing offensive humor on Twitter: To draw attention, to enlighten the society, and to reflect the hypocrisy. In the conclusion part, a number of suggestions have been put forward so as to minimize the damage caused by internet trolls.

Key Words: Troll, troll culture, offensive humor, hate speech, Twitter

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı yapabilmemde yapıcı eleştiriyile bana yön gösteren, bir tezin nasıl yazılacağını uygulamalı bir şekilde bana öğreten, seçmiş olduğum tez konularını yapabilme noktasında desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Doç. Dr. Emre Gökalp'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tüm yaşamım boyunca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman benden esirgemeyen, daima arkamda duran ve bana destek olan aileme, sevgili annem Berrin Ebru Özdemir'e, sevgili babam Orhan Özdemir'e, sevgili ağabeyim Muhammet Cihan Özdemir'e ve sevgili kuzenim Efecan Özdemir'e sevgilerimi, saygılarımı sunarım.

...../2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı"yla tarandığımı ve hiçbir şekilde "intihal içermediğimi" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

(İmza)

Gökhan Özdemir

(Öğrencinin Adı Soyadı)

İÇİNDEKİLER

Sayı

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLO LİSTESİ.....	xiii
GÖRSELLER LİSTESİ.....	xiii
BİRİNCİ BÖLÜM - GİRİŞ.....	1
İKİNCİ BÖLÜM- ALANYAZIN	3
2.1 Yeni Medya ve Genel Özellikleri.....	3
2.1.1 Dijitallik	4
2.1.2 Multimedya Biçemselliği ve Kullanıcı Türevli İçerik Üretimi.....	4
2.1.3 Hipermetinsellik	5
2.1.4 Yayılım ve Sanallık	5
2.1.5 Etkileşim.....	6
2.2 Sosyal Medya Nedir?	7
2.3 Geleneksel Medya ve Sosyal Medya Arasındaki Farklar.....	11
2.4 Twitter ve Mimari Yapısı	14
2.5 Trollük Nedir ve Nasıl Ortaya Çıkmıştır?	17
2.5.1 Türkiye’de Trol Olgusunun Ortaya Çıkışı	20
2.5.2 Trollük Çeşitleri	21
2.5.3 Anonimlik ve Trollük.....	28
2.6 Trol Tipolojisi.....	32

2.7 Saldırgan Mizah Nedir?	38
2.7.1 Saldırgan Mizah ve Nefret Söylemi	43
2.7.2 Türkiye Twitter'ın da Saldırgan Mizahın Ana Hatları.....	47
2.7.2.1 Dinsel Konulara İlişkin İçerikler	49
2.7.2.2 Mezhepsel Konulara İlişkin İçerikler.....	52
2.7.2.3 Irkçılığa Dayalı İçerikler	54
2.7.2.4 Engelli Bireylere Yönelik İçerikler	58
2.7.2.5 Yoksulluk ve Dezavantajlı Gruplar Üzerine İçerikler	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YÖNTEM	65
3.1 Araştırmanın Yöntemi.....	65
3.2 Veri Toplama Tekniği.....	67
3.3 Verilerin Toplanması Hakkında Genel Bilgi ve Katılımcıların Özellikleri... 68	
3.4 Verilerin Analizi ve Yorumlanması.....	72
3.5 Veri Toplama Aracının Güvenirlik Çalışması	73
3.6 Araştırmacının Rolü	73
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM- BULGULAR ve YORUM.....	75
4.1 Saldırgan Mizah Yapan Trollerin Trollük Algısı ve Tanımları	75
4.1.1 Trollük, Zekâ ve Haz	76
4.1.2 Trollük, Eğlence ve Haz.....	77
4.2 Trollerin Saldırgan Mizah Algıları ve Tanımları	78
4.3 Trollerin Saldırgan Mizahı Neden İcra Ettiklerine Yönelik Bulgular	81
4.3.1 “Samimiyetsizlik”	81
4.3.2 “Halkı Aydınlatma” Aracı Olarak Saldırgan Mizah.....	83
4.3.3 Dikkat Çekmek.....	84
4.4 Saldırgan Mizahın “Saldırgan” Olarak Algılanıp Algılanmaması Üzerine Bulgular:	85
4.4.1 Saldırdığını Düşünenler;	85

4.4.2 Saldırmadığını Düşünenler;	86
4.5 Saldırgan Mizahın Sınırları	87
4.5.1 Mizahın Sınırı Yok.....	87
4.5.2 Sınırı Olmalı	88
4.6 Engelli Bireyler Üzerinden Mizah.....	90
4.6.1 Mizah Yapılabilmeli.....	90
4.6.2 Down Sendromlula.....	91
4.7 Trollerin Linç Üzerine Düşünceleri	92
4.7.1 Linç Edilmenin İşlevselliği	94
4.7.3 Trollerin “Linç Edenler (Tepki gösterenler, “Duyar Tayfa”) Üzerine Düşünceleri	95
4.8.1 Tepki Gösterenlere Olumlu Bakış	97
4.9 Twitter’da Özgürlük.....	97
4.10 Twitter’daki Anonim Kişi ve Gündelik Yaşamdaki Kişi	98
4.10.1 Anonim Kimliğiyle Aynı Kişi Olduğunu Söyleyen Katılımcılar.....	98
4.10.2 Aynı Olmadığını Söyleyen Katılımcılar	99
BEŞİNCİ BÖLÜM- SONUÇ ve TARTIŞMA	102
KAYNAKÇA.....	107
ÖZGEÇMİŞ	

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Geleneksel Medya Sosyal Medya Karşılaştırması	13
Tablo 2: Trollük Çeşitleri Tablosu	22
Tablo 3: Türkiye’de Saldırgan Mizah Yapan Belli Başlı Trol Hesapları.....	48
Tablo 4: Katılımcıların Ayrıntılı Tablosu	70

GÖRSELLER LİSTESİ

Sayı

Görsel 2.1: @KadirDB ve @06melihgokcek arasındaki diyalog	26
Görsel 2.2: @KadirDB ve @06melihgokcek arasındaki diyalog 2	26
Görsel 2.3: @esatreis isimli kullanıcının Tweet dizisi.	27
Görsel 2.4: @Chromegnon isimli kullanıcının lulz içeriği	28
Görsel 2.5: Kur'an ayetlerine ilişkin saldırgan mizah içeriği	50
Görsel 2.6: Hz. Muhammed ve Hz Aişe'ye yönelik saldırgan mizah içeriği	50
Görsel 2.7: Hz Muhammed' yönelik saldırgan mizah içeriği	50
Görsel 2.8: Hac ibadetine yönelik saldırgan mizah içeriği	51
Görsel 2.9: Hz Muhammed'e yönelik saldırgan mizah içeriği	51
Görsel 2.10: Madımak Oteli olayına ilişkin saldırgan mizah içeriği	52
Görsel 2.11: Alevilere yönelik saldırgan mizah içeriği	53
Görsel 2.12: Şafilik mezhebine ilişkin saldırgan mizah içeriği	53
Görsel 2.13: Alevilerin evlerinin kırmızı boya ile işaretlendiği simgeye ilişkin saldırgan mizah içeriği	54
Görsel 2.14: Kürtlere yönelik yapılan saldırgan mizah içeriği	55
Görsel 2.15: Kürtlere yönelik yapılan saldırgan mizah içeriği 2	55
Görsel 2.16: Ermenilere yönelik saldırgan mizah içeriği	56
Görsel 2.17: Kürtlere yönelik yapılan saldırgan mizah içeriği 3	56
Görsel 2.18: Savaş mağduru Suriyeli çocuğa yapılan saldırgan mizah içeriği.....	57
Görsel 2.19: Savaş mağduru Suriyeli çocuğa yapılan saldırgan mizah içeriği 2.....	57
Görsel 2.20: Down Sendromlu bebeğe yapılan saldırgan mizah içeriği.....	59
Görsel 2.21: Engelli bireye ilişkin saldırgan mizah içeriği.....	59
Görsel 2.22: Engelli bireye ilişkin saldırgan mizah içeriğinin devamında trolün verdiği cevap	60
Görsel 2.23: Down Sendromlu gence yapılan saldırgan mizah içeriği.....	60
Görsel 2.24: Engelli bireye ilişkin saldırgan mizah içeriği.....	61
Görsel 2.25: Yoksulluk üzerine yapılan saldırgan mizah 1	62
Görsel 2.26: Dezavantajlı gruplara yönelik saldırgan mizah içeriği.....	62
Görsel 2.27: Yoksulluk üzerine yapılan saldırgan mizah 2	62
Görsel 2.28: Yoksulluk üzerine yapılan saldırgan mizah 3	63

BİRİNCİ BÖLÜM - GİRİŞ

Sosyal medya kullanıcı sayısının her geçen gün artmasıyla birlikte ortaya yeni sosyal olgular çıkmaktadır. Avcılığın bir biçimi ve mitolojinin içerisinde geçen bir karakter olmanın dışında yeni anlamlar ifade etmeye başlayan trollük, günümüzde fazlasıyla önem kazanmış bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Sosyal medya kullanıcılarının içerisinde bazen sevgiyle olsa da genellikle nefretle anılan troller bu araştırmanın temel odağını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada özellikle Twitter'da geniş bir kitleye ulaştığı düşünülen troller tarafından gerçekleştirilen saldırgan mizah incelenerek trol kültürü çalışmalarına mütevazı bir katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Farklı bir ifadeyle bu araştırma Twitter'da saldırgan mizah gerçekleştiren trollerin anlam dünyalarına ve deneyimlerine odaklanmayı amaçlamıştır. Fenomenolojik desen esas alınarak trollerle yapılan mülakatlarda trollüğü ve saldırgan mizahı yapma nedenleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda trollerin, trollüğe, saldırgan mizaha, siber ortamda maruz kaldıkları linçlere, linçlerin onlar için ne ifade ettiği ve toplumsal değerlere ilişkin fenomenlere atfettikleri anlamalara yönelik açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Elde edilmiş bulgular sonucunda trollerin gerçekleştirmiş oldukları eylemler ve ortak anlam kodları sistematik hale getirilmeye çalışılmıştır.

Sosyal medya ağlarında gerçekleştirilen trollük faaliyetleri günden güne artış göstermektedir. Trollerin zararsız ve daha çok eğlence içerikli yaptıkları içeriklerin yanında saldırgan rahatsız edici, şok edici ve nefret söylemi içeren paylaşımları da fazlasıyla görülmektedir. Trollerin ortaya koydukları eylemlerin nedenlerini, amaçlarını, yapış biçimlerini kendi bakış açılarından dinlemek bunları da sosyolojik bir bakışla anlamaya çalışmak bulunduğumuz yeni medya çağını ve sosyal medya kültürünü biraz daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır. İçerisinde yaşadığımız çağdaki sosyal medya kullanımı ve trollüğün artması trollerin yarattıkları tahribatlar ya da kışkırtıcı eylemleri anlamak bu "iş" yapmalarındaki motivasyonu keşfetmek önemlidir. Bu bağlamda araştırmanın önemi daha önce Türkçe literatürde fenomenolojik desen ile trollerle yapılan bir alan çalışması olmamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında saldırgan mizah yapan troller Türkçe literatürde daha önce sosyolojik olarak çalışılmamıştır. Bu çalışma troller üzerine yapılmış nitel bir çalışmaya dayanan internet ve sosyal medya

çalışmalarına mütevazı bir katkıda bulunacaktır. Ayrıca trollerin algı dünyalarına, trollüğü algılayış biçimlerine, saldırgan mizaha atfettikleri anlamlar sebebiyle literatürde bir nebze de olsa boşluğu doldurması açısından önemlidir.

Araştırmanın ana problemi; Trollerin saldırgan mizah yapmalarının temel nedenleri nelerdir?

Araştırmanın alt problemleri:

- 1) Saldırgan mizah yapmanın trollere açısından önemi nedir?
- 2) Trollük ile saldırgan mizah arasındaki bağlantılar nelerdir?
- 3) Saldırganlık amacıyla oluşturulan içerikler mizah ve komiklik adı altında ne kadar örtüşüyor? Troller için bu bir saldırı anlamına gelir mi?
- 4) Troller nefret suçu ya da nefret söylemi hakkında ne düşünmektedir?
- 5) Trollerin kendi anlam dünyalarını saldırgan mizah yoluyla dışa vurdukları bir eylem olarak mı görmektedirler?
- 6) Trollerin gündelik yaşamdaki kişilikleriyle sosyal medyadaki trol kişilikleri arasında fark var mıdır? Varsa nasıl bir fark vardır?

Bu tez saldırgan mizah gerçekleştiren trollere odaklandığı için Twitter'daki trollere toplumsal değerleri en fazla hedef alanlar ve tepki çekenler tezin kapsamına dâhil edilmiştir. Tezde örneklem seçim tekniklerinden amaçsal örneklem ve trollerin yönlendirilmesiyle kartopu örneklem tercih edilmiştir. Tezin yöntemi nitel araştırma ile sınırlandırılmış, fenomenoloji deseninden başka bir desen kullanılmamıştır.

Bu araştırmanın temel varsayımı Twitter'da gerçekleştirilen saldırgan mizahın toplumun çoğunluğu tarafından önemsenen bazı toplumsal değerleri ve normları hedef aldığıdır ve Türkiye Twitter'ında toplumsal değerlerin büyük bir kitle tarafından önemsendiğidir. Örnek olarak: Dini, ailevi, ırki, engelli bireylere karşı, siyasi bazı figürlere karşı, yoksul bireylerin içerisinde buldukları duruma karşı bir önemsenme ve bu değerlere hassasiyet gösterilme varsayılmaktadır. Bu değerlerin hedef alınmasının hedef alan bireyler üzerinde siber linç gibi bazı yaptırımlara yol açabileceği de bu varsayımlar içerisinde yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM- ALANYAZIN

2.1 Yeni Medya ve Genel Özellikleri

Yeni medya kavramı ilk kez geleneksel medyanın etkili olduğu 1970'lerde ortaya çıkmıştır. Bilgi ve iletişim tabanlı araştırmalarda özellikle ekonomi ve sosyal bilimler alanında incelemeler yapan araştırmacılar tarafından oluşturulmuş bir kavramdır. Kavram 1970'lerde bu minvalde kullanılsa da 1990'larda küresel çapta yayılmaya başlayan yeni teknolojik biçimin etkisiyle bugün kullanıldığı anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Bir diğer deyişle hız kazanan bilgisayar ve internet teknolojisi ile birlikte yeni medya kavramı genişlemiş ve farklı açılımlar kazanmıştır (Thompson, 2008, s. 23-25). Bugünlerde, kitle toplumunu niteleyen ve basın, radyo ve televizyondan oluşan tek yönlü medya, iletişimin etkileşimli ve dijital biçimleri karşısında gerilemektedir (Ligieza, 2014, s. 99).

Yeni medyanın bir kısmı dijitallik gibi bilgisayarlara özgü işlemleri kapsarken bir kısmı da iletişim araçlarına özgü oluşumları kapsamaktadır. Bu bağlamda yeni medya çift yönlü bir medyadır (Budak, 2016, s. 61). Geleneksel medyanın interaktif olmayan yapısının aksine yeni medyanın interaktif yapısı yeni medyayı yeni yapan özelliktir. Yeni medya, kullanıcıyı enformasyonun pasif bir tüketicisi yerine aktif bir tüketicisi yapma eğilimi içerisindedir (Aktaş, 2007'den aktaran Akyazı, 2014, s. 185). Bu kullanıcıyı aktif üretici yapma süreci yeni medya dolayımı ile iletişimin içsel yapısından kaynaklanmaktadır. Yeni medya sayısal ağlara bağlanmayı, bu dijital bağlantının sağladığı çoklu ortam özellikleri de kullanıcıya yeni hizmet alternatiflerini sunmaktadır (Budak, 2016, s. 61). Örnek olarak bilgisayarlar, cep telefonları, tabletler, oyun konsolları, giyilebilir teknolojiler üzerinden dijital oyunlar, internetin bütün yazılım hizmetleri ve sosyal ağlara ulaşılabilirlik bu içsel yapının görünümüdür (Binark ve Löker, 2011, s. 9).

Yeni medyanın yapısını ele alırken geleneksel medyadan farklılaştığı noktalara değinmek önemlidir. Gazete, dergi yayıncılığı, radyo, televizyon yayınları ve sinema filmleri vs. geleneksel medyanın majör araçları iken yeni medyayı farklılaştıran özellikler yeni medyanın yeni olanını ortaya koymak açısından önemlidir. Bu bağlamda Binark ve Löker (2011) yeni medyayı geleneksel medyadan farklı kılan bu özellikleri, beş başlık altında toplamışlardır. Bunlar; *dijitallik, etkileşimsellik, multimedya biçimselliği ve kullanıcı türevli içerik üretimi, hipermetinsellik, yayılım ve sanallıktır* (Binark ve Löker, 2011, s. 9).

2.1.1 Dijitallik

Yeni medya ortamında her şeyin sayısal kodlarla ifade edilmesi üreticiye ve kullanıcıya analog sistemde olmayan avantajlar getirmektedir. Dijital yani sayısal sistemlerde depolama alanı, hız, kopyalanabilirlik hali, verileri okuyabilecek aygıt çokluğu analog sistemden farklılaşan avantajlardır (Binark ve Löker, 2011, s. 9). Analog sistemde veriler sadece onu okuyabilecek donanım tarafından anlamlı hale getirilebilmektedir. Analog sistemlerde yapılan kopyalamalarla orijinali arasında büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Buna karşın dijital sistemde, kopyalanan içeriğin kodları orijinali ile aynı olduğundan herhangi bir farklılık oluşmamaktadır (Çomu ve Binark, 2013, s. 200). Bir diğer deyişle dijitalliğin temel mantığını sayılar ve kodlar oluşturmaktadır. Birler ve sıfırlardan oluşan dijital mantığın her içeriğinde bu görülmektedir. Özetle dijital olabilmesi için sayılarla ifade edilmesi gerekir (Yengin, 2014, s. 133).

Dijitallik anında iletme hızı, kopyalama, devasa depolama, çoğaltama, bir fotoğrafı müziği ya da videoyu başka bir dijital nesnenin içerisine yerleştirme, gibi birçok olanak sağlar. Peki dijitallik yeni medyayı geleneksel medyadan nasıl farklı kılar? Bu soruya Binark, De Mul'den yapmış olduğu alıntıyla şöyle cevap verir;

“İnternet, televizyon ve film gibi eski multimedya-dan, uygulanan bütün medyanın dijital bir kodu paylaşmasıyla ayrılır. Dijital karakter yalnızca bu medyayı karşılıklı çevirebilir (bir multimedya bilgisayarı sesleri görünür kılar ya da imgeleri sese çevirir) yapmakla kalmaz, onların kolayca kopyalanmasını ve başka betimlemelerin içine yerleştirilmesini de sağlar” (De Mul 2008, s. 213'den aktaran Binark ve Löker, 2011, s. 9).

2.1.2 Multimedya Biçemselliği ve Kullanıcı Türevli İçerik Üretimi

Yeni medya ortamlarındaki simge sistemleri, iletişim çeşitleri ve farklı veri türlerinin bir araçta toplanması tümleşik bir iletişim kanalının oluşması anlamına gelir (Dijk, 2004, s. 146'dan aktaran Binark ve Löker, 2011, s.10). Multimedya biçemselliği bir iletişim kanalının oluşmasındaki temel etkenleri barındırarak var olur. İmge, ses, metin ve sayısal veri gibi farklı veri türlerini içermesiyle oluşur. Ayrıca yeni medya ortamlarının dijitallik özelliğinden beslenir ve kullanıcı türevli içerik üretimini de destekler. Yeni medya ortamlarında hem tüketici hem de üretici konumunda olan kullanıcıların ortaya koydukları içeriklere “kullanıcı türevli içerik” veya “kullanıcı tarafından yaratılan içerik” denir (Binark ve Löker 2011, s. 10). Bunlar bloglar, Vloglar,

YouTube içerikleri, internet tabanlı dergiler, her türlü içeriğe gönderilen yorumlar örnek gösterilebilir.

2.1.3 Hipermetinsellik

Kısa adı HTML (Hyper Text Markup Language) olan hipermetinsellik Türkçe'ye "hiper (sıçramalı) metin işaretleme dili" olarak çevrilebilir (Zelan, 2014, s. 93). Hipermetinin hyper'i Yunancada uzak, öte anlamını taşımakta olup metin-ötesilik diye anlam verilebilir. Hipermetinsellik; "www" (Word, Wide, Web) üzerine kurulu bulunan yapısal oluşumdan oluşmakta ve bir metnin başka metinlerle olan ilişkisi anlamına gelmektedir. Hipermetinsellik özelliğiyle birlikte ağ üzerinden başka alternatif mecralara kolayca erişim gerçekleştirilmektedir (Yengin, 2014, s.135). Mekânsız olan bu "metin" biçimi kullanıcıya bazı kolaylıklar sağlar. Kullanıcının veri toplamasına, veri paylaşmasına, güncel olan ya da olmayan verilere çok kolay bir şekilde ulaşmasına olanak verir.

Hipermetnin sayısal (dijital) ortam aracılığıyla geleneksel okuma edimini ve bilgiye ulaşma metotlarını değişikliğe uğrattığı söylenebilir. Değişikliğin ana ekseninde sıçramalı metin olan "hipermetin" yer almaktadır. Bu özelliğiyle hipermetin, içerisinde etkileşimin yer aldığı yeni bir kültürel süreç başlattığını söyleyebiliriz. Twitter, Facebook, Instagram, YouTube, Tumbler ve kişisel bloglar bahsi geçen yeni sürecin gerçekleşme alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeni medya uygulamalarının iletişim biçimi geleneksel iletişim biçimlerinden farklı olması özellikle hipermetinsellik özelliğine bağlanabilir. Hipermetinsellik metinleri, içerikleri, uygulamaları hemen hemen her şeyin yaklaşmasına imkân vermiştir. Dolayısıyla da hipermetinsellik sözlü, yazılı ve görsel iletişim sonucu ortaya çıkan kültürel unsurlara (sıçramalar yoluyla) hızlı bir şekilde ulaşma imkânı sağlamıştır. (Yeşilyurt, 2015, s. 76-77).

2.1.4 Yayılım ve Sanallık

Yayılım yeni medya uygulamalarında karşımıza çıkan bir unsurdur. Verilerin bir ağ üzerinde dolaşıp yine bir ağ üzerinden ulaşılmasına yayılım denir. Bu yapı ağ tabanlı olduğundan (özellikle internet) ve birbirine bağlanmış birçok ağdan oluşmuştur. Örnek olarak İnternet ağının internet sitelerine, internet sitelerinin üzerinden yine internet ağına bağlanan bir mantık verilebilir. Bu örnekteki gibi bir durumda bir verinin yayılımını

kolaylaştırmakta ve aynı anda sayısız farklı uygulamalara erişebilmektedir. Ayrıca ağ yayılımının bir diğer özelliği de bir metne farklı zamanlarda, farklı yerlerde tekrar ve tekrar ulaşılabilmesidir (Çomu ve Binark, 2013, s. 203). Yayılım, hipermetinsellik özelliğinden beslenir ve kullanıcıların ya da sistemin arayüzündeki bir metnin hızla çoğalmasını, dağılmasını, bazen de yok olmasını sağlar¹. Bu sanal durumda olan metinlere farklı zamanlarda ve uzamlarda yeniden ve yeniden erişilebilmesini ifade eder. Özellikle YouTube, Dailymotion gibi video paylaşım ağları ve Facebook, Twitter, Instagram, Scorp gibi toplumsal paylaşım ağlarında dolaşıma giren çeşitli metinler bağlantı verme veya kopyalama-yapıştırma yöntemi ile hızla siber uzamda dolaşıma girer. Sanallık ise arayüz ile kullanıcının kurduğu iletişimin niteliğini açıklar ve kullanıcıya orada olma hissini sağlar (Binark ve Löker, 2011, s. 12). Orada o anda olmak aynı zamanda bir çevrimiçi grup ile hareket edebilmeyi de sağlar. LoL, Knight Online, Metin2, Dota2 gibi oyunlarda başka kullanıcılarla sanal cemaatler oluşturabilir, avatarınız² ile kendinizi simgesel olarak temsil edebilirsiniz.

2.1.5 Etkileşim

Yeni medyadaki “yeni” kavramına atfedilen en önemli özellik “etkileşim”dir. Kullanıcıların arayüzler ile ulaştıkları metinlere kendi fikirlerini, yorumlarını yazarak metnin dolaşıma girmesini sağlamalarına, eklemeler yaparak metne yeni bir hüviyet kazandırmalarına etkileşimlilik denir. Kullanıcıların hiçbir engel olmaksızın bir yeni medya unsuruna müdahil olması ve katılımcılığın giderek çoğalması, ortamın ulaşım bakımından “demokratikleşmesi” etkileşim sayesinde mümkün olmaktadır (Binark ve Löker, 2011, s. 10). Yeni medyanın etkileşim özelliği sayesinde bireyler pasif tüketici olmaktan öte her an hazır konumdadırlar. Bu bağlamda etkileşimde bir diğer önemli nokta kullanıcıların veri devamlılığını sürdürmeleridir (Taş, 2017, s. 63). Veri devamlılığını sürdüren yeni medya tüketicisi “kullanıcı” olarak tanımlanır. Arayüzler aracılığıyla kullanıcılar sadece ağ ya da ağ uygulamaları ile değil, ağ üzerinde bulunan diğer etkileşime hazır kullanıcılarla da etkileşime girebilirler. Bu etkileşim bir başka kullanıcı ile ya da bir grup ile ya da ayrı ayrı pek çok kişiyle sağlanabilir.

¹ İçeriğin silinmesi mahkemeye başvurmayla mümkün olabilir. Aşağıdaki link bu duruma örnek olarak gösterilebilir (<http-1>).

² Sanal ortamlarda oyuncuların ya da kullanıcıların kendilerini temsil etmesi için kullandıkları ikon.

2.2 Sosyal Medya Nedir?

2019 yılı itibariyle dünyada 3 milyar 256 milyon sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır (http-2). Kullanıcı sayısını ve etkisini günden güne daha fazla arttıran sosyal medya her an erişim için kendisine ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Kablosuz internet (Wifi'siz) alanların azalması, akıllı telefonlardaki internet kullanımının artması, Mark Zuckerberg'ün drone internet projesi bulunduğumuz zamanda internet kullanımının ve sosyal medya kullanımının ne kadar arttığı ve artırılmaya çalışıldığı göstergesidir (http-3).

Sosyal medyanın bu kadar yaygın bir kullanıma ulaşmasındaki ana etkenler sosyal medyanın karakteristik özelliklerinde yatmaktadır. Mayfield, (2008) sosyal medyanın 5 ana karakteristik özelliğini şöyle sıralamaktadır:

- *Katılımcılar:* Sosyal medya katılımcılarını cesaretlendirmekte ve katılımcılarından geri bildirim almaktadır. İzleyici ile medya arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmaktadır.
- *Açıklık:* Çoğu sosyal medya servisi geribildirime ve katılımcıya açık olan servislerdir. Bu servisler oylama, yorum ve bilgi paylaşımı gibi konularda cesaret aşılamaktadır.
- *Konuşma:* Geleneksel medya yayın içeriği tek yönlü iken sosyal medya karşılıklı iletişim kurmaya ve çift yönlü iletişime olanak tanınması bakımından daha caziptir.
- *Toplum:* Sosyal medya, toplulukların hızlı bir şekilde oluşturulmasını ve etkili bir şekilde iletişim kurmasını sağlar.
- *Bağlantısallık:* Sosyal medya ağlarının çoğu hipermetinsel bağlantısallıklar sağlamaktadır. Bu bağlarla daha fazla içeriğe, daha fazla insana, daha fazla kaynağa erişim sağlanmaktadır (Mayfield, 2008, s. 5).

Bu karakteristik özellikler sosyal medyanın, geleneksel kitle iletişim araçlarından farklılıklarının göstergesidir. Televizyon, radyo, gazete gibi geleneksel kitle iletişim araçları olarak adlandırılan araçların karşısında Poster'in (1995) ifadesiyle "ikinci medya çağı" olarak adlandırdığı yapısal dönüşüm sürecini görmekteyiz (Babacan, Haşlak, Hira, 2011, s. 72). Yapısal dönüşüm en temelde iletişime erişim sağlayan aletlerden, iletişim biçimlerinin farklılığına kadar kendisini göstermektedir. Mobil ya da mobil olmayan

araçlarla internet tabanlı bir bağlantıyla, bambaşka bir ilişki ve iletişim biçimiyle yeni bir medya çağının perdeleri açılmıştır. Artık günümüzde yeni toplumsal hareketler, özgürlük, mahremiyet, aile, birey, toplum, teşhirciliğin yeni formları, enformasyon obeziteliği, yeni gözetim biçimleri, sinoptikon kavramı, akışkan ilişkiler, uluslararası ilişkilerin yeni biçimi gibi pek çok “yeni” sayabiliriz. Bu “yeni”lerin hepsi yapısal dönüşümün sonrasında ortaya çıkan mefhumlardır. Bu mefhumların en çok bilineni olan sosyal medyayı tanımlamaya çalışarak bu ikinci medya çağına açıklık getirmemiz yerinde olacaktır.

“Sosyal Medya Endüstrisi” adlı eserinde Kara (2012) sosyal medya ve sosyal ağların birbirlerinin yerine ikame olarak kullanılan kavramlar olduklarını söylemektedir. Ancak sosyal ağlar ve sosyal medya kavramlarının farkını Kara (2012), Boyd ve Ellison (2004) ve Kaplan ve Haenlein’den (2010) hareketle ortaya koymaktadır. Boyd ve Ellison sosyal medyayı “kullanıcıların tamamen veya kısmen açık birer profil oluşturup, ilişkide oldukları insanlar listesi hazırladıkları, sergiledikleri, paylaştıkları ve diğer kullanıcıların profil ve ilişkilerini gözlemleyebildikleri sanal ortamlar” (Boyd ve Ellison, 2004, s. 211) şeklinde tanımlamaktadır. Kaplan ve Haenlein sosyal medyayı “kullanıcı tarafından oluşturulan, içerik üretimine ve paylaşımına olanak veren, web 2.0’in ideolojik ve teknolojik temelleri üzerine inşa edilmiş internet tabanlı uygulamalar grubu” biçiminde tanımlar (Kaplan ve Haenlein, 2010, s. 61). Boyd ve Ellison’un çalışmalarının başlığında kullandıkları sosyal ağ siteleri ifadesi ile Kaplan ve Haenlein’in kullandığı sosyal medya ifadesi, bir anlamda kavramın, 2004’ten 2010’akadar geçen sürede aldığı yolu da özetlemektedir. Bu bağlamda Kaplan ve Ellison’a göre sosyal medya web 2.0 altyapısına dayanan etkileşimli uygulamaların genel adıdır. Bir anlamda sosyal medya, tüm bu özellikleri bünyesinde barındıran bir şemsiye niteliğindedir (Aktaran Kara, 2013, s. 54-55-56).

Televizyon, radyo gibi tek düze (monolog) kitlesele medya araçlarından kendisini “anında” etkileşimlilik ile ayıran sosyal medya iletişim tartışmalarına yepyeni kapılar aralamıştır ve disiplinler arası bir konuma ulaşmıştır. Bu duruma örnek olarak Mandiberg’den (2012) alıntı yapan Fuchs (2014), sosyal medyanın pek çok kavramla ilişkili olduğuna dikkat çekmiştir;

“(Sosyal medya) Ticari medyanın gözdesi, ‘kullanıcı kaynaklı içerik’, Henry Jenkins’in medya endüstrileri odaklı ‘katılım kültürü’, Jay Rosen’in ‘eskiden izleyici olarak bilinen

insanları', siyasi olarak aşılana sosyal medya, Yochai Benkler'in süreç odaklı 'akran üretimi' ve Tim O'Reilly'nin bilgisayar programlama odaklı web 2.0'ı" (Maldiberg, 2012, 2'den aktaran Fuchs, 2014 s. 53).

Çağımızda sosyal medyanın ticari yönü, reklamcılık yönü ya da bilgisayar programlamanın web 2.0 odaklı olması yadsınamaz. Bu çalışmada asıl odaklanılan nokta yeni medyanın katılımcı kültür kavramı ekseninde etkileşimli olmasıdır. Etkileşimli olmasından kasıt anında paylaşılabilir platformların desteğiyle bir içeriğin anında milyonlara ulaşmasıdır. Bu noktada sosyal medya kullanıcıları tüketici ve üretici rolünde yer almaktadır yani sadece tüketen bir kitle konumunda değildirler. Örnek olarak Facebook'ta bir e-kitap sayfası oluşturulup kolektif bir katılım ile birkaç ay içerisinde devasa bir internet arşivi oluşturulabilir. Birbiriyle etkileşim içerisinde olan katılımcılar "esnek" birliktelikler oluşturarak amaç doğrultusunda hareket edebilirler. Bu bağlamda Jenkins (2009) katılımcı kavramının "kültür" olmasındaki etkenlerle beraber kolektif zekânın öneminin vurgusunu yapar;

- 1) Sanatsal ifade ve sivil katılıma göre daha düşük engeller,
- 2) Diğer kullanıcılarla/katılımcılarla yaratımları paylaşma ve yeni yaratımlar için güçlü destek,
- 3) En tecrübelilerin tecrübelerini yeni olanlara aktardığı informel bazı danışmanlık türleri,
- 4) Yaratımlarının ve katkılarının değerli olduğunu bilen katılımcılar,
- 5) Etkileşim ile bir dereceye kadar sosyal bağ hissedilen katılımcılar (Jenkins, 2009'dan aktaran Fuchs, 2016, s. 79).

Sosyal medya katılımcıları A'dan Z'ye her konu hakkında sınırlama olmaksızın internet veri tabanında yayılabilir araçlar üretirler ya da tüketirler. Özetle devasa bir sanal kolektif arsa, bireyler tarafından işlenir. Bunun akabinde çevrimiçi yaratma ve yapma kültürü ortaya çıkar, kendi medya kültürümüzü üretmeyle ve yaymaya başlarız. Televizyonun, basılı yayının, radyonun yerine YouTube videoları, bloglar, ev yapımı web siteleri yükselişe geçer. (Fuchs, 2014, s. 55). "Şeyleri çevrimiçi veya çevrimdışı yapma, şeyleri bir araya getirir ve sosyal boyut içerir ve bizi diğer insanlarla sosyal ve fiziksel dünya ile bağlar" (Fuchs, 2014, s. 55).

Milyarlarca insanın bu kolektif arsayı işlemesi beraberinde çok boyutluluğu, hızlı tüketimi, akışkanlığı, geçiciliği ve uçuculuğu beraberinde getirmektedir. Her şeyin bu

kadar hızlı değişmesini anlamamak, bu durum karşısında şaşırarak ancak “kolektif arsanın” ve web 2.0’in mantığını gözden kaçırmak ile mümkün olmaktadır. Bu kolektif arsa günümüzde genel olarak sosyal medya üzerinden işlenmektedir.

Kullanıcıların katkıları ile işlenen arsa beraberinde enformasyon akışını yoğunlaştırmıştır. Enformasyon akışının yoğunlaşmasıyla bilgi kirliliği sorunu ortaya çıkmış ve günümüzün sorunlarından bir tanesi haline gelmiştir. Artan bilgi kirliliği arasında kalan kullanıcılar hangi bilginin doğru, hangisinin güvenilir olduğuna karar vermekte zorlanmaktadır, kafa karışıklığı yaşamaktadırlar (Babacan, Haşlak ve Hira, 2011, s. 73). Bu konu hakkında Zygmunt Bauman, akışkan modern dünyanın getirmiş olduğu dinamiklerin analizini “Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup” adlı eserinde vurgulamıştır. Bauman, akışkan modern dünyanın yarattığı bilgi kirliliğine karşı şaşkınlığını şu şekilde dile getirmektedir;

“ ... Akışkan modern dünyamız bizleri şaşırtmaya devam ediyor. Bugün bize kesin ve doğru görünenler yarın pekâlâ anlamsız, garip ya da talihsiz birer yanlış haline gelebilir. Dolayısıyla bu dünyanın kâh tasarımcıları, kâh aktörleri, kâh kullanıcıları, kâh kazazedeleri, olan biz dünya sakinleri sürekli değişime hazır bulunmak zorunda olduğumuzu hissediyoruz. Günümüzün moda değişiyle esnek olmamız gerekiyor. Bugün olan bitenler hakkında ya da olabilecekler hakkında daha fazla bilgiye açız. Neyse ki ana babalarımızın hayalini bile kuramayacakları imkânlarımız var. İnternetimiz ve dünya çapında ağımız, gezegenin dört bucağında bizi ”gerçek zamanda” ananında birbirimize bağlayan “bilgi otobanlarımız”, nereye gidersek gidelim elimizin altındaki cep boyutu mobil telefonların ya da İPod’ların içindekiler var. Neyse ki mi? Belki de maalesef. Ana babalarımızın başlarına bela olmuş yetersiz bilgi akışı şimdi bizi boğmakla tehdit eden ve içinde yüzmeyi ya da içine dalmayı imkânsızlaştıran (akıntıya yüzmek ya da sörf yapmaktan tamamen farklıdır) ondan beter bir bilgi akışı belasıyla yer değiştirmiştir. Önemli ve işe yarar haberleri faydasız ve manasız çöp yığınlarından nasıl ayıracağız? Çelişkili fikirler ve öneriler curcunası içinde gerçek ve değerli parçacıkları yalan, yanılısama, çöp ve atık ıvır zıvırdan ayırmamıza yarayacak bir harman makinesinden yoksun gibiyiz” (Bauman, 2014, s. 7-8).

Bauman’ın bahsetmiş olduğu harman makinesini en çok ihtiyacımızın olduğu dönem sosyal medyanın ortaya çıkmasından sonra artan bilgi kirliliğini yaşadığımız dönemdir. Sosyal medyanın yaşamımızın içerisine gark olmuş yapısına paralel olarak Bauman’ın bu alıntısında önemli olan iki nokta bulunmaktadır. Birincisi modern dünyanın bizi şaşırtıyor olmasıdır. İkincisi ise önceki kuşakların mustarip olduğu yetersiz

bilgi akışının günümüzde bizi boğmakla tehdit eden ve hatta boğan aşırı bilgi akışı belasıyla yer değiştirmesidir.

Birinci önemli noktayı bir soru ile açarsak; Bauman'ı şaşırtan akışkan modern dünya acaba akışkan modern dünya içerisine doğmuş olan bir bireyi şaşırtıyor mudur? Bir diğer deyişle dijital yerlileri akışkan modern dünya şaşırtıyor mu? Kavramın tanımının kendisi bir nevi soruya cevap vermektedir. Prensky'e (2001) göre dijital yerliler enformasyonu dijital göçmenlerden farklı olarak işlemektedirler. Bilgisayar ile büyüyen çocukların zihinleri bir nevi "Hipermetin zihinler"dir. Konudan konuya hızlı geçiş yapabilen bir zihne sahiptirler. Bilişsel yapıları sanki sıralı değil paraleldir. Zihin anlayışları bu şekilde, çağa uygun bir mantıkla işleyen bireylerin mevcut koşullara şaşırmaması oldukça güçtür. Bir diğer deyişle temel kodlar içerisinde yetişmiş herhangi bir bireyi bu durum şaşırtmayacaktır. Ancak ve ancak dijital göçmen olarak tanımlanabilecek bireyleri şaşırtacaktır (Prensky, 2001, s. 2-3). Dijital yerli, herhangi bir teknolojik cihazı ilk defa görse bile çok hızlı bir şekilde o cihaza adapte olacaktır. Fakat dijital göçmen teknolojik cihaza adapte olmakta zorlanacak ve şaşıracaktır.

İkinci nokta olarak üzerinde durulması gereken önceki kuşakların mustarip olduğu yetersiz bilgi akışının şimdilerde bizi aşırı bilgi akışı ile durumudur. Bu durum çok büyük oranda sosyal medya ağları ile ilgilidir. Bilgiye sınırlı kaynaklar ve araçlar ile ulaşan annelerimizin ve babalarımızın aksine bizler internet ağlarıyla, kitle iletişim araçlarıyla kolaylıkla bilgiye ulaşmaktayız. Enformasyonun çok hızlı yayılmasının bir sonucu olarak bu boğulma internet kullanıcılarında bazı tahribatlara yol açabilir. Sosyal medya ağları doğru ve yanlış bilginin iç içe bulunduğu ortamlar olduğu için doğru bilginin doğru bir şekilde yayılmasına olanak vermesi çok zordur. Bu durum bir nevi kulaktan kulağa oyununa benzetilebilir.

Kulaktan kulağa oyununun en çok oynandığı alanlardan olan Twitter'ın ağ mimarisine geçmeden önce geleneksel medya ve sosyal medya arasındaki farklardan bahsetmek yerinde olacaktır. Çünkü sosyal medyanın sınırlarını daha kuvvetli çizebilme adına geleneksel olandan nelerinin farklılaştığını ortaya koymak gerekmektedir.

2.3 Geleneksel Medya ve Sosyal Medya Arasındaki Farklar

Geleneksel medya ile sosyal medya arasındaki temel farkların ortaya konmasındaki önem, sosyal medyanın sınırlarını daha anlaşılır çizme isteğinden

kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda en temel farklardan birisi olarak “sahiplik”e vurgu yapılabilir. Geleneksel medyada bir medya organının ya da grubunun bir sahibi mevcuttur. Medya organına sahip olanlar içerikleri, içeriklere bağlı olarak izleyici kitlesini ve kurumun genel durumunu kendileri belirlerler. Sosyal medyada ise bu durum böyle değildir. Ortak bir anlatı alanı olan sosyal medyada geleneksel medyanın hüviyetini belirleyen bu durumları görmek çok daha zordur (Atabek, 2005, s. 76).

Geleneksel medyada içerikler ve programlar uzman kişilerin görüşlerine başvurularak hazırlanır. Ele alınacak konunun uzmanı olmayan kişinin geleneksel medyada yer alması zordur. Sosyal mecralarda ise bu durum tam tersidir. Herkes istediği bir konu hakkında istediği görüşü paylaşabilme özgürlüğüne sahiptir. Paylaştığı görüşlerini yüzbinlerce kişiye sosyal medyanın etkileşimli yapısı sayesinde duyurabilmektedir.

Geleneksel medyada içerikler belirli kurumlarca çok sıkı bir şekilde denetlenirken sosyal medya nispeten daha denetimsiz bir ortamdır. Son yıllarda internet sitelerine, sosyal medya içeriklerine ve hesaplarına karşı denetim daha fazla artmıştır ve bu mecralara resmi kurumlarca sansür ve kısıtlama uygulanmaktadır. Geleneksel medyada resmi kurumların uyguladığı yasaklar hiçbir şekilde delinemezken sosyal medyada ve internet ortamında kullanıcılar bu yasakları kolayca delebilmektedir. Kullanıcılar uygulanan sansürü yeri geldiğinde DNS ayarlarını değiştirmeye yeri geldiğinde VPN kullanımıyla kolaylıkla aşmaktadırlar (Budak, 2016, s. 67).

Sosyal medyanın etkileşimli yapısıyla ve katılımcılığa izin veren algoritmasıyla birlikte kullanıcı içeriğini biçimlendirmekte, yaratmakta ve paylaşmaktadır (Akar, 2011, s. 29). Bu bakımda Stoks’un yapmış olduğu tablo bu konuya açıklık getirmektedir.

Tablo 1: *Geleneksel Medya Sosyal Medya Karşılaştırması*

GELENEKSEL MEDYA	SOSYAL MEDYA
Sabit, değiştirilemez	Anlık, güncellenebilir
Sınırlı ve gerçek zamanlı olmayan yorum	Sınırsız gerçek zamanlı yorum
Sınırlı, gecikmeli ölçüm.	Anlık popülerlik ölçümü
Arşive zayıf erişim.	Arşive daha rahat erişilebilirlik
Sınırlı medya karmaşı	Tüm medya karma haline getirilebilir
Bir kurulca yayımlanır.	Bireysel yayımcılar vardır
Paylaşım desteklenmez.	Paylaşım ve katılım desteklenir
Denetim	Denetleyici mekanizmalardan kaçabilecek alanların bulunması

(Stokes'dan Aktran Akar, 2011: 30)

Geleneksel medya ve sosyal medya arasındaki bu karşılaştırmalı tabloyu desteklemek açısından Budak'ın belirtmiş olduğu 6 madde geleneksel sosyal medya arasındaki bu farklara uyarlanabilir.

1) İnternetin mekânı aşan yapısıyla fiziksel mesafenin ortadan kalkması insanları küresel bir ağ aracılığıyla birbirine bağlamıştır.

2) Geleneksel medya analogla bütünleşmişken yeni medya tamamen dijitalle bütünleşmiştir.

3) Yeni medyanın arayüzü kullanıma daha elverişli olması nedeniyle geleneksel medyanın teknik sınırlılıklarından kaynaklı olan uzmanlaşmayı ortadan kaldırmıştır.

4) Yeni medya pasif izleyici kavramı yerine aktif kullanıcı kavramını getirmiştir.

5) Sayısal teknolojiler ile birlikte kapsama alanı artan yeni medya güvenlik, sağlık, alışveriş gibi sektörlerde ve hayatın hemen hemen her alanında kullanılmaya başlanmıştır.

6) Yeni medyada gündem çok hızlı belirlenir ve tüketilir yani değişim çok hızlıdır. Yeni medyada ortaya çıkan her yeni gelişme ve olgu bir öncekini çok hızlı bir şekilde etkisini kaybettirtmektedir (Budak, 2016, s. 67).

Geleneksel medyanın kurumsal bazlı çalışma stili tabloda da görüldüğü üzere belirli kısıtlılıklar getirmektedir. Reklam veren sponsorların koyduğu kısıtlardan devletin üzerinde durduğu hususlara kadar pek çok ‘dayatma’ geleneksel medyanın özgür bir yapıya kavuşmasını engellemektedir. Sosyal medyada ise zemin daha özgür bir temel üzerine inşa edilmektedir. Sosyal medya kişinin toplumsal alanda ifade edemeyeceği bütün görüşlerini, duygularını kolaylıkla paylaşmasına olanak sağlamaktadır (Kuyucu, 2014, s. 49). Blog ve mikro bloglar aracılığı ile sağlanan bu özgürlük Twitter gibi bir mikro blog mecrasının popülerleşmesine izin vermektedir.

2.4 Twitter ve Mimari Yapısı

Web 2.0’ın gelişmesiyle ortaya çıkan sosyal medya ağları sosyal etkileşimi, bireysel ve kolektif etkinliği geleneksel olandan farklı bir biçime dönüştürmeye başlamıştır. Bu ağlar birey toplum arasındaki ilişkileri kuralları ve kurumları geleneksel yüz yüze iletişimden farklı bir hale büründürmüştür. Kitle iletişim araçlarından hatta internetin ilk dönemlerindeki uygulamalardan farklı bir niteliğe sahip olan bu ortamlar sosyal medya olarak tanımlanmaktadır (Timisi, 2015, s. 10).

Sosyal medya ağları önceden gündelik hayatın içerisinde bulunmayan yeni olgular ortaya çıkarmıştır. Bu yeni olgular, ifadeleri, etkileşim biçimlerini, arkadaşlık şekillerini değiştirmiştir ve artık bu yeni olgular gündelik yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Sanal mecraların imkân tanıdığı sınırlar çerçevesinde ortaya çıkan bu olguları analiz etmek ancak o ağın mimari yapısını incelemekle mümkün olabilir. Örnek olarak Facebook’taki dürt butonu arkadaşlık isteği gönder ya da arkadaşlarımdan çıkar butonu verilebilir. “Takibe takip”, “GT (geri takip)” “fav, like, dislike butonları” emojiler gibi sosyal medyaya özgü ifadeler yeni bir dil ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıktığının göstergesidir.

Etkileşimsellik, katılım, kullanıcı türevli içerik üretme özellikleri Twitter, Facebook, YouTube, Instagram, Scorp gibi iletişim kanallarını yalnızca verinin üretilip aktarıldığı kanallar olarak değil, özgül bir iletişim ortamı olarak tanımlamamıza neden olmaktadır. Bu özgül iletişim ortamına sahip ağ mimarilerinde arkadaşlık ve dayanışma

kurulabilir, eğlenilebilir, özel kamusal alanın sınırlarını yeniden düşünmemize neden olacak biçimde bireysel özellikler inşa edebilir, aktif bir bilgi işçisi olarak içerik üretebilir, yurttaşlık pratiği genişletebilir, gazeteci/yazar olunabilir, toplumsal trendler rahatlıkla takip edilebilir (Timisi, 2015, s. 10-11). Bahsedilen bu özgüllükler sosyal ağların günümüzde önemini arttıran, araştırma konusu olarak düşünülmesini sağlayan en önemli özelliklerdendir.

Bu tezin odak noktalarından olan Twitter yeni sayılabilecek güncellemesiyle beraber 280 karakterlik mesajlardan oluşan mikro-blog sitesi ve uygulamasıdır. 2006 yılından itibaren hizmete giren Twitter, @kullanıcı (@user), @bahsetme (@mention), @yanıt (@reply), #etiket (#hashtag), retweet (RT), ilgini çekebilecek gündemler, DM (mesaj yollama) gibi özellikleri arayüzünde barındırmaktadır.

Twitter'da kullanıcıları takip etmek (profili gizli değilse eğer) hesap sahibinin onayını gerektirmez. Bu bağlamda Rogers'a (2016) göre Twitter, aslında tam bir sosyal ağ ve sosyal medya karakteristiği sunmaz. Çünkü diğer sosyal medya ağlarının birçoğuna kıyasla kullanıcılar arasında karşılıklı takip ilişkileri oldukça düşüktür. Bir kullanıcı kendisini takip eden bir kullanıcıyı takip etmek zorunda değildir (Rogers, 2016, s. 17). Yine Rogers (2016) Twitter'ı kullanıcıların takipçilerine yönelik geniş ya da dar ölçekte yayın yaptıkları bir haber medyası olarak nitelemektedir. Bu nedenle Twitter kullanıcıları sosyal çevrelerden öte izleyicilere sahip kullanıcılar olarak görülebilir (Rogers, 2016, s. 17).

Fuchs ise Twitter'ı iletişim aracı olarak tanımlamaktan ziyade ağırlıklı bir enformasyon ortamı olarak tanımlamaktadır. Fuchs, Twitter'ı iletişim kurmanın dışında güncel olaylar hakkında anlık hızlı bilgi paylaşım mecrası olması sebebiyle enformasyon ortamı olarak tanımlamaktadır³ (Fuchs, 2014, s. 276).

Twitter kullanıcıları takip ettikleri hesapların paylaşımlarını ve onların RT ettiklerini kendi ana sayfasında görebilir. Bu bağlamda kendinize ait gündemi kendiniz yaratabilirsiniz. Bu durum gündemin kişiselleştirilmesidir. Bir diğer deyişle Twitter herkesin birbirinden bağımsız olarak gündemler yaratabilmesine ve bunların takip edebilmesine olanak sağlar (McCombs, 2005, s. 545'den aktaran Meriç, 2015 s. 44).

³ Fuchs bu tespiti Twitter'da hâkim olan konular üzerinden yapmaktadır. Fuchs siyasetin, eğlencenin hâkim olduğu Twitter'da azınlık bir konumda olduğunu vurgulamaktadır (Fuchs, 2014, s. 276). Türkiye Twitter'ı için bu konu tartışmalı olabilir.

Twitter’da kişisel gündemin yaratılması istediğın kullanıcıları takip ederek, Tweet atarak, Retweet ederek #hashtag açarak ya da @bahsetme özelliklerini kullanarak sağlanabilir.

Kişisel gündemi yaratırken Twitter arayüzündeki “kalpler”, fonksiyonu da buna hizmet edebilir. “Kalpler” kişinin beğendiğı, yoğun akış içinde kaybetmek istemediğı Tweetleri işaretlemesidir. Bir diğır ifadeyle hesap sahibinin beğeni olarak nitelendirdiğı Tweetleri ifade eder ve hesap sahibinin beğendiğı Tweetleri saklamasına yarar. Bu kalp ile işaretlediğı Tweetlere geri dönüp bakabilir ya da sadece beğendiğini karşı tarafa iletmek ve etkileşime girmek için de kullanılabilir. Ayrıca Twitter’a “sabitlenen gönderi” özelliğı de vardır. Sabitlenen gönderi, Twitter arayüzünde hesap sahibinin gönderi akışının başında/yukarıda bulunur (Binark ve Karataş 2016, s. 432-433).

Twitter’ın siber kamusal alanındaki gündem ve hareketler #hashtagler ve “Trend topic’ler (TT) ile kolaylıkla yönlendirebilir. Twitter toplumsal bir grubun (Öğretmenler, taraftarlar, LGBTİ vb.) sesini duyurmasına, bir konu hakkında toplumun dikkatini çekmesine yardımcı olabilir. Bu Twitter’ın kamuoyunu belli bir konuya yönlendirmek için kullanılmasına olanak tanıyan özelliklerinin başında gelmektedir. Bunlara paralel olarak Twitter, yetkili mercilere baskı unsuru oluşturabilecek bir konuma da gelmiştir. Twitter’da futbol taraftarlarının yoğun tepkileri üzerine yönetimler değışmekte, transferler yapılmaktadır. Bazı olaylara kolektif tepki oluşturarak “TT” edilen gündemler yetkili mercileri harekete geçirdiğı görülmektedir⁴.

Twitter gibi sosyal ağların sundukları siber kamusal sahneler ile insanların yeniden etkileşmeye döndürecekleri umudu; "katılımcı demokrasi", ideal kamusalılık", "şeffaf bilgilenme” gibi hayallerin de yeniden hatırlanmasına kapı açmıştır⁵ (Malkoç, 2018, s. 89-90). Bu olumlu düşüncelerin ve beklentilerin yanında Twitter’a ve diğır sosyal ağlara yönelik olumsuz eleştiriler sıklıkla dile getirilmiştir. Siber gözetim ve güvenlik, özel alan ile kamusal alan, mahremiyet ve teşhircilik, bilgi kirliliğı,

⁴ Atatürk’e hakaret eden Safiye İnci Twitter’da “#safiyecitutklansın” hashtag’i ile oluşturulan tepkinin sonucunda tutuklanmıştır (http-4).

Bir diğır örnek olarak Murat Özdemir’in papağanına yapmış olduğı işkence Twitter’da infiale yol açması sonucu yetkili merciler harekete geçmiş ve şahıs gözaltına alınmıştır (http-5).

⁵ Daha önceki hayallere (düşüncelere) örnek olarak McLuhan seksenli yıllarda tüm insanlığın her an bağlantılı olacağı "küresel köy" hayali verilebilir "Enformasyon çağı, gezegenin insanlaştırılması ve Rheingold doksanlı yıllarda "Sanal topluluklar, insanların demokrasiyi canlandırmasına yardımcı olabilir düşünceleri de eklenebilir (Malkoç, 2018, s. 90).

dezenformasyon ve bu tezin konusu olan trollük⁶ bu tartışmalara örnek olarak verilebilir. Çoğunlukla bu tartışmaların Twitter üzerinden gündeme gelmesi yukardaki vurgulanan özellikler düşünüldüğünde tesadüf değildir. Araştırmanın merkezinde olan trollerde bu siber alan etrafında tartışılmaktadır.

Trollerin en fazla barındıkları mecraların başında Twitter gelmesinin nedeni Twitter'ın ağ mimarisinden ve anlık etkileşim gücünün daha yoğun olmasından kaynaklanmaktadır. Etkileşim gücünü arttıran retweet, bahsetme, yanıt verme özellikleri trolün eylemini gerçekleştirebileceği alanı genişletmekte, on binlerce kişiye iletisini ulaştırabilmekte ve takipçi sayısını hızlı bir şekilde arttırabilmektedir. Bu bağlamda troller Twitter'da takipçi listesi ile sınırlı kalmamak ve daha fazla kullanıcıya ulaşmak için Twitter'ı tercih etmektedir.

2.5 Trollük Nedir ve Nasıl Ortaya Çıkmıştır?

Bireylerin etkileşime girdikleri forumların, chat odalarının, sosyal medya ağlarının popülerleşmesi yeni yeni olguları karşımıza çıkarmıştır. Bu olgulardan bir tanesi de “trol” olgusudur. Trol, trollük, trolleme kavramları son yirmi yıldır popülerleşmiş ve ön plana çıkmıştır. Ancak trollük olgusunun ortaya çıkması daha da geri tarihlere uzanmaktadır. Coleman (2014) trollerin ilk olarak Usenet ve diğer e-posta gruplarında ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu gruplarda trollük, tartışma gruplarına katkı sağlamaktan ziyade, bu tartışmaların akışını bozacak gönderilerle kendini göstermiştir. Trollük kültürünün gelişmesi ise özellikle 2003'te kurulan 4chan'in trollük için uygun koşulları sağlaması ile görülmüştür. 4chan'in kullanıcılarına verdiği anonim kalma özelliği kullanıcılara trollüğü korkusuzca yapma imkânı vermiştir. Ayrıca 4chan'in meme/caps yapmaya izin veren ağ mimarisi özelliği hem memes kültürünü⁷ geliştirmiş hem de trolleri daha fazla görünür kılmıştır (Binark vd. 2015, s. 129).

Trollük olgusunun ilk kez nerede ortaya çıktığı konusunda Jamie Bartlett, Coleman ile aynı görüşü savunmaktadır. Bartlett (2016) “Dark Net” adlı kitabında “modern trollerin” doğum yerinin (“tartışmaya açık olsa da” diye belirtir) 1979 yılında

⁶ Trollük her zaman olumsuz ya da çekinilesi eylemlerle bağdaşmaz, bir sonraki bölümde bu konu işlenecektir.

⁷Meme, bir düşüncenin, davranışın veya tarzın ortak bir kültürel altyapıdan gelen insanlar arasında yayılmasıdır. Diğer bir deyişle meme kültürel sembollerin, düşüncelerin ve uygulamaların taşıyıcı ünitesidir ve bir bireyden diğerine yazı, resim, konuşma, jest vb. gibi yollarla aktarılabilir (http-6).

kurulan “Usenet” olduğunu aktarmıştır. Troller 1990’da Usenet’in popülerleşmesinden rahatsız olmuşlar ve eski kullanıcılar yeni gelen kullanıcıları Usenet’ten, ‘kendi habitatlarından’ çıkarmak istemiş ve bunun için bir yöntem geliştirmiştir. Ortama yeni katılanları hedef alan, kızartma⁸ olarak adlandırılan bir yöntemi 1990’larda troller ilk defa gün yüzüne çıkmıştır. Bu yeni trolleme yönteminin temel fikri çaylakları tuzağa düşürmektir. Tecrübeli bir Usenet kullanıcısı Usenet hakkında bir şehir efsanesi paylaşır ve ortama yeni dâhil olan bir kullanıcının kendisini belli edecek tepkiler bekler. “Çaylak kullanıcı” bu tepkiyi verdikten sonra yakalanmış olur. Yakalandıktan sonra ise diğer tecrübeli kullanıcılar tarafından kendisiyle “acımasızca” alay edilir (Bartlett, 2016, s. 34-35-36-37).

Trolleme bu bağlamda “ağa düşürmek”, “tuzağa düşürmek” anlamında kullanılmıştır. Bartlett (2016) trol kelimesinin, “*trailing*” (*trolling*) adı verilen bir balık tutma tekniğine dayalı olduğunu aktarmaktadır. “Söz konusu teknikte oltanın ucuna bir yem takılır ve yeme takılan av yavaşça çekilir.” Bartlett trollemenin temelinde de bu tekniğin yattığını vurgulamaktadır (Bartlett, 2016, s. 263).⁹

Trol kelimesinin kökeninin dışında internet trollüğüne ilişkin yapılan tanımlar trollerin kullandıkları dil ve gerçekleştirdikleri eylemler üzerinden yapılmaktadır. Troller eylemlerini çoğunlukla forumlarda, çevrimiçi ortamlarda ve sosyal medya ağlarında gerçekleştirmektedir. Trollükteki temel amaç insanları faydasız ve sonucu olmayan tartışmalara çekmek bu sayede zamanlarını boşa harcatmadır (Herring vd. 2002, s. 372). Troller kullanıcıların tepkisini çekmek için kasıtlı olarak yanlış ve alevlendirici paylaşımlar yaparlar. Bu sayede troller, paylaşılan bilgilerin doğruluğu konusunda hassas olan kullanıcıların aşırı tepkilerinden beslenirler. Yani internet trolleri özellikle olumsuz, yıkıcı bir tutum sergileyerek dikkat çekmeye çalışan provokatif kişilerdir (Mercimek vd. s. 70-71). Andrew (1996) trollerin başka kullanıcıları tahrik ve alay etmeleri hakkında

⁸ Usenet kullanıcıları birbirleriyle alay etmelerine ya da acımasızca davranmalarına verdikleri isim, kavram.

⁹ TDK’de (2019) Bartlett’in trol tanımına benzer bir tanım yapmaktadır: “teknelerle suyun dibinde sürüklenerek çekilen, huni biçiminde geniş ağızlı balık ağı”. Trol kavramı balıkçılık ile kurulan bağlamının yanında alanyazında iki farklı bağlama daha dayandırılmaktadır. Birincisi İskandinav mitolojisinden geldiğine yönelik bir dayandırmadır. Bergstrom köprü altlarında pusu kurarak avını bekleyen bu kötücül varlıkların davranış özelliklerinden dolayı internet trolleriyle ilişki kurduğunu aktarmaktadır. İkincisi ise Jonathan Bishop’a aittir. Çalışmasında “MIG’ler için trolleme” ifadesini kullanarak askerlikle alakalı bir bağlantı kurar. 1960’larda Vietnam savaşı yaşanırken Amerikan donanmasındaki pilotların düşmanın savaş pilotlarını provoke etmek amacıyla kullanılan saldırı pratiklerine verilen isim olarak geçmektedir (Binark, vd. 2015, s. 127). Bütün açıklamalardan (avcılık, mitolojik ve askeri) yola çıkarak yapılacak trollük tanımları internet trolleri bağlamında anlaşılır olabilir. Bu tanımlar trollerin mahiyetine, karakteristiğine, eylemlerine ve profillerine dair nüanslara işaret etmektedir.

şöyle yazmaktadır: “Trollük her şeye inanan kişileri oturduğu yerden izleyip gülmektir” (Herring vd. 2002, s. 372).

Bir başka noktada ise trollük, gönderilerin altına gönderiyle alakası olmayan yorumlar yapan konuyla alakalı ihtilafli bir durum meydana getirmek için bilerek saldırgan reaksiyon gösteren kullanıcı profilidir (Bond, 1999, s. 321). Aynı konuya dair Binark vd. alan araştırmasında katılımcı olarak yer alan İsmail Hakkı Polat, trollüğü şu sözlerle tanımlamaktadır:

“Trol aslında bizim güzel atasözlerimizden biriyle, bir delinin attığı taşı kırk kişinin çıkartamaması anlamına gelir bence. Dolayısıyla işte bunun 21. Yüzyılda internete tezahür etmiş hali diyebiliriz; yeni medyaya tezahür etmiş hali... İnternet üzerindeki kamusal alanda herhangi birinin ve bir argümana, bir gruba, bir kişiye yönelik anlamsız, mantıksız ne diyeyim hani akıl ve mantığı zorlayacak biçimde o kişilerin argümanlarını, kişiliklerini sorgulamak ya da işte alaya almak, aşağılamak, bazen bunu nefret söylemi noktasına taşımak olarak tanımlayabiliriz” (Binark vd. 2015, s. 127).

Bu alıntıya ek olarak Duygu Özsoy’un “*Tweeting Political Fear Trolls in Turkey*” adlı makalesinde @kurekli_batur adlı kullanıcı “trolleri hepsine genelleyemeyiz ama trollerin zeki insanlar olduğunu düşünüyorum. Sokak kültürünü tanımaları onları farklı kılıyor” ifadelerini kullanmıştır (Özsoy, 2015, s. 538).

Trollerin zeki ve farklı oldukları hususu Bartlett’in (2016) alan çalışması olan “Dark Net”te de vurgulanmaktadır. Görüşme yaptığı trollerden bir tanesi olan Zack için trolleme bilgi ve düşünmeyi içermektedir.

“Trolleme biraz sanat, biraz bilim, biraz şaka, biraz siyaset ve aslında bunların hepsinden biraz daha fazlasıdır. Trolleme bir kültürdür, bir düşünme biçimidir ve internetin doğuşundan bu yana var olmuştur” (Bartlett, 2016, s. 31).

Zack’in bu yorumuna katılmamak yanlış olacaktır. Trolün müdahil olacağı konuyu çoğu zaman bilmesi gerekmektedir. Kızdıracığı, alay edeceği kişinin korkularını, ön yargılarını, fikirlerini yakından tanıması gerekmektedir. Ancak trollediği kişinin fikirleri hakkında bilgisi olmasıyla trolleme mümkün olacaktır. Bu bağlamda trollük zekâyı, espriyi içerisinde barındırdığında etkili bir silah olabilir.

Trollüğün tanımını yapmak ve Türkiye’deki sosyal medya kullanıcılarının troller hakkındaki anlam dünyalarını aktarabilmek adına Ekşi Sözlükte yer alan “Troll’e Türkçe karşılık öneriler” başlığının altında girilen “*entry*”lere bakmak bize önemli fikirler

verebilir. Çünkü sözlükler hem trollerin hem de trollemelere maruz kalan diğer kullanıcıların cevaplarını içerebilir. Önerilerden bazıları şunlardır: *gırgırcı, münafık, fırlama, mal, ifrit, sazan avcısı, mudurnaz, sulandırıcı, arabozan, kandırıkçı, piç, oç, don't feed the puşt, çamur, geyikçi, keklemek, zındık, fitne fücur, oltacı, dertveren, eyyamcı, goygoycu, afacan, muzur, şamatacı, t*şakçı, dalgacı, yaygaracı, arıza, su bulandırıcı, işsiz, kekleyici, embesilleme, sanal tetikçi, parazit* vs. ([http-7](http://7)).

Ekşi Sözlükte trol kelimesine verilen karşılıklar yukarıda yaptığımız alıntılarla paralellik göstermektedir. Trollerin “sevilmeyen” yanlarına yönelik gönderilerle “sevilen” yanlarına yönelik gönderiler bariz bir şekilde fark edilmektedir. Bu bağlamda Ekşi Sözlük yazarlarının tercih ettikleri trol kelimesine karşılık gelen çoğu isim hakkında bir trol tanımı yapılabilir.

2.5.1 Türkiye’de Trol Olgusunun Ortaya Çıkışı

Türkiye internet ağlarında trollük olgusunun net bir şekilde görülmeye başlanması 2009 yılında kurulan “İnci Sözlük” kabul edilebilir. İnci Sözlükten önce Ekşi Sözlükte, donanım haberde ya da başka forum sitelerinde trollük faaliyetleri görülmektedir fakat İnci Sözlük kullanıcılarının kullandıkları dil ve caps malzemesi haline getirdikleri konuların yanında bu konularla ‘dalga geçmeleri’ trollük kültürünü daha fazla görünür kılmaya başlamıştır. Akıllı telefonların ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla, İnci Sözlük trollerinin gerçekleştirdiği eylemlerin tarihleri çakışıklık göstermesi trollerin görünür hale gelmelerindeki önemli nedenler arasında sayılabilir.

İnci Sözlük, caps kültürü bağlamında ürettikleri içeriklerle tanınmasının yanında diğer trollemeleriyle de gündeme gelmiştir. Televizyon programlarına gönderdikleri iletilerin içerisinde “İnci” kelimesinin varyasyonlarını geçirerek program sunucularını trollemeye çalışmışlardır¹⁰. 2010 tarihinde Tv8’de yayınlanan “Erken Baskı” programında Can Yücel’in bir şiiri olduğunu iddia ederek kendi yazdıkları trol ürünü bir şiiri sunucuya okutmuşlardır;

¹⁰HaberTürk’de 2010 tarihinde yayınlanan “Tarihin Arka Odası” programında Murat Bardakçı gönderilen bir iletiyi okumaktadır ileti şu şekildedir: “Topkapı sarayında saklanan “inci”lerle süslenmiş özel bir sözlük olduğu söyleniyor. Tarihe “İnci Sözlük” olarak geçiyor, bu bilgi ne kadar doğrudur?” ([http-8](http://8)). Bir başka örnek olarak Cine5’te 2010 yayınlanan “Farklı Bir Gün” programına gelen ileti şu şekildedir: Dr. Sedat Özİnci’nin sorusu... Sokak çocukları toplumun “inci”sidir isimli örgütlenmemize sizden destek bekliyoruz ([http-8](http://8)). Bu şekilde küfürlü ve küfürsüz olarak onlarca trolleme mevcuttur.

“Bu devirde herkes hep ben der

Kimisi Gönülden kalender

Yaşam dediğin böyle işte

Altını Şer İncisi ker” (http-9).

İnci Sözlüğün trollemeleri sadece bunlarla sınırlı değildir. 2010 yılında bir buluşma organize edip İstanbul Cevahire Alışveriş Merkezine trol saldırısı düzenlemişlerdir (http-10). 1 Nisan etkinliği olarak “fake” kadın hesaplarıyla erkek kullanıcıları trollemişler ve İstanbul Taksim’deki İş bankası önünde onlarca kişiye aynı saatte randevu vermişlerdir. Gizli kamerayla çektikleri görüntüleri yayınlamışlar, trollenen kişilerle alay etmişlerdir. Bununla da kalmayıp sokak röportajcısı kimliğinde trolledikleri kişilere sorular sormuşlardır (http-11-12).

2.5.2 Trollük Çeşitleri

Trollerin ortaya çıkışından bu yana gerçekleştirdikleri eylemler farklılıklar göstermiştir. Bu çeşitlilikten ötürü sosyal medya ve trol(lük) kültürü çalışan araştırmacılar konuyu daha net bir şekilde ortaya koyabilmek adına bazı tasniflere ve tanımlamalara başvurmuştur. Trollük çeşitleri konusundaki önemli ayrımlardan bir tanesi Bishop’a (2014) aittir. Kötü niyetli trollerin yanında niyeti kötü olmayan trolleri tanımlamak için iki genel kategori belirlemiştir.

- 1) Klasik Trollük- Eğlence Trollüğü- *Lolz*
- 2) Anonim Trollük- Kışkırtıcı Trollük- *Lulz*

Bishop’a göre bu iki trollük biçimi taban tabana zıt kategorilerdir. Klasik, eğlence trollüğü bulunduğu ortamlarda kullanıcılar arasındaki bağı eğlence unsuru ile pekiştirmeye çalışırken kışkırtıcı trollük biçimini benimseyen troller daha çok bulunduğu ortamı tahrip etmeye yönelik yıkıcı bir tutum benimser. Özetle Bishop eğlence amacıyla yapılan trollüğe “*lolz*”, kullanıcıları tahrik etmeye yönelik trollüğe ise “*lulz*” adını vermektedir (Binark ve Karataş, 2016, s. 434).

Bartlett *lulz* kelimesinin tek bir anlam ifade etmediğini belirtmektedir. *Lulz* trollerin kötü niyetli olarak gerçekleştirdikleri eylemleri meşrulaştırmak adına buldukları bir kelime olduğunu söylemektedir. Troller için *lulz* Bartlett’in saha bulgularından elde

ettiği ifadelerle; “yaptım öyle istedim”, “yaptım çünkü hoşuma gidiyor”, “yaptım çünkü zevk alıyorum” gibi anlamlara gelmektedir (Bartlett, 2016, s. 261).

Genel itibariyle *lolz* ve *lulz*’den oluşan bu iki trollük kategorisini daha geniş analiz etmek için Bishop (2014) trollük çeşitliliğiyle alakalı 12 kategori belirlemiştir. Bunlar şu şekildedir:

Tablo 2: *Trollük Çeşitleri Tablosu*

Grup Tipi	Karakter Tipi	Tanımlama
Nefret Pompalayanlar (Haters) Herhangi bir olayı, durumu alevlendiren veya kullanıcıları tahrik eden trollerdir. <i>Flamer</i> ’da denir. (Oyun dünyasında çokça görülen tiplerdir)	E-İntikamcı (E- Venger)	İntikam duygusu tarafından yönlendirilir. Bir kullanıcının gerçekte ne olduğunu ortaya çıkarmak için ona tuzak kurar.
	Put Kırıcı- Şok Trolü (Iconoclast)	Yıkıcı bir amaçla hareket eder. Hedefin dünya görüşü üzerinde şaşkınlık uyandıran mesajlar atarlar.
	Saygısız (Snert)	Bencillik hâkimdir. Anti sosyal düşüncelerle hareket eder. Kendi eğlencesi uğruna diğer kullanıcıları rahatsız edeler.
Alaycılar (Lolcows) Diğerlerinin dikkatini çekmek için provoke etmekten hoşlanan tip	Birleştirici (Big Man)	Başkalarının dünya görüşlerini desteklemek için memnuniyet verici gönderiler atanlardır.
	Kötümser (Ripper)	Başkaları üzerinde yanlış empati duygusu inşa etme amacındadır.
	Çıkarıcı (Chatroom Bob)	Diğer kullanıcıları sömürmek için onların güvenini kazanan sınıftır.

Gevezeler (<i>Bzzzters</i>) Konuşmaya katkı sağlamak için verdikleri bilgiler yanlış ya da yararsız olsa da sohbet etmekten hoşlanan tiptir.	İyilik Trolü (<i>MHBFY Jenny</i>)	Hoşgörünün gücüyle güdülenir. Başkalarının ilgileri doğrultusunda hayatın güzel taraflarını gösterir.
	Düzenbaz (<i>Wizard</i>)	Başkalarına yardım etmek için içerik üretip paylaşırlar.
	Mavi Boncuk Dağıtan (<i>Flirt</i>)	Daha çok muziplik yapmak amacıyla, konu dışı konular üzerinden trolleme yapan tip.
Dikizciler (<i>Eyeballs</i>) Provakatif bir mesaj göndermek için ortamı gözlemleyen, doğru fırsatı bekleyen grup.	Meraklı (<i>Lurker</i>)	Kamuoyu anketlerini saptırmak, içerikleri şikâyet etmek, beğen butonlarına, reklamlara tıklamak gibi eylemleri sessizce yapan trollerdir.
	Trol (<i>Troll</i>)	Kaostan beslenirler. Online topluluklarda eğlence amaçlı ileti paylaşan sınıftır.
	Deneyimli (<i>Elder</i>)	Herhangi bir oluşuma yeni katılan üyeleri kaçırmaya çalışan tiptir.

Kaynak: (Bishop, 2014).

Bishop'un yapmış olduğu bu tablo trollük çeşitlerinin analizi konusunda yol göstericidir. Bu karakter tipleri trol olmayan kullanıcıların karşılaştıkları sorunlardan trollerin neleri yapmaktan keyif aldıklarına kadar geniş bir analiz içermektedir. Yine bu bağlamda trollük çeşitlerine yönelik farklı bir bakışla beslenmek açısından Bartlett'in (2016) trollük tiplerine bakmak yerinde olacaktır:

- 1) *Şok Trolü*: Trol hedef seçtiği kurbandan yüksek bir tepki almak için pornografik içeriklere ve korkutucu fotoğraflara başvurur. Toplumsal tabulara saldıran içerikle kurbanı baş başa bırakır.

- 2) *YouTube Trollü*: Bu troll tipi nefret dolu, ırkçı, cinsiyetçi, yorumlarını YouTube videolarının altına yazar. Bartlett genel olarak 7-13 yaş aralığındaki çocukların bu gurubu oluşturduğunu söyler. Çocukların nefret dolu yorumlarla biraz özgüven kazandığını dile getirir.
- 3) *Öneri Trollü*: İnsanlara yanlış veya şüpheli öneriler sunarak, kurbanların istemedikleri bir doğrultuda yönlendirilmesidir. Hedefler Bishop'ın 'Elder' tipinde olduğu gibi, yeni üyelerden veya daha "ahmak" olan acemilerden seçilir.
- 4) *Yemle ve Yönlendir Trollü*: İnternette yaygınca kullanılan trollük biçimidir. Kurban "yemlenerek" başka bir bağlantıya götürülür ve o bağlantıda kurbanın görmek istemeyeceği bir şeyle karşılaştırılır (Bartlett, 2016, s. 265-266).

Bu trollük tipleri Bishop'ın tablosuyla paralellik göstermektedir. *Lolz* ve *Lulz* trollük kategorilerini içerisinde barındıran bu örnekler, trolleme eyleminin hemen hemen her sosyal medya ağında o ağa uygun bir şekilde yapılabileceğini göstermektedir. Trollük bulunduğu ortama hem adapte olma işidir, hem de bulunduğu ortamın kimyasını bozma işidir. Bu bağlamda Hardaker (2013) trollerin trollük davranışına yönelik kullandıkları stratejileri 6 başlık altında toplamıştır:

- 1) *Konuyu Dağıtma*: Tartışmayı amacından uzaklaştırarak konuyu dağıtma biçiminde gerçekleşebilmektedir. Fikir ayrılığına sebep olabilecek hassas konular (inançlar, cinsel tercihler, etnik kökenler vb.), bu bağlamda sıklıkla kullanılmaktadır.
- 2) *(Aşırı) Eleştirme*: Özellikle bireyleri eleştirirken düşmanca davranma ve aşırı tepki gösterme biçiminde gerçekleşebilmektedir. Mesajın içeriğinden çok dilbilgisi ve yazım hatalarını sorgulayanlar, bu grupta yer almaktadır.
- 3) *Nahoş (Antipatik) Davranışlar Sergileme*: Provokasyon amaçlı hassas konularda ya da düşmanca paylaşımların açıkça belirtilmeden yapılması biçiminde gerçekleşebilmektedir. Bu tür troller, grubu aldatmayı ve manipülasyon yoluyla duygusal tepkileri tetiklemeyi amaçlamaktadır.
- 4) *Tehlikeye Atma*: Bu gruptaki troller bir konu hakkında tehlikeli tavsiyeler vererek diğer kullanıcıları tehlikeye atmaktadır. Riske özendirilmektedir.
- 5) *Şok Etme*: Bireysel veya toplumsal değerleri hedef alarak gerçekleştirilen trollük biçimidir. Politika, din ırk cinsiyet, ensest gibi konulara saldırarak beslenir. Bu tezin konusu olan saldırgan mizah örnekleri de bu trollük biçimine örnek olarak

gösterilebilir. Bartlett'in yukarıda belirttiği gibi kurbanı şok etme amacıyla yapılan eylemleri kapsamaktadır.

- 6) *Saldırma*: Açıkça ve kasıtlı olarak saldırgan söylemlerde bulunma biçiminde gerçekleşebilmektedir. Hakaret etme, tehdit etme yoluyla doğrudan saldırgan ifadeleri içermektedir. (Hardaker, 2013'den Aktaran Mercimek, vd. 2016, s. 71).

Ansong vd. (2013) Hardaker (2013) gibi trollerin trolleme taktiklerini analiz etmiş ve 7 başlık etrafında "HADCASE" (*Hypo-criticize* (aşırı eleştiri), *Anti-pathasing* (antipati), *Deviate* (sapma), *Crossposting* (çapraz gönderme yapma), *Annoy* (kızdırma), *Shock* (şok), *Endanger* (tehlikeye atma)) olarak sınıflandırmıştır.

Bu 7 kategori ve Hardaker'ın 6 kategorisi genel olarak *lolz* trollük kategorisi içerisinde değerlendirilebilir. Bu trol davranışları saldırgan içerikli ve tartışmaları alevlendirici bir yapıya sahiptir. Yukarıda yer verilen Bartlett'in bulguları ile de paralellik göstermektedir. "İstediğim için yaptım" ya da "zevk almak için yaptım" açıklamalarını yapan trollerin motivasyonları bu kapsamda değerlendirilebilir.

Trollük kategorilerini daha net bir şekilde analiz etmek için birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. *Lolz* kategorisinden başlayacak olursak 13.01.2013 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanan bir içerikten alıntı yapan Bağrıyanık (2016) kategoriye özetler nitelikte örnek sunmuştur. @YARIMDelı kullanıcı isimli trol kendisine son zamanlarda Twitter'daki en komik olay neydi şeklinde yöneltilen soruya şu şekilde cevap vermiştir:

"Ömür Gedik ve Sevda Demirel gibi "duyarlı" hayvan severleri Tuzla'ya gönderip Uzakdoğu'ya köpek sevkiyatı yapıldığına dair bir muhabirlik yapmıştım. Akşam tüm ana haberde onları kameralar eşliğinde Tuzla'ya gidip denize açılmış Güney Kore bandralı gemi aradıklarını gördüğümde üzerimde atlet, altımda çizgili pijama, elimde mandalina vardı. Bence çok eğlenceli" (Bağrıyanık, 2016, s. 410).

Bir diğer *lolz* trollük örneği olarak dönemin Ankara belediye başkanı olan Melih Gökçek ile @kadir06 kullanıcı isimli trol arasında geçen diyalog verilebilir.

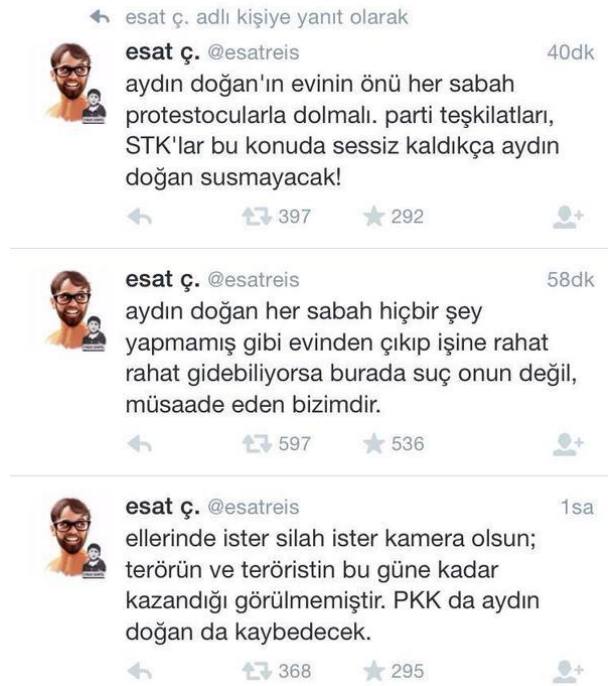
Görsel 2.1: @KadirDB ve @06melihgokcek arasındaki diyalog (http-13).

Görsel 2.2: @KadirDB ve @06melihgokcek arasındaki diyalog2 (http-14).

Burada @kadir06 isimli kullanıcı Melih Gökçek'i saldırı, hakaret unsurları içerisinde barındırmadan eğlence amacıyla (*lolz*) trollemektedir. @kadir06, Melih Gökçek ile girdiği bu diyaloglar sayesinde Twitter mecrasında takipçi sayısını arttırmış ve mikro bir şöhrete ulaşmıştır. @kadir06'nın 2019 yılı itibariyle 2,8 milyon takipçisi bulunmaktadır (Bağrıyanık, 2018, s. 51-52).

Lulz trollüğüne örnek olarak @esatreis isimli trol verilebilir. Bu trol “7 Haziran 2015” genel seçimlerinden sonra AK Parti hükümetine karşı olduğu düşüncesiyle Aydın Doğan’ı hedef almıştır. @esatreis kullanıcı adlı trol provokatif ve saldırgan bir tutum sergileyerek insanları “Aydın Doğan’a karşı kışkırtmaya” çalışmıştır (Binark vd. 2015, s. 132).

Görsel 2.3: @esatreis isimli kullanıcının Tweet dizisi (Binark vd. 2015, s. 132).

Lulz trollüğüne ikinci bir örnek olarak şok trollüğünü içerisinde barındıran bir içerik verilebilir. Dinsel ve toplumsal tabuları aşağılayan bir içerik olarak @Chromegnon’un gönderisi;

Görsel 2.4: @Chromegnon isimli kullanıcının *lulz* içeriği (http-15).

@Chromegnon kod adlı trol, İslam dininin en büyük değerlerinden biri olan Kâbe ile alay etmek için photoshop programına başvurmuştur. Bismillah kelimesinin başını, palyaço kelimesinin sonunu alıp iki kelimeyi birbirine harmanlayarak ortaya “bismillaço” kelimesini çıkarmıştır. Bishop’ın ‘put kırıcı’ (*Iconoclast*) sınıfı içerisinde değerlendirebileceğimiz bu trolleme biçimi İslam değerlerini benimsemiş olan kullanıcıları şok etmek için yapılmış olduğu söylenebilir.

2.5.3 Anonimlik ve Trollük

Eski Yunancadan gelen anonim kelimesi “adsız, isimsiz, ismi olmayan” anlamına gelmektedir. İngilizcede anonimliğe karşılık gelen *anonymous* için yapılan tanımlamalar “yazarı ya da kaynağı bilinmeyen,” “ isimsiz ya da kimliği belirsiz, tanımsız” ve “ferdiyeti, ayırt edici bir özelliği ya da tanınırlığı olmayan” (Aslan, 2012, s. 3) şeklindedir. TDK’daki (2019) tanım ise yine yukarıdakilerle benzer görünmektedir. “Adı sanı bilinmeyen” olarak geçen tanım anonim’in ‘görünmez’ hüviyetinin tam olarak karşılığıdır.

Niessenbaum (1999) “adı sanı bilinmeyen” tanımın dışında anonimliğe farklı bir boyut katmıştır. Bu boyut bir trolün isminin bilinse bile başka yollardan anonim kalmasıyla alakalıdır. O kişinin tanınma referansı, profil fotoğrafı ya da onu tanımlayan başka bir özellik de olabilir (Niessenbaum, 1999, s. 141-142).¹¹

¹¹Niessenbaum’un bu açıklamasına örnek olarak “Cihat Akbel” isimli trol örnek gösterilebilir; Cihat Akbel, anonim (kendi adı ve soyadıyla) bir hesap olarak Twitter’da yer almaktadır ve bir trol olarak Twitter hesabını hala kullanmaya devam etmektedir. Cihat Akbel’in gündeme gelmesi Binark vd. çalışmalarında

Anonimliği trollerin bağlamsallığında değerlendirirken sosyolojik bir olgu olduğunu görmek gerekmektedir. Anonimlik durumunun oluşabilmesinin koşulu anonim olan kişinin dışında ‘ötekilerin’ olmasıdır. Bireylerin aynı sosyal ortamı paylaşmanın dışında aynı bağlamı da paylaşmaları gerekmektedir. Bu noktada anonimliğin başat unsurlarından biri olarak sosyalliği vurgulayabiliriz. Wallace anonimliği “anonim olan kişi ile diğerleri arasındaki bir tür ilişki” olarak açıklamaktadır (Wallace 1999, s. 23). Max ise bu bağlamda anonimliği fazlasıyla ironik bulmaktadır. Anonimlik için ortamda birden fazla kişi olması gerekir. Dağ başında hiç kimse ile etkileşim içinde olmayan ve kimse tarafından fark edilmeden yaşayan biri için anonim denilemez (Max, 1999). Trollere de anonimliklerini gerçekleştirdikleri ortamlar sosyal ortamlar ve kalabalık alanlardır. Trollmelerini, “saldırıları” ya da “mizahları” ne kadar çok kişi görürse ve paylaşırsa, kendilerini o kadar başarılı addetmektedirler. Diğer bir deyişle, sosyallik ve etkileşim anonimlik için vazgeçilmez iki unsur olarak düşünülebilir.

Anonimlik konusuna başka bir pencereden bakacak olursak Tüzer’in “İnternet, Siberseks ve Sadakatsizlik” isimli çalışmasından bahsedebiliriz. Tüzer, anonimlik aracılığıyla sosyal koşullarını bir dereceye kadar kullanıcının belirlemesinden bahsetmektedir. Tüzer anonimlik ile sosyal koşulların belirlenmesindeki işlevselliğe dikkat çekerek sosyal medyada “anonim” olan bir kullanıcının “eşi” tarafından yakalanma korkusunu yendiğini ve böylece anonimliği sayesinde gizlice erotik sohbetlere girebildiğini aktarır (Tüzer, 2011, s. 108). Bu farklı bağlam trollük ve anonimlik ilişkisiyle paralellik göstermektedir. Trollere kendi sosyal koşullarını kendileri belirleyerek anonim kalabilmekte, gerçekleştirdiği eylemlerde en az hasarla kurtulabilmektedir.

Tüzer’in alıntısında da görüldüğü gibi trollere için anonimlik bir zırh mahiyetindedir. Gelecek tepkilere ya da saldırılara karşı kendisini savunduğu bir mekanizmadır. Bu konu hakkında John Suler’in “*The Online Disinhibition Effect*” (Çevrimiçi Şartlı Refleksin Yitimi Etkisi) adlı eserinde internet kullanıcılarının toplumsal normları göz ardı etme imkânı veren 6 faktörden bahsetmektedir:

bir vakıa üzerinden gerçekleşmiştir. Müzisyen Aylin Aslım'la yaşadığı olaydan dolayı mahkemelik olan ilk trol olmasıdır. Niessbaum'un ortaya koymuş olduğu anonimlik kriteri bakımından bu tez kapsamında da önemli bir örnektir.

- 1) *Gerçeklikten Ayrışan Anonimlik (Dissociative Anonymity)*: Kullanıcılar, internet ortamlarında anonim kalarak çevrimiçi kimlikleriyle çevrimdışı kimliklerini ayırma fırsatına sahip olabilir. Bu kişiler her ne eylem gerçekleştirirse gerçekleştirsin çevrimdışı dünyayla doğrudan bağlantılı hissetmezler. Gerçekleştirilen düşmanlıklar veya başka sapkın eylemler söz konusu olduğunda bu kişi, sanki *süperego* kısıtlamaları ve ahlaki bilişsel süreçler geçici olarak çevrimiçi ruhundan askıya alınmış olur ve bu davranışların sorumluluğunu ortadan kaldırabilir.
- 2) *Görünmezlik (Invisibility)*: Görünmezlik insanlara başka türlü yapmayacakları şeyleri yapma cesareti verir. İnternet kullanıcılarının bazıları neye benzedikleri bilinmediği için (anonim oldukları için) çevrimdışı olan benliğinin yargılanmayacağını düşünür.
- 3) *Asenkronizasyon (Asynchronicity)*: E-posta ve mesaj panolarında iletişim asenkroniktir. İnsanlar çoğu zaman gerçek zamanlı olarak birbirleriyle etkileşime girmezler. Bazı insanlar kişisel, duygusal veya düşmanca bir mesaj yayınladıktan sonra “kaçmak” gibi eş zamansız iletişimi bile deneyimleyebilir. Anonim olduğu için tespit edilemeyeceğinden dolayı asenkronluk bu kullanıcıya uzaklaşma fırsatı yaratacaktır.
- 4) *Tek-benci İçeyansıtma (Solipsist Introjection)*: Çevrimiçi mesajlaşan bir kişi bazen aklının çevrimiçi diğer kişinin zihniyle birleştiğini hisseder. Başka bir kişinin mesajını okumak, kişinin kafasında bir ses olarak deneyimlenebilir. Aslında, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, o kişinin neye benzediğini düşündüğümüzde o kişinin nasıl davrandığına görsel bir görüntü bile atfedebiliriz. Çevrimiçi arkadaş, intrapsişik dünyamızda beklentilerimiz, isteklerimiz ve ihtiyaçlarımız tarafından şekillendirilmiş bir karaktere dönüşür. Kişi bize bildiğimiz diğer insanları hatırlattığı için, o karakterin görüntüsünü diğer tanıdıklarımızın anılarıyla doldururuz.
- 5) *Gerçeklikten Ayrışan Hayal gücü (Dissociative Imagination)*: Bilinçli ya da bilinçsiz olarak insanlar, “yarattıkları” hayali karakterlerin farklı bir alanda bulunduğunu hissedebilirler. Çevrimiçi kurguyu çevrimdışı gerçeğinden ayırır veya ayrıştırırlar. Bu bağlamda çevrimiçi dünyayı gerçek olarak algılamayıp oradaki diğer kullanıcıların varlıklarını yadsırlar, gerçek insanlar

olmadıklarını düşünürler. Bu düşüncede olan bir trol için en kötü şeyleri yapmak zor olmayacaktır.

- 6) *Otoritenin Minimizasyonu (Minimization of Status and Authority)*: İnsanlar, bir otoritenin önünde kendilerini bulduklarında, gerçekte düşündüklerini söylemekte çekingendirler. Onaylamama ve yüksek oranda cezalandırılma korkusu kişiye geri adım attırır. Ancak çevrimiçi ortamlarda, otorite görünümünün en aza indirildiğinde kullanıcılar konuşmaya ve kötü davranmaya çok daha isteklidirler. İnternetin yer yer demokratik ve özgürlükçü yapısı otoritenin minimize edilmesiyle sonuçlanabilir ve bundan dolayı bir trol eylemini çok daha net bir şekilde, korkusuzca gerçekleştirebilir (Suler, 2004, s. 322-324).

Suler'ın bu 6 kategorisi anonimliğin ve çevrimiçi ortamlardaki bireylerin nasıl toplumsal kurallardan sıyrılabilirdiğini açıkça göstermektedir. Suler'ın bu analizini destekler mahiyetinde Binark ve Bayraktutan'ın "Yeni Medya ve Etik" çalışmasına bakılabilir.

Binark ve Bayraktutan'ın yapmış oldukları incelemelerde (Binark ve Bayraktutan, 2013) anonimlikle ve sosyal medya ile alakalı önemli vurgular bulunmaktadır. Anonimliğin hem olumlu hem olumsuz yanlarına dair görüşler çalışmada dile getirilmiştir. Anonimliğin iyi yanı olarak;

- 1) Zamandan ve mekândan bağımsız olarak görüş beyan edebilme,
- 2) Otoriter siyasi rejimlerle mücadele stratejilerinde anonimliği bir araç olarak kullanma,
- 3) İfade özgürlüğüne destek verici yapısı ve eleştiri hakkına olanak vermesi,
- 4) Serbest kürsü, yeni kamusal alan, özgür ve müdahalesiz alan vb. kavramlar sayılabilir.

Anonimliğin olumsuz yanlarına gelecek olursak belirtilen görüşler *Lulz* trollerini özellikle kapsamaktadır. İncelemelerde ortaya çıkan olumsuz eleştiriler ise şu şekildedir;

- 1) Çeşitli anonim kimliklerin arkasında etik açıdan sorunlu her türlü içeriği dolaşıma sokmaları,

- 2) Nezaket kurallarını aşan argo, küçük düşürme,
- 3) Hakarete kadar giden dil kalıplarını kullanmaları,
- 4) Sorumluluğun yüklenememesi,
- 5) Özgürlük adı altında her türlü ifadeyi belirtme hakkını kendinde bulmaları

Kaynak: (Binark ve Bayraktutan, 2013, s. 96-100).

Anonimliğin yukarıda bahsedildiği gibi hem olumlu hem de olumsuz yanı bulunmaktadır. Habermas'ın iletişimsel eylem kavramının hem sağlayıcısı olabilir hem de iletişimsel eylemin önündeki engel olabilir. Habermas, iletişimsel eylemi, dil ve eylem yeteneğine sahip bireylerin, anlaşabilmelerinin ve etkinlikleri düzenleyebilmelerinin olanağı olarak etkileşim ilişkileri içerisinde ortaya çıkan dilsel ve dil-dışı bütün simgesel anlatımları olarak tarif eder (Habermas, 1998). Habermas, özgür yurttaşların konuşmasını, hakikate yönelik eylemi, çarpıtılmamış iletişimin ideal bir durumu olarak iletişimsel eylem modelini ortaya koymaktadır (Swingewood, 2010, s. 318). Troller de anonimliğin bu etkilerini ya otoriter devletlerin baskıcı yönlerini törpüleyebilmek adına kullanabilir ya da iletişimsel eylemi yok edici biçimde kullanabilir. Anonimlik troller için bu iki durumu da yaratabilecek sosyal bir olgudur.

2.6 Trol Tipolojisi

Tip kelimesi (typus) Yunanca kökenli bir kelime olup “çoğaltma, basma ve kalıp için temel örnek” anlamlarına gelmektedir. Sosyolojik olarak “tip” ise bir zümrenin, bir sınıfın, bir grubun diğer toplumsal gruplardan, sınıflardan, zümrelerden farklı olarak kendine münhasır özelliklerini içerisinde barındıran temsilcisi konumundadır (Çetin, 2012, s. 147). Tip, temsilcisi olduğu sosyal gerçekliğin, medeniyet, kültür ve dünya görüşünün adeta bir sistem aracılığıyla bulunduğu kişidir (Çiftlikçi, 2000, s. 44). Bu bağlamda Toplumsal tip Spranger'in (2001) tanımlaması ile “doğrudan doğruya kendisi ile değil başkalarında ve başkalarıyla başlar ve başkasında yaşar” (Spranger, 2001, s. 231). Tip ötekinde başladığı andan itibaren sosyal bilimlerin ve sosyolojinin konusu haline gelir. Sosyal bilimlerde tip; kişi, grup ya da kültürlerdeki ait ayırıcı özellikleri ifade etmektedir ki, bu diğer özellikler sayesinde onları diğer kişi, grup ya da kültürden ayırt edebiliriz. Tipler bizlere sosyal analizlerde çok faydalı olan sınıflama imkânı ve sosyal sistemle bütünleşme imkânı vermektedir (Kılıç, 2007 , s. 39).

Bir toplumsal tipin oluşmasının/oluşturulmasının başlangıcı sosyal gerçekliğin kendisi olduğu kadar dilin de kendisidir. Dil, kavramları ve dolayısıyla tipolojileri kuran etkenin kendisidir. Bu bağlamda kavramlar, zihin dünyasının, tipleştirici zihinsel şemaların önemli bir servis sağlayıcısıdır. Aynı zamanda toplumsal hafızanın yaratıcısı konumundadır (Ulutaş, 2015, s. 15). Blumer'in belirli bir kavramsal şemaya sahip olmadan bir bilime sahip olunamayacağını, kavramlar olmadan nereye bakılacağını, ne aranacağını ya da aranana şey bulunduğunda bunun asıl aranan mı olduğunun bilinemeyeceği düşüncesini aktaran Becker'e göre (2014) kavramlar esas itibariyle, dış dünyadan edinilen bilgiyle sınanması ve geliştirilmesi gereken ampirik genelleştirmelerdir (Becker, 2014'den aktaran Ulutaş, 2015, s. 15). Bu bağlamda Dikeçligil, (2014) kavramların mahiyetini vurgulamak için "kavram, olgunun zihindeki karşılığıdır" ifadesini dile getirmektedir. Dikeçligil, bir kavram zihinde ne kadar berrak olursa, soyut kavramın olgu dünyasındaki somut karşılıklarını bulmanın ve ona göre analiz etmenin kolaylaşacağını aktarmaktadır (Dikeçligil, 2014, s. 127).

Tipleştirme olgusuna kavramsal düzlem etrafından yaklaşılmaya devam etmemizin temel noktalarından bir tanesi Ünsaldı'nın sosyoloji tanımında yatmaktadır. Ünsaldı en yalın ifadeyle sosyolojiyi, "toplumsala ilişkin rasyonel bir idrak-kavrama biçimi geliştirme noktasında, bitmek tükenmek bilmeyen bir kavramsallaştırma, tematikleştirme çabası" (Ünsaldı, 2014, s. 17) olarak tanımlamaktadır. Bu kavramsallaştırma ve tematikleştirme çabası bizatihi toplumsal tipolojilerin inşasına ışık tutmaktadır. Ünsaldı (2014) sosyolojideki her kavramı, her modeli, her tipolojiyi göndermede buldukları tarihsel tekilliklerin belli özellikleri üzerinden okumaktadır. Böylelikle karşılaştırmaya imkân tanıyan kelimeler olduğunu dile getirirken; bu ülkenin hikâyesine adam akıllı ve derinlikli bir şekilde nüfus etmek isteniyorsa yerinde tipolojilerin inşasının gerektiği notunu düşmektedir (Ünsaldı, 2014).

Toplumsal tipleştirmelerin sosyoloji için önemi bağlamında Aydemir (2016) tipleri konuşmanın bir anlamda toplumu ve toplumsal yapıyı konuşmanın tecessümü olduğunu dile getirmektedir. Toplumsal gerçeklik, insan yüzlerine sirayet etmiş toplumsal izlerde ve toplumsal tiplerde daha net görülebilmektedir. Sosyoloji bu bağlamda o yüzlerdeki izleri takip ederek yeni okumalar ve anlamların yolunu açabilir (Aydemir, 2016, s. 17). Özetle toplumsal tip zamansal, mekânsal ve toplumsal kategorilere daima

bağımlı olsa da tipleştirme analiz biçiminin kendisi evrensel, zamansal ve mekânsal bağlardan uzak bir konumda yer almaktadır.

Toplumsal tipler özneler arası oluşmuş bazı davranış kalıplarına ve eylem biçimlerindeki alışkanlıklara gönderme yapar. Toplumsal tipler analitik birimler olarak üretilmesi için karakterize edilen eylemler ile anılmasına, üretilen sosyal gerçekliğin olağanlaştırılmasına kısacası sosyal yaşamda paylaşılmasına gereksinim duyar (Aydemir, 2016, s.14). Kurumsallaşmış eylem tipleri üzerine önemli çalışmalara imza atmış olan Berger ve Luckmann, gündelik hayat gerçekliğinin; yüz yüze karşılaşmalarda ötekileri kavramayı ve onlarla münasebete girmeyi sağlayan tipleştirici şemalar içerdiğini ifade etmişlerdir. Böylece ötekini, ‘bir erkek’, ‘bir Avrupalı’, ‘bir müşteri’, ‘neşeli bir tip’ vb. olarak kavrarız (Berger ve Luckmann, 2008, s. 46). “Yüz-yüze durumda devreye giren tipleştirici şemalar, şüphesiz karşılıklıdır. Öteki de beni tipleştirmiş biçimde ‘bir erkek’, ‘bir Amerikalı’, ‘bir satıcı’ vb. olarak-kavrar. Ötekine ait tipleştirmeler, benim müdahalelerime ne kadar açıksa, benimkiler de onun müdahalelerine o kadar açıktır. Başka bir deyişle iki tipleştirici şema, yüz-yüze durumda sürekli bir ‘müzakere’ halindedir” (Berger ve Luckmann, 2008, s. 47). Sosyal etkileşimdeki tipleştirmeler tezahür ettikleri yüz yüze durumların ötesine geçerek gittikçe anonim bir hal alırlar. Kuşkusuz her tipleştirme daha başlangıcında anonimlik gerektirir (Berger ve Luckmann, 2008, s. 47).

Pratik edile edile anonim hal alan tipler etkileşim biçimlerinin durumu bakımından mutattlaştırılmış¹² olur (Berger ve Luckmann, 2008, s. 82). Mutattlaştırma bağlamında tipikleşen davranış biçimleri ve eylem alanları, olgusal gerçekliğin birey düzeyinde tezahürlerini yaratsa da gerçeklik sosyal bağlamın kendisinde kökleşmeye devam eder. Yani yapı ve fail arasındaki ilişkinin yapıya atıfla referans kaynağı toplumsal tip olarak belirginleşir. Bu bağlamda toplumsal tip kavrayışında bireyle değil kurumsallaşmış yapıyla özdeş bir eylem alanından söz edilebilir (Aydemir, 2016, s. 15). Kurumsallaşmış yapıya özdeş eylem alanı bireysel olarak temsil edilen ve çok sayıda bireyin benzer davranış ve eylemlerinde karakteristikleşen, ortak tanımlayana dönüşen, analitik bir çerçeve olarak toplumsal tipi karşımıza çıkarır. Eylemlerin kalıplaşması, genelliği içeren özel temsil yeteneğine ulaşması olarak özgünleşmedir. Ait olduğu yapıyı ve evreni kendinde toplayabilme durumudur. Her yapı kendi tipini ve insanını var eder

¹² Alışkanlık haline getirme: Habitualization

yahut her yapı kendi insanı tarafından oluşturulur ve hep yeniden formüle edilir (Aydemir, 2016, s. 16). Bu karşılıklılık durumu Simmel'in toplumun oluşumundaki etkileşim biçimi ile birebir aynıdır. Yapısallaşan toplumsal tiplerin varlığı bireylerde görünür, bireyin eylemleri mutataştığında da yapısallaşır ve toplumsal tipi üretir. Yani "Toplum" bireylerin karşılıklı etkileşimi tarafından her an sürekli olarak yaratılır ve yeniden üretilir. Çıkış noktası bireyler arasındaki karşılıklı etkileşimdir (Ünsaldı, 2013, s. 158).

Karşılıklı etkileşim içerisinde olan bireylerin oluşturdukları bağlar tarihsel parçalar içerir. Yaşadığı çağın ruhunun izlerini taşıyan bireyler, eyleme dönüştürdükleri her harekette çağın ruhunu yeniden üretirler. Bu dinamik süreç toplumsal tiplerin birer toplumsal anlatı, birer toplumsal hafıza olduğunu bize anlatır. Simmel bu yüzden bir toplumsal tipin mutlaka toplum tarafından yaratılacağına dikkat çeker. Toplum nezdinde tipler hissedilmeden var olamazlar. Yoksul tipinin var olabilmesi için makro düzlemde bir yoksulluğun olması gerekir. Yoksulluk bir nesne haline geldikçe etrafında bir toplumsal tip olan yoksul oluşacaktır (Baker, 2012a, s.328). Yoksul birinin kendisini yoksul olarak tanımlamasıyla kavramsallaştırılmaz, yoksul ancak verili bir cemaatin bazılarını özne olarak ele aldığı, onun varlığı ile uğraşan kurumlar yarattığı zaman kendini göstermektedir (Özmen, 2016, s. 249). Baker'in toplumsal tipler için vurgusu olan "işte bu"luk bu kurumsallaşmadan kaynaklanmaktadır. Toplumsal tipler sokağın köşesinde görülebilen özne ve nesne arasında, akademik disiplin ile hayat arasında, hayal gücü ile bilimsel bilgi arasındaki bir tür bağlantıdır (Baker, 2012b, s. 91-92). Bu bağlamda da toplumsal tiplerin tespiti hem toplumsal gerçeklik içinde görülmeyi hem de o topluma ilişkin sosyolojik tahayyüle sahip olmayı gerektirir (Bilgic, 2016, s. 58).

Toplumsal tip hususunda araştırmamızın ana aktörü olan trollere geçecek olursak ilk başta trollerin toplumsal bağlamından bahsetmemiz gerekir. Toplumsal bir tip olarak trol ait olduğu evrenin parçasıdır. Ötekinin bakışında bir anlama sahip karakteristik eylemlilikler bütünü sergilemesi açısından hayat borsasında işlem değeri kazanmaktadır (Aydemir, 2016, s. 24).

Bu bağlamda trol tipini analiz ederken onu üreten "bağlama" ait bir unsur olduğunu da kavramamız gerekir. Bu bağlam internetten daha genel manada "bilgi toplumu"ndan başkası değildir. "Trolü bir fail olarak inşa eden, trole faaliyet alanı sunan, onun habitusu ve arz-ı endamının ontolojik unsuru kuşkusuz bilgi toplumdur"

(Bağrıyanık, 2016, s. 400) yani internettir¹³. Bağrıyanık, “Siberyanın Haytaları: Troller” isimli makalesinde trolün sanal bir toplumsal tip olduğunu vurgulamaktadır. Trolün mekânsal bağlamını tartışırken kurgulanmış, muhayyel olarak inşa edilmiş bir mekân olarak sanal-sosyal ağlardan bahsetmektedir. Sanal ve muhayyel bir karakter olan trolün mekânsal bağlamının da ontolojik olarak sanal ve muhayyel olması gerektiğini belirtmektedir (Bağrıyanık, 2016, s. 408). Bütün trollere mekânsal bağlamlarından hareketle sanal kurgulanmış kimlikler olduklarını söylemek doğru olmayacaktır. Trollüğün ortaya çıkmasında sanal mekânsal bağlantının etkisi reddedilemez bir gerçektir fakat troller günümüzde pür sanal ve kurgulanmış kimlikler değildir. Gündelik hayatta karşımıza da troller ve trollükler çıkabilmektedir.¹⁴ Bunun dışında sosyal medyada da kurgusal olmayan, dolayısıyla anonim de olmayan trollerde çokça mevcuttur. Özetle trol tipi internet ortamından doğmuş olsa da internet ortamında sınırlı kalmamıştır. Kandırma, alay etme, yemeleme, provoke etme, kışkırtma gibi eylemlerin içeriklerini kendinde toplamıştır. Trol ve trolleme bu sayılan eylemlerin yerine geçen bir çatı kavram ve fiiliyat hali olduğu söylenebilir.

Trollük çeşitleri bölümünde yapılan sınıflamaların çokluğu trol tipinin eylem biçimlerini bize göstermektedir. Eğlence trolü olan trollerle tez özelinde ele alınan saldırgan troller arasında farklılıklar olduğu gibi benzerliklerde vardır. Eyleme biçimi, alay ve gönül eğlendirme konularında benzerlerken, saldırgan troller eğlence trollerinde karşı çıkacakları eylemleri gerçekleştirebilmektedir. Bu husus kapsamında sosyal medya kullanıcıları ‘trollüğün sınırının ne olduğuna dair’ hususları kendi aralarında tartışmaktadır (http-17).

Trollüğün karanlık tarafı olarak nitelendirebileceğimiz saldırgan mizah ve şok trollüğü bir toplumsal tip olarak trollüğün içerisinde değerlendirilebilir. Eğlence trollüğünden (*lolz*) farklı olarak saldırgan mizah trollüğü (*lulz*), toplumun anlam kodlarına, yapısına, normlarına ve tabularına saldıran toplumsal tip olarak tanımlanabilir

¹³ Diğer bölümlerde trollerin ortaya çıkışından bahsederken internetin daha yaygınlaşmadan önce bile var olduğunu vurgulamıştık.

¹⁴ Bu nokta da Koray Cinemre örneği verilebilir. Koray Cinemre’nin katıldığı bir Evlenme programında izleyicileri ve sunucuyu mekânın anlamsal kodlarıyla alay ederek trollemiştir (http-16). Mülakat gerçekleştirilen trollerden “Katılımcı-2” sosyal medya ortamı dışarısında yapmış olduğu bir trollemeyi paylaşmıştır: “Bir günü derse gidiyorum, kampüsten içeri girdim, inek, hayvan kostümü giymiş eylem yapan vegan grup önümü kesti ve ısrarla bana veganlıkla alakalı broşür vermeye çalıştı. Çok sinirlendirdi bu durum beni hangi hakla önümü kesebiliyorlar diye. Gittim dışardan 10 tane tavuk dürüm yaptırtdım birer de ayran söyledim vegan gruba gönderdim. Köşeye oturdum onları izliyorum, nasıl delirdiler ama görmen lazım. Çok keyifliydi” (Gülüyor).

Bu ayırım trol tipolojisini daha iyi analiz etmemize yardımcı olmaktadır. Bu tip fiziksel anlamda toplumun içerisinde olsa da sahip olunan değerler, normlar ve ahlak bakımından dışarısında olan bir tiptir. Saldırgan mizah aracılığı ile toplumsal değerleri ve normları zedeleyici içerikler üreten troller sosyal medyada yoğun tepkilerle karşılaşmaktadırlar. Tepkilerle karşılaşmalarının nedeni değerlerin ve normların topluma anlam veren ölçütler olmasından kaynaklanmaktadır.

Değerler kişilerin çoğunluğu tarafından paylaşıldığı için üzerinde uzlaşmış şeylerdir diyebiliriz. Dolayısıyla da değerler herhangi bir bireyin yargısına bağlı değildir. Ciddiye alınır, kişilerin davranışlarının değerlendirilmesi ödül ceza sistemi ile bireyler üzerinde baskı kurmaları değerleri anlamlı kılan şeylerdir (Fichter, 2011, s. 168). Değerler üzerinde uzlaşmış olan kesim trollerin toplumsal değerlere yönelik saldırılarına tepki göstermektedir. Durkheim “Ahlak Eğitimi” isimli eserinde ahlaksal kuralları çiğnemenin sonucu olarak çiğneyen kişinin kızgınlıklara yol açacağını söyler. Çiğneyenler kınanma tehlikesiyle karşılaşır, suçlanırlar, canlarına ya da mallarına karşı zor kullanılabilir demektir (Durkheim, 2016, s. 37). Bu bağlamda saldırgan mizah gerçekleştiren trollerin siber ortamda maruz kaldıkları linçleri Twitter’da sıklıkla görmekteyiz.

Sosyal medyada genelde belirli bir kişi hedef alınarak organize bir şekilde gerçekleşen linç etme edimi için, fiziksel bir beraberliğe ihtiyaç duyulmamaktadır. Gerçek yaşamda linç bir bedeni hedef alırken sosyal medyada bir hesabı, ünlü ise ünlünün itibarını hedef alarak yapılmaktadır. Bu bağlamda sosyal medyada tek bir #hashtag ile gerçekleşebilen linç çoğu zaman kaba kuvvet veya fiziksel bir güç içermemektedir. Oysa bir özneyi yerme, aşağılama, hesap sorma, aforoz etme, yargılanmasını isteme, ölmesini isteme gibi dereceleri farklı olan birçok eylem sanal ortamda rahatlıkla ifade edilebilmektedir (Turan, 2018, s. 61). Sosyal medyada linçe maruz kalmak herhangi bir kullanıcı için sorun teşkil edebilirken çoğu trol için sorun teşkil etmemektedir¹⁵.

Sosyal medyanın karmaşık yapısı, anonim olma özelliği, bir trol tipolojisinin ortaya çıkmasına ve görünür olmasına vesile olmuştur. Aydemir’in (2016) “her yapı kendi aktörünü üretir” cümlesi bağlamında; İnternet kültürü pek çok toplumsal tipi

¹⁵ Bulgular bölümünde bu konu özel olarak tartışılmaktadır.

içerisinde barındıran bir yapıdır ve o tiplerden bir tanesi “lulz” trolüdür, bu tiplerin her biri internetin bir yüzünü, bir görünümünü bize sunmaktadır diyebiliriz.

Troller pek çok farklı biçimde trollük yapabilirler. Hardaker’ın trollük çeşitlerinde sıralamış olduğu 6 biçim, trollerin genel olarak kullandıkları yöntemlerdir. Bu yöntemlerin birçoğunu içerisnde barındıran saldırgan mizahı analiz etmek *lulz* trol tipini anlamamız açısından önemlidir.

2.7 Saldırgan Mizah Nedir?

Saldırgan mizahı tanımlamadan önce mizahı ve mizahın sosyolojik bağlamını tartışmak yerinde olacaktır. Mizah içerisinde pek çok işlevi barındıran çok yönlü bir kavramdır. İçerisinde gülmeyi, eleştiriyi ve hoşgörüyü, protestoyu, başkaldırıyı ve tahrip etmeyi, sosyalleşmeyi, fiziksel iyileştirmeyi, gerilimi azaltmayı, sorunlarla başa çıkmayı, savunmayı ve saldırıyı, toplumsal ve tarihsel kodların taşınmasını, dikkat çekmeyi vs. barındırır (Eker, 2009, s. 29-30). Mizah ve gülmece Eski Yunan’da öncelikle Dionysos şenlikleriyle ve daha sonra Aristophanes’in komedyaları ile başlamıştır. Eski Yunan toplumuna eleştirel bir tavır alabilen mizah, Ortaçağ’da soytarılar ve karnavallarla, modern esprinin atası Chaucer’la, Rönesans’ı müjdeleyen Boccaccio’nun “Dekameron”u ile Rönesans’ta Shakespeare ve Cervantes’le, 17. yüzyılda Moliere ve 19. yüzyıl sonu Dickens, Çehov, Gogol ve Wilde gibi yazarlarla gelişimini sürdürmüştür. İnceltmiş bir biçimde işlenen mizah insanlığın trajik gerçeği ile birlikte gerçeküstücülerde Beckett ve Ionesco’nun yapıtlarında kara ve yıkıcı mizaha dönüşmüştür (Avcı, 2003). Mizahın bu tarihsel süreç içerisinde yaşadığı dönüşümler toplumsal ve tarihsel konjonktürle ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir.

Mizah deyince akla ilk gelen şey gülme olgusudur. Mizah güldürü, gülmece, komedi, komedy gibi çeşitli kavramlarla yakın anlamda kullanılmaktadır. Mizah anlayışının ve gülmenin nasıl ortaya çıktığı, mizahta neye gülüneceği, yaşa, cinsiyete, eğitim durumuna, sosyal statüye ve hatta mesleklere göre değiştiği üzerine çokça tartışma mevcuttur. Bu tartışmaları yapanların mihenk taşlarından olan Morreall (1997) gülmenin dolayısıyla mizahın 3 temel kuramından bahseder. Bunlar: *Üstünlük kuramı, uyumsuzluk kuramı ve rahatlama kuramıdır.*

Morreall’e (1997) göre üstünlük kuramı, en eski ve en yaygın gülme kuramıdır. Gülme, bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesidir. Bu

kuram Platon ve Aristoteles'e kadar götürülmektedir. Platona göre gülmenin nesnesi insani şeytanlık ve budalalıktır (Morreall, 1997, s. 8). Aristoteles'te tıpkı Platon gibi gülme konusunda aynı minvalde düşünceler dile getirmiştir. Aristoteles komediyi zararsız bir tutarsızlık ve saçmalık olduğunu düşünmektedir. Aristoteles komik olanı “düşüncenin çirkin bir hatasının taklit edilmesi olarak tanımlamaktadır” (Şentürk, 2010, s. 50). Uyumsuzluk kuramına göre ise gülme, umulmadık, mantıksız ya da uygunsuz bir şeye karşı verilen zihinsel tepkidir. Morreall'e göre uyumsuzluk kuramının arkasındaki düşünce oldukça basittir;

“Nesneler, bu nesnelerin nitelikleri, olaylar vs. arasında belirli kalıpların bulunmasını beklediğimiz düzenli bir dünyada yaşamaktayız. Bu kalıplara uymayan herhangi bir şey başımıza geldiğinde güleriz. Pascall'in belirttiği gibi kişiyi, umduğuyla bulduğu arasındaki şaşırtıcı orantısızlıktan başka hiçbir şey daha fazla güldüremez” (Morreall, 1997, 24-25).

Son olarak rahatlama kuramı 19. yüzyılda Herbert Spencer tarafından ortaya atılıp daha sonra Sigmund Freud tarafından geliştirilmiştir. Gülerek rahatlamak, kişinin gülmeye başlamadan önce birikmiş olan sinirsel enerjisinin açığa çıkması olarak kabul edilebilir (Morreall, 1997, s. 35). Freud mizahı espriden, fıkradan ve nükteden ayrı bir yere koymaktadır. Freud az sayıda şanslı insanın sahip olduğuna inandığı mizahi tavrı, gerçek dünyadaki baskın nahoş duygulara karşı en etkili savunma mekanizması olarak tanımlamaktadır ve bu açıdan önemsemektedir (Yılmazok, 2016, s. 183). Bu tartışmalar ve kuramlar genel olarak gülmenin birey ağırlıklı yönüne vurgu yapmaktadır.

Mizah ve gülme toplumsal bir olgu olduğunu vurgulayan Bergson, gülmeyi soyut tanımlamalarla ve aralarındaki ilişkilerle çizilmiş teorik bir çerçeveye içine hapsetmekten olabildiğince kaçmıştır (Şentürk, 2010, s. 102). Bergson (2016) gülme üzerine analizine üç farklı gözlemi tanıtarak başlar. Birincisi, Bergson gülmeyi sadece insana mahsus kılınmış bir durum olarak tanımlar; “içinde insan olmayan bir şeyde komik de yoktur” diyerek tezini temellendirir. İkinci olarak Bergson gülmeyi zihinsel bir süreç olarak aktarır. Bergson kayıtsızlık halinin (duygulardan arınmış zihin) gülmenin kendini bulduğu doğal ortamı olarak vurgular. Gülmenin en büyük düşmanının ise duygular olduğunu söyler (Bergson, 2016, s. 14-15).

“Bizde acıma ya da şefkat hissi uyandıran birine gülemeyiz demiyorum, ancak gülmenin gerçekleşebilmesi için sadece belli bir süreliğine de olsa bu şefkat ve acıma duygusunu bir kenara bırakmamız gerektiğini söylüyorum. Belki de salt zekilerden oluşan bir

toplumda hiç ağlanmaz ve çok daha fazla gülünür; oysaki bu hayatta her türlü olayın duygusal bir çağrışım yaratması muhtemel. Her zaman sabit kalmaya programlı kırılğan ruhlar gülmeyi ne tanıyabilecek ne de anlayabilecekler” (Bergson, 2016, s. 15).

Bergson gülmeyle alakalı üçüncü olarak da bireyler arası ilişkiye dikkat çeker. Yalnız olsaydık komiğin tadına varamazdık der ve gülmenin kendini yansıtabileceği bir ortama ihtiyaç duyduğunu vurgular. Bergson için gülme çevresel ve kültürel kodlarla beslenen bir şeydir. Gülmenin yankı bulduğu ötekiyle karşılıklı olarak yapılan bir anlaşmadır. Bu sebeple bir komedi unsurunun belirli bir toplumun anlam kodlarına bağlı olduğu için başka bir dile tercüme edilmesi zordur (Bergson, 2016, s. 16). Bu 3 farklı gözlemlerle Bergson gülmenin yani mizahın toplumsal bir unsur olduğunu düşünmektedir.

Mizahın karşısındaki kişide ya da kitlede karşılık bulabilmesinin temel sebebi mizahı yapan, mizaha gülen ve mizaha maruz kalanın ortak bir hafızaya, ortak bir “gündeme” sahip olmasıdır. Çünkü “mizah, bir anlamda ortak muhayyileye hayat veren, ona ilişkin izler taşıyan ve kendi mecrasını bulan çeşitleriyle içine doğduğu topluma tutulan bir aynadır” (Aydemir, 2010, s. 85).

Mizah toplumdaki kusurları düzeltme işlevini aşağılayıcı tavrıyla, kusuru işleyeni korkutmak suretiyle yerine getirmektedir (Şentürk, 2010, s. 109). Mizahın bu düzeltme işlevi mizahın her türü için geçerli değildir. Özellikle *lulz* trollerinin yaptığı saldırgan mizah biçiminin pek çok örneğinde açık bir saldırı ve tahrip etme durumu daha ön plandadır. Saldırgan mizahı icra eden kişinin hedef aldığı şey çoğu zaman toplumun aksayan yönü değil, direk toplumun kendisidir. Araştırmamızın ana konusu olan saldırgan mizahı tanımlamadan önce saldırganlık kelimesine bakmamız gerekmektedir.

Saldırı kelime anlamı olarak hücum etmek, zarar vermeye çalışmak anlamında kullanılır. Saldırganlık ise kendi düşünce ve davranışlarını dıştaki direnmelere karşı, zorla karşısındakine benimsetme çabasıdır. Fiziksel saldırıya karşılık sözsel/sözel saldırı, duygu ve düşüncenin çoğu zaman sansürsüz biçimlenmiş halidir. Mizahi saldırının amacı ise, aşağılama, itibar zedeleme, statü kaybettirme, iğneleme ve küçük düşürmedir (Kamiloğlu, 2013, s. 169). Saldırganlığın tanımlanması hususundaki bir diğer genel kanı, belirli bir amaç çerçevesinde ele alınması yönündedir. Ortaya konan eylemin niyeti, bilinçliliği saldırganlık olup olmamasının birincil unsurudur. Örneğin patenle kayarken yanlışlıkla birine çarpmak saldırgan bir davranışın örneği değildir. Bu bağlamda saldırganlıktan bahsedebilmek için gerçekleştirilen eylemin incitme ve zarar verme amacı

bulunması gerekmektedir. Bir amacın olması, saldırganlığın tanımlanması için çoğunlukla yeterli olmaktadır (Akıl, 2018, s. 19).

Saldırgan mizah ise bilinçli yapılan bir eylemi gerektirmektedir. Waver ve Morgan (2017) saldırgan mizah eyleminin sonucunda ortaya çıkan olguları ve sonuçları analiz ederken bu alanda görüş beyan eden araştırmacıların bakış açılarına yer vermiştir. Bazı araştırmacıların cinsiyetçi, ırkçı vb. şakaların engelleri yıkmaya, direniş biçimi ve önyargıya meydan okumaya yardımcı olabileceğine inandığını aktarırken, dehşet verici bulan araştırmacıların da olduğunu vurgulamışlardır (Waver ve Morgan, 2017). Dehşet verici olarak bulan araştırmacılar saldırgan mizahı yapan kişilerin hem kişiliklerine hem de sosyal yaşamdaki duruşlarına vurgu yaparak açıklama getirmiştir. Zillman, saldırgan mizahın bilinçli bir saldırıyı içerdiğini, içerisinde aşağılama, küçük düşürme, iğneleme, düşmanlık, dalga geçme vb. filler barındırdığını ve bireyler arası sağlıklı iletişimi sekteye uğrattığını aktarmıştır (Zillman, 1983). Zillman gibi Cann vd. de bireylerin saldırgan mizah kullanmaya eğilimli olmasıyla kişiler arası etkileşimin kötü etkileneceğine, olumlu iletişimin bozulabileceğine vurgu yapmıştır (Cann, Zapata, Davis, 2011, s. 4). Yine bu bağlamda Janes ve Olson, saldırgan mizahı kullanan bireylerin karşı tarafta bir tehdit oluşturduğunu ve başkalarını manipüle etmek için kullanıldığını savunmuştur. (Janes ve Olson, 2000). Martin vd. ise bu amaçlarla mizahı yapan kişinin yalnızca kendi üstünlük ve haz duygularını perçinlediğini ve mizaha konu olan kişiyi (düşünceyi, inancı, durumu vb.) yapıcı olmayan bir şekilde eleştirdiğini ve karşıdakini baskı altında tutmak arzusu içerisinde olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda da yaptıkları araştırmada saldırgan mizahın düşmanlık, aşağılama, saldırganlık ile pozitif yönde, yumuşak başlılık, hassasiyet ve sorumluluk gibi kişilik özellikleriyle negatif yönde olduğunu aktarmıştır (Martin vd. 2003, s. 54).

Buna paralel olarak Hampes (2010) yapmış olduğu alan araştırmasında saldırgan mizah icra eden kişilerin “diğerleri” için endişelenmede, sorumluluk almada ve empati kurmada güçlük çektikleri yönünde bulguları açığa çıkarmıştır (Hampes, 2010, s. 37).

Aktarılan bu alıntılardan hareketle saldırgan mizah yapan kişinin sorumluluk gibi kişilik özelliklerinden tam olarak sıyrıldığı söylenemez. Kamiloğlu (2013) saldırgan mizahçıyı saldırırken toplumsal bir görevi yerine getirmiş olmanın saadeti ve rahatlaması içerisinde olduğunu belirtir. Çünkü mizahçı mizahı düzeltici/değiştirici/terbiye edici olduğunu düşünür. Çarpık ya da yanlış bulduğu kişiyi ya da sistemi ancak halkın gözünde

küçük düşürürse dünyayı kurtarabileceğine inanır. Mizahçı böyle bir görevi üstlendiyse, eleştirdiği çarpıklığı ya da alay ettiği nesneyi değiştirebilecek çözüm önerilerine sahiptir; ancak mizahçının işi sadece işaret etmektir (Kamiloğlu, 2013, s. 169). Saldırgan mizahın olumlu yönlerine vurgu bağlamında ele alabileceğimiz bu yön saldırgan mizahın diğer bir vechesidir. Saldırgan mizah her türlü iktidarı hedef alabilir, ön yargıları yıkabilir, eşitsizliklere dikkat çekebilir ve örtülü şiddet mekanizmalarını ifşa etme potansiyeline sahip olabilir. Bu noktada MacInnes, iyi ve saldırgan bir komedinin başlangıç noktasını iktidarın hesaba katılmasıyla olacağını belirtmiştir. Güçlünün ve zenginin, yoksul ve imtiyazlı olmayanlardan daha fazla alay konusu olması gerektiğini vurgulamış ve iktidarla, her türlü gücü elinde bulunduranla alay etmenin bir teselli yaratacağını aktarmıştır (MacInnes, 2010).

Mizah, post-modern tabirle söylemek gerekirse büyük anlatılara saldırır. Toplumda ise mizah büyük bir kesimin bağlı olduğu geleneklere saldırır. Geleneklerdeki sorunlu yanları geleneğe bağlı olanlara göstermek ister. Bunun dışında mizah kendisine en büyük hedef olarak seçtiği iktidarlara iki şekilde saldırır. Bunlardan birincisi direk iktidarın kendisine saldırıdır, ikincisi ise iktidarla bir olmuş; iktidara hizmet eden herkes veya her şeye saldırıdır (Özpinar, 2012, s. 27). Lakin saldırgan mizahın bu “pozitif” yönlerini trollerin Twitter’da gerçekleştirdikleri eylemlerde görmek zordur. Trollerin icra ettikleri saldırgan mizahın içerisinde alay, aşağılama, nefret söylemi, yıkıcı, yıktığı şeyin yerine bir “şey” koymayan, çoğu zaman hedonistlik bir amaç bulunmaktadır. Bu bağlamda troller, saldırgan mizahın yapıcı amaçlarını ve biçimini çoğu zaman tersine çeviren aktörler olduğu söylenebilir.

Saldırgan troller bağlamında yapılan mizah genel olarak sorumlulukla negatif yönde olduğu söylenebilir. Ancak troller içerisinde toplumsal bir sorumluluğu yerine getirdiğini düşünenler de mevcuttur. Bu bağlamda bütün saldırgan trollerin yaptıkları eylemler için düşüncelerinin aynı olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Ancak bütün saldırgan troller için şu söylenebilir; troller yaptıkları mizahla halkın gözünde bir nesneyi küçük düşürmeye çalışmazlar. Bizzat toplumun anlam kodlarına amaçları doğrultusunda (İster eğlenmek olsun, ister “halkı aydınlatmak” olsun) saldırırlar¹⁶. Bu saldırılar,

¹⁶ Bu konu hakkında trollerin ne amaçla saldırgan mizahı yaptıkları bulgular bölümünde tartışılmaktadır.

içerisinde nefret söylemi barındırdığı için Twitter kullanıcılarının büyük bir çoğunluğundan tepki almaktadır.

2.7.1 Saldırgan Mizah ve Nefret Söylemi

Troller ürettikleri saldırgan mizah Tweetleri ile nefret söylemi yaymaktadır. Binark vd. (2015) trollük olgusunu ele alırken Türkiye açısından dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan bir tanesini şu şekilde dile getirmektedir: “Trollüğün yapılaş amacıyla bağlantılı bir biçimde yaratıcı söz edimleri ve toplumsal eleştiri içeren üretimlerin, hangi noktada ayrımcılık ve nefret söylemine ya da siber zorbalığa” (Binark vd. 2015, s. 155) evirildiği ya da evirilebileceği durumudur. Binark vd. bahsetmiş olduğu nefret söylemine evirilme hususunda saldırgan mizah trolleri örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda mizahta saldırı kavramı üzerinden nefret suçunu tartışmak gerekmektedir.

Troller saldırgan mizahı mizah adı altında yaptıkları için kimi zaman tolere edilebilir gibi bir hava oluşmaktadır. Schutz (1977) saldırı barındıran içerikler ne kadar kaba olursa olsun içerisinde komiklik barındırıyorsa halk nezdinde hem tolere edilebilir, hem de zevkli bir hale dönüşebilir demektedir¹⁷ (Kamiloğlu, 2013, s. 169). Bu gülünebilir hale gelen içeriklerin nefret söylemi yaymaya devam ettiği aşikârdır. Aynı zamanda bu Tweetler, nefret söyleminin en kalıcı hale dönüşebilir biçimi olabilir. Mizah kisvesi altında yapılan saldırgan mizah, nefret söyleminin gülünebilir, hafife alınabilir bir hale gelmesini, olağanlaşmasını sağlayabilir. Nefret söylemi günümüzde bütün dünyayı ilgilendiren önemli bir konu olması hasebiyle yeni medya çalışmalarında da tartışılmaktadır. Bu bağlamda saldırgan troller özelinde nefret söylemini analiz etmek sosyal medyadaki nefret söylemi tartışmalarına mütevazı bir katkı sağlaması açısından yerinde olacaktır.

Nefret söylemi kavramı, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsayacak şekilde

¹⁷ Trollerin dinsel içerikli saldırgan Tweetlerine tepki olarak “gülürsem dinden çıkarım gülmemeliyim” şeklinde diğer kullanıcılardan “esprili” mention’lar atılmaktadır

anlaşılmaktadır. Bu anlamda nefret söylemi muhakkak belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumları kapsamaktadır (Weber, 2009, s. 3).

Nefret söylemi pratiği genel olarak dilsel pratikler şeklinde karşımıza çıkmaktadır ve nefret söylemi içerisinde ön yargı, ötekileştirme, damgalama bulunan söylemlerde vücut bulmaktadır. Bu sözcük ve söylemlerin kullanımının altında ötekileştirme pratikleri yatmaktadır. Ötekileştirmeyi, ötekiyi tanımlayabilmek için ‘biz olanı’ tanımlamak gerekir.

“Biz”; “Türk”, “erkek”, “heteroseksüel”, “Müslüman”, “Sünni” olarak tanımlandığında, “öteki”lerimiz de ister istemez “Kürt” (ya da Alman veya Ermeni), “kadın”, “eşcinsel”, “Hıristiyan” (ya da Yahudi), “Alevi” olarak belirir¹⁸ (Somay, 2010, s. 31). Burada önemli olan nokta, “öteki”yi herhangi bir nefret unsuru barındırmadan, “ötekiyi” damgalamadan tanımlamamızdan geçiyor. Trollere saldırılan mizah Tweetlerinde ötekiye yönelik alaycı, aşağılayıcı tavrı bu bağlamda nefret söyleminin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.

Genel olarak nefret söylemi türleri (aynı zamanda trollere yoğun olarak nefret söyleminde bulunduğu türler olarak) “siyasal”, “kadınlara yönelik”, “yabancılar ve göçmenlere yönelik”, “cinsel kimlik temelli”, “inanç ve mezhep temelli” ve “engellilere ve çeşitli hastalıklara yönelik” şeklindeki 6 başlık altında gruplandırmaktadır (Binark ve Çomu, 2012).

- *Siyasal Nefret Söylemi*: Siyasal bir düşünceyi ve bu düşüncenin takipçilerini hedef alan nefret söylemidir. Bazen bir ideolojinin tamamını, bazen yalnızca bir veya birkaç siyasi partiyi, bazen ise çok daha küçük grupları hedef alabilmektedir.
- *Kadınlara Yönelik Nefret Söylemi*: En temelde cinsiyetçi ifadelerin kullanılmasıdır. Aşağılama amaçlı bu ifadelerde kadının konumunun ikincilleştirildiği bir söylem oluşturulmaktadır.

¹⁸ Bülent Somay bu ötekileştirici dili yenmek için “öteki özne”nin kuruluşuna dikkat çekiyor. Somay (2010) “Öznenin kuruluşunu ikilikler üzerine kurulu bir kimlikler sisteminin içinden değil de ”ben/öteki(ler)” yapısının içinden tasarladığımızda, gerçek anlamda altüst edici (*subversive*) bir dünya görüşünün çatısını da kurmayı başarmış oluruz” (Somay, 2010, s. 31) diyor. Bir diğer deyişle “Öteki”yi ikilikler üzerinden değil, “ben”in öznelliği dışında kalan her şey olarak tanımlarsak öteki gerçek anlamına kavuşuyor (Somay, 2010, s. 31).

- *Yabancılara ve Göçmenlere Yönelik Nefret Söylemi:* Yabancıları, göçmenleri ve/veya etnik grupları hedef alabilmektedir. Türkiye’de ve dünyada ekonomik nedenlerle üretilmiş örnekleri sıklıkla görülmektedir. Ayrıca bu nefret söylemi ırkçılıktan da beslenmektedir. Farklı etnik grupları toplumda korku, kaygı kaynağı olarak konumlandırmakta ve “düşman” olarak işaretlemektedir.
- *Cinsel Kimlik Temelli Nefret Söylemi:* Heteroseksüel cinsel kimlik dışındaki cinsel kimliklere sahip kişileri hedef alan nefret söylemidir. Temel olarak geyleri, lezbiyenleri, biseksüelleri, travesti ve transseksüelleri hedef alarak, bu cinsel kimlikleri ”sapkın”, ”iğrenç” olarak etiketler.
- *İnanç ve Mezhep Temelli Nefret Söylemi:* Farklı dinlere ve mezhep aidiyetlerine yönelik üretilmektedir. Türkiye’de ve dünyada farklı örnekleri sıklıkla görülmektedir. Türkiye’de Müslümanlık dışındaki dinlerin yanı sıra, hâkim konumlanan/konumlandırılmış Sünni mezhebi dışındaki tüm mezheplere, başta Aleviliğe yönelik üretilmektedir.
- *Engellilere ve çeşitli Hastalıklara yönelik Nefret Söylemi:* Fiziksel veya zihinsel engellilere ya da bazı hastalıklara sahip kişilere yönelik üretilmektedir. Türkiye’de görülme sıklığı giderek artmaktadır. Kaynağı, sosyal ve/veya ekonomik olabildiği gibi bunlardan tamamen bağımsız da olabilmektedir (Binark ve Çomu, 2012).

Binark ve Çomu’nun oluşturduğu bu 6 nefret söylemi kategorisi, saldırgan trollerin en çok nefret söylemi ürettikleri türlerdir. Troller bu türlerden farklı olarak bir de toplumsal sınıflara dayalı, “sınıf ırkçılığı” üzerinden nefret söylemi üretmektedir. Yoksulluk üzerine yaptıkları saldırgan mizah içerikleri toplumsal tabakalaşma üzerinden nefret söylemini yaymaktadır. Troller damgalayıcı ve ötekileştirici bir dil kullanarak “sokak çocuklarını”, “evsizleri”, dezavantajlı grupları saldırgan mizah aracılığıyla ötekileştirmektedir.

Türkiye’de ve dünyada nefret söylemi bağlamında saldırgan mizaha göz atacak olursak ilk olarak Hz. Muhammed karikatürleriyle büyük olaylara sebep olan Charlie Hebdo ve Danimarka’daki Jyllands-Posten gazetesine bakmamız gerekir. Hz.

Muhammed'in karikatürlerini nahoş bir şekilde çizerek nefret söylemi yayan bu iki yayının kuruluşu yoğun tepkilerle karşılaşmış, eylemleri çokça ölüme sebep olmuştur. Türkiye'deki yansıması olarak Cumhuriyet gazetesinin iki yazarına Charlie Hebdo dergisinin karikatürlerine köşelerinde yer verilmesi nedeniyle ikişer yıl hapis cezası verilmiştir (Şahin, 2019, s. 2229).

Türkiye'de saldırgan mizah ve nefret söylemi bağlamında hem iktidara yakın hem iktidar karşıtı karikatür dergileri yayınlar yapmaktadır. İktidar yanlısı olup nefret dil kullanan Hacamat, Misvak, Cafcaf dergileri örnek verilebilirken, iktidar karşıtı olup nefret dili kullanan Gırgır ve Penguen örnek olarak verilebilir.

İktidar yanlısı mizah dergileri Cafcaf, Hacamat ve Misvak, içerisinde nefret söylemi barındıran karikatürleriyle sık sık gündeme gelmektedir. Sürekli siyasi iktidarı hedef almakla, küfür ve cinsellikten ibaret olmakla ve komik olmamakla eleştirdikleri popüler mizah dergilerine alternatif olarak gerçek mizah yapma iddiasında olan bu dergilere genel olarak baktığımızda sürekli muhaliflerin hedef alındığı, nefret söylemi ve cinsel esprilerin sık sık tercih edildiği ve mizah unsurlarını barındırmayan içeriklerin yoğunlukta olduğu eleştirisini kolaylıkla yapabiliriz. Örnek vermek gerekirse, Misvak'ta yayımlanan ve 16 Nisan Referandumuna göndermeyle, bütün melekler "evet" derken şeytanın hayır dediği; Yaşar Nuri Öztürk'ün vefatının ardından cehennemde şeytanların arasında çizildiği; Hacamat'ta yayımlanan "CHP'nin iktidar sorunu" başlıklı, altı okun aşağı doğru eğik çizildiği; Selahattin Demirtaş'ın bir tarafta eli silahlı PKK'lılarla, diğer tarafta makyajlı eşcinsel olarak çizildiği karikatürler tepki çeken, nefret söylemi içeren içeriklerdir (Keten, 2017).

İktidar karşıtı olarak Penguen dergisi "İslamafobi" içeren karikatürler çizdiğine yönelik tepkiler almıştır. Nitekim 2011 yılında Penguen'de çizildiği karikatürde cami duvarına "Allah yok, din yalan" yazan Penguen dergisi çizeri Bahadır Baruter, "Halkın bir kesiminin benimsediği dinî değerleri alenen aşağılama" suçundan hakkında 1 yıl hapis istenmiştir (Şahin, 2019, s. 2226). Gırgır dergisi ise Hz. Musa ile alakalı yayınladıkları bir karikatürde dini değerlere hakaret ettikleri için yoğun tepkiler almış, Twitter üzerinden #gırgırdergisikapatilsin kampanyası başlatılmış, daha sonrasında da dergi kapatılmıştır (http-18).

Özetle, saldırgan mizah nefret söylemiyle birleştiğinde Türkiye’de ve dünyada kitleler tarafından yoğun tepkiler almaktadır. Bu bağlamda nefret söylemini yaygınlaştıran araçlardan biri olarak gördüğümüz saldırgan mizah, toplumsal normlar üzerinde yıkıcı etkilere yol açabilmektedir. Bu önemli hususların yanında nefret söylemi türleri, örnekleri ve nefret söylemi üretme mekanizmalarına değinen alıntılar Türkiye Twitter’ında troller tarafından yapılan saldırgan mizah ile paralellik göstermektedir. Twitter’da trollerin gerçekleştirdikleri mizah örneklerine geçmeden önce Türkiye’deki saldırgan mizahı genel hatlarıyla aktarmak gerekmektedir.

2.7.2 Türkiye Twitter’ın da Saldırgan Mizahın Ana Hatları

Türkiye’de saldırgan mizah üzerine yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu karikatür dergileri üzerinden yürütülmüştür. Çalışmalar nefret söylemi, ifade özgürlüğü, mizah, iktidar, hegemonya gibi kavramlar etrafında şekillenmiştir. Dergilerin analizi mizahın işlevi, dergilerin Türkiye’deki konumu, siyaset analizi, nefret söylemi ile bağlantıları vs. konular çerçevesinde yapılmıştır.

Yeni medyada ise saldırgan mizah, troller bağlamında İnci Sözlük kullanıcılarından bazılarının tercih ettiği bir mizah anlayışı olarak gündeme gelmiştir. Fakat saldırgan mizah son 5 yıldır Twitter’daki trollerin daha çok kullandıkları mizah türü olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁹.

6 Şubat 2019’da yayımlanan “We Are Social 2019 Türkiye’de İnternet Kullanımı” istatistikleri verilerine göre Türkiye’de aktif internet kullanıcı sayısı nüfusun %72’sine tekabül etmektedir (http-19). Bir diğer ifade ile Türkiye’de 59,3 milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır. Twitter ülkemizde Facebook, Instagram’dan sonra en çok kullanılan uygulama olup 9 milyon kullanıcıya sahiptir. 2018 yıla göre Twitter kullanıcı sayısında %1,9’luk artış yaşanmıştır. 9 milyon Twitter kullanıcılarından aktif olarak 100-150 bin²⁰ kullanıcı tarafından tercih edildiği düşünülen saldırgan mizah, Twitter kullanıcılarının geneline yayılmış bir fenomen olarak gözükmediği söylenebilir.

Saldırgan mizahı destekleyenden çok tepki gösteren kitlenin daha büyük olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu yüzden saldırgan mizahın en şiddetli ürünlerini ortaya koyan

¹⁹ Twitter’da son 5 yıldır daha çok görülmesinin nedeni hem İnci Sözlüğün popülerliğini yitirmesiyle hem de Twitter kullanıcı sayısının artmasıyla açıklanabilir.

²⁰ 100 -150 bin kullanıcı kesin bir rakam değildir. En fazla takipçisi olan saldırgan mizah trolünün verilerine dayanarak çıkarsama yapılmıştır.

trollerin hesapları devamlı olarak şikâyet edilerek kapatılmakta ya da troller tepkilerden dolayı hesaplarını gizli konuma almaktadır. Bu bağlamda hesapları silindiğinden ve yaptıkları içerikler yayından kalktığından dolayı içeriklerin analizini yapmak, takibini sürdürmek zorlaşmaktadır (http-20). Saha gözlemlerinden yola çıkarak Türkiye Twitter’ındaki saldırgan mizah gerçekleştiren belli başlı trol hesapları şunlardır:

Tablo 3: Türkiye’de saldırgan mizah yapan belli başlı trol hesapları

Kullanıcı Adı	Takipçi Sayısı
@huorelensarr	135.236
@KurtissDonalddd	109.125
@mevzukurtlere	101.005
@wolwerinesav	44.265
@ksizirhends	32.044
@tinercimayki	28,286
@Porssuk	24,071
@kamil_Soyalb	14,332
@bil_sezerian	11,396
@fecoceps	11,102
@outofcontexteyfik	10,248
@fuckermayk	10.187
@rqhaczy	9024
@mevzualevileree	7324
@storyydark	5635
@terorizmm	4611
@thelastmolar	3217
@Sigara_kullanma	3030

@erdowann	1843
@wellfazil	1730

Yukarıdaki tabloda kullanıcı adı bulunan trollerin dışında da saldırgan mizah yapan troller mevcuttur. Bu tabloda yer almamalarının nedenlerinden bir tanesi 20 trol ismi ile sınırlandırılmış olmasıdır. İkincisi ise takipçi sayılarının çok daha düşük olmalarından kaynaklanmaktadır. Üçüncü nedeni ise takipçi sayıları yüksek olmasına rağmen kullanıcı adlarının aşırı küfür ve argo içerdiğinden dolayı yazılmamıştır.

Genellikle *lulz* trolleri kategorisine dâhil ettiğimiz bu hesapların ortaya koydukları içerikleri 5 genel başlık altında sıralamak analiz çerçevemizi şekillendirmek açısından önemlilik arz etmektedir. Bu başlıklar: Dinsel konulara ilişkin içerikler, mezhepsel konulara ilişkin içerikler, ırkçılığa dayalı içerikler, engelli bireylere yönelik içerikler, yoksulluk ve dezavantajlı gruplar üzerine içerikler şeklindedir. Bu genel başlıklar trollerin en çok üzerinde içerik ürettikleri alanlar olup yaklaşık 10 aylık saha gözleminden hareketle tasniflenmiş ve oluşturulmuştur.

2.7.2.1 Dinsel Konulara İlişkin İçerikler

Saldırgan mizah icra eden trollerin özellikle yoğunlaştıkları alanlardan biri olarak dinsel fenomenler görülmektedir. *Tanrı, Kâbe, Kuran'ı Kerim, Hz. Muhammed özelinde diğer peygamberler* gibi Müslümanlar için kutsal olan fenomenler trollerin hedefleri içerisinde yer almaktadır. Alay etme, aşağılama ve düşmanlık gibi fiiller içeren Tweetler üreten troller böylece hem toplumsal hem dinsel normlara mizah aracılığıyla saldırmaktadır. Aşağıda örnek teşkil etmesi açısından konan Tweetlerin içerikleri en fazla like ve rt ve Tweet'in atıldığı dönemde siber linçe sebep olmuş olanlar arasından seçilmiştir.

Görsel 2.4: Kur'an ayetlerine ilişkin saldırgan mizah içeriği (<http-21>).

Görsel 2.5: Hz. Muhammed ve Hz Aişe'ye yönelik saldırgan mizah içeriği (<http-22>).

Görsel 2.6: Hz Muhammed'e yönelik saldırgan mizah içeriği (<http-23>).

Görsel 2.7: Hac ibadetine yönelik saldırgan mizah içeriği (<http-24>).

Görsel 2.8: Hz Muhammed'e yönelik saldırgan mizah içeriği (<http-25>).

Örnek olarak verilen bu içerikler hem İslam dinine hem de Hz. Muhammed'e yönelik nefret söylemi içermektedir. Müslümanlar tarafından kutsal sayılan değerlere hakaret, aşağılama, alay içeren bu Tweetler “mizah” kisvesi altında üretilmekte, toplumsal anlamda büyük tepkilere yol açmaktadır.

2.7.2.2 Mezhepsel Konulara İlişkin İçerikler

Troller genel olarak mezhepsel bağlamda *Aleviliği* hedef alarak saldırgan mizah yapmaktadır ve Aleviliğin değerlerine yönelik alay ve aşağılama ile mizah vurgusunu ön plana çıkarılarak Tweetler atılmaktadır. Hz. Ali, Madımak Olayı, Alevi katliamlarında yer alan “X” işareti gibi aleviler için hassas fenomenler üzerinden genellikle mizah üretilmeye çalışılmaktadır. Diğer mezheplere yönelik de saldırgan mizah Tweetleri mevcut olsa da en çok Alevilik üzerine yapıldığı gözlemlenmiştir. @mevzualevileree isimli hesap sadece Alevilere yönelik saldırgan mizah üretmektedir.

Görsel 2.9: Madımak Oteli olayına ilişkin saldırgan mizah içeriği (http-26).

Görsel 2.10: Alevilere yönelik saldırgan mizah içeriği (<http-27>).

Görsel 2.11: Şafilik mezhebine ilişkin saldırgan mizah içeriği (<http-28>).

Teyfik Sikret
@huorelensar

Şirkette alevi tatlısı çıkmış lol

Translate from Turkish

Görsel 2.12: Alevilerin evlerinin kırmızı boya ile işaretlendiği simgeye ilişkin saldırgan mizah içeriği (http-29).

Alevilere ve diğer mezheplere yönelik üretilen saldırgan mizah içerikleri genel olarak Alevi olmanın “kötü/olumsuz” bir şeymiş gibi lanse edilmesi üzerinden yapılmamaktadır. Aleviler için önemli sembollerin ve değerlerin güldürü konusu edilmesi üzerinden yapılmaktadır. Bu saldırılar genel olarak Alevilerin kimliklerini ve hafızalarını oluşturdukları konulara yöneliktir.

2.7.2.3 Irkçılığa Dayalı İçerikler

İrkçilik ve ötekileştirme içeren saldırgan mizah Tweetleri trollerin en çok tercih ettikleri içeriklerdendir. Özellikle Kürtlere karşı alaycı, aşağılayıcı, küçük düşürücü Tweetlerin çokluğu göze çarpan unsurlardandır. Sadece bu konu için açılmış trol hesaplarda mevcuttur (http-30). Kürtlerin yanında Araplara, Suriyelilere bunlara nazaran az da olsa Siyahi insanlara karşı ırkçılığı saldırgan mizah aracılığı ile sunmaları sıkça rastlanılan durumlardan bir tanesidir.

taş yok mu taş
@MISTOizm22

-Merhaba nerelisiniz?
+Urfa

21:20 · 21 Eyl 18

Görsel 2.13: Kürtlere yönelik yapılan saldırgan mizah içeriği (<http-31>).

Teyfik Sikret
@huorelensarr

Alanyasporlulara bak ingiliz turist
gören kürt garsonlar gibi yükleniyor
fenerbahçemize.

20:14 · 21.04.2019 · [Twitter for iPhone](#)

211 Retweet 3.408 Beğeni

Görsel 2.14: Kürtlere yönelik yapılan saldırgan mizah içeriği 2 (<http-32>).

furkan
@sonerfurkann

@ArmCuisine adlı kişiye yanıt olarak

11:55 · 28 Ara 18 saatinde · [Twitter for Android](#)

Görsel 2.15: Ermenilere yönelik saldırgan mizah içeriği (http-33).

Lâik Sokrates
@laiksokrates

Allah Kürtleri sevseydi Deniz kıyısında bi yer verirdi onlara. Her yer dağ taş

00:36 · 15 Nis 19 saatinde · [Twitter for Android](#)

20 Retweet 429 Beğeni

Görsel 2.16: Kürtlere yönelik saldırgan mizah içeriği 3 (http-34).

Görsel 2.17: Savaş mağduru Suriyeli çocuğa yapılan saldırgan mizah içeriği (<http-35>).

Görsel 2.18: Savaş mağduru Suriyeli çocuğa yapılan saldırgan mizah içeriği ²¹ (<http-36>).

²¹ Bu saldırgan mizah karşısında Twitter kullanıcıları hesabın kullanıcılarına yönelik büyük tepki göstermişlerdir. Sanal linç boyutuna varan tepkiler sonrasında Twitter @İnsanoglou hesabını askıya

Genel olarak ırka ya da etnik kimliğe dayalı yapılan saldırgan mizahlar nefret söylemi içermektedir. Yine ırkçılıktan beslenen göçmen nefreti, sığınmacı nefreti saldırgan mizah aracılığı ile dışa vurulmaktadır. Savaş mağduru olanlar üzerinden yapılan alaycı saldırgan mizahlar büyük tepkilere yol açarken Kürtlere yapılan saldırılar büyük tepkilere yol açmadığı gözlemlenmiştir. Tamamen Kürtleri hedef alan @mevzukurtlere hesabı 100 bin takipçiye ulaşabilmekte, yoğun şikâyet almadığı için kapatılmamaktadır. Saldırgan trollerin yaydıkları bu nefret söylemleri iletişimsel eyleme zarar vermektedir. Bu bağlamda Binark vd. (2015) vurguladığı gibi “sosyal medya ortamlarında gayri medeni söz edimlerinin hiçbir şekilde demokratik müzakere kültürünün gelişmesine ve çoğalmasına katkıda bulunmayacağını farkına varmalıdır” (Binark vd. 2015, s. 155).

2.7.2.4 Engelli Bireylere Yönelik İçerikler

Hassas içeriklerden bir diğeri ise engelli bireylere yönelik saldırgan mizah içerikleridir. Trollerin bu hususa dair tutumları saldırgan mizahın en şok edici içeriklerini göstermektedir. Toplumsal normu yıpratmaya yönelik atılan bu Tweetler, Twitter’da yoğun infiallere sebep olmuş Tweetlerdir. Bu bakımdan infialler Tweeti atan hesapların kapatılmasına da sebebiyet vermiştir. Davalık olmuşlardır, ifade vermek için savcılıklara çağırılmışlardır. En çok Down Sendromlu bireyler hedef alınsa da fiziksel ve zihinsel engelli bireyleri de hedef alan bolca içerik bulmaktadır.

almıştır. Ekşi Sözlükte 1 saatte 13 sayfa *entry* girilmiştir. Tepkiler haber sitelerine, başka paylaşım ağlarına kadar sıçramıştır ([http-37](http://37)).

Görsel 2.19: Down Sendromlu bebeğe yapılan saldırgan mizah içeriği (http-38).

Görsel 2.20: Engelli bireye ilişkin saldırgan mizah içeriği (http-39).

²² Engelli birey üzerinden yapılan şaka Haluk Levent’in tepkisini çekerek kendi Twitter hesabından içeriği paylaşmış ve tepki göstermiştir. @siravealot kod adlı kullanıcı aldığı tepkiler neticesinde görsel 2.22’deki açıklamayı yapmıştır.

Görsel 2.21: Engelli bireye ilişkin saldırgan mizah içeriğinin devamında trolün verdiği cevap (http-40).

Görsel 2.22: Down Sendromlu gence yapılan saldırgan mizah içeriği (http-41).

aykut
@fuckermayk

ÇOK GÜZEL BİR AİLE TABLOSU
ANNE, ÇOCUK, BA..

Görsel 2.23: Engelli bireye ilişkin saldırgan mizah içeriği (http-42).

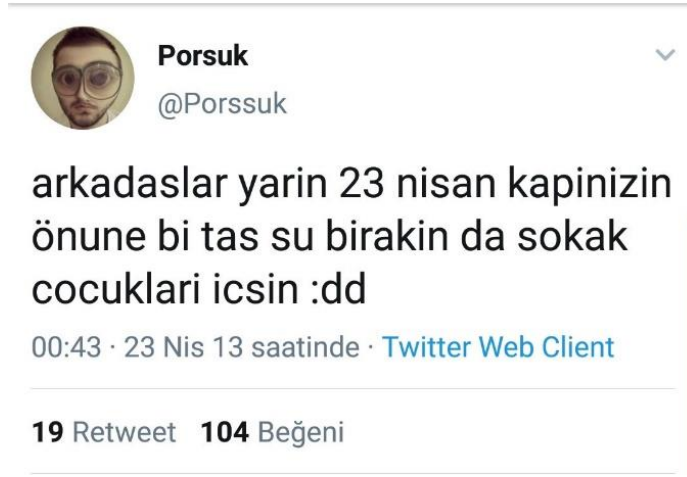
Binark ve Çomu'nun (2012) engelli bireylere yönelik nefret söylemi Türkiye'de giderek artmaktadır tespiti 2020'ye yaklaşırken doğrulanmıştır diyebiliriz. *Lulz* trolleri tarafından Twitter'da yapılan saldırgan mizah engelli bireylere yönelik hoşgörüsüzlüğü açık bir şekilde yaymaktadır. Engelli bireyler alay konusu edilmekte ve nefret söyleminin mekanizmalarından olan damgalama ile karşılaşmaktadır.

2.7.2.5 Yoksulluk ve Dezavantajlı Gruplar Üzerine İçerikler

Yoksulluk, açlık, evsiz bireyler vs. gibi dezavantajlı gruplarla alay eden, mevcut durumlarındaki vahameti gülme konusu haline getirilmeye çalışan saldırgan troller, örtük bir saldırı biçimiyle bu durumu ortaya çıkarmaktadırlar. Sokak çocuklarıyla, savaş mağdurlarıyla, evsizlerle hatta temiz su bulamayan insanlara kadar pek çok dezavantajlı gurubu mizahın konusu haline getirmektedirler.

Görsel 2.24: Yoksulluk üzerine yapılan saldırgan mizah 1 (http-43).

Görsel 2.25: Yoksulluk üzerine yapılan saldırgan mizah 2 (http-44).

Görsel 2.26: Yoksulluk üzerine yapılan saldırgan mizah 3 (http-45).

sabri de souza
@zaqiddin

Bencil piçe bak kızı görünce nasılda
simitin yarısını ağzına sokmuş..

ÖS 10:28 · 5 Kas 2018 · Twitter for Android

Görsel 2.27: Yoksulluk üzerine yapılan saldırgan mizah 4 (http-46).

Ele alınan diğer 4 başlıkta yapılan saldırgan mizah örneklerindeki gibi bu başlıkta da kamusal vicdanı yaralayıcı söylemler sıkça görülmektedir. *Lulz* trolllerinin dezavantajlı gruplara yönelik yapmış oldukları saldırgan mizah içerikleri “sınıf ırkçılığı”lığını barındırmaktadır. Balibar sınıf ırkçılığı kavramı ile toplumsal iktidarın dışında kalmış gruplara üsten bakışın tarihsel, kültürel, iktisadi analizini yapmaktadır. Farklılıkların doğallaştırılmasıyla elde edilen “yeni” ırkların (Göçmenlik, Yoksulluk, proleteryanın altındakilerin, etnik grupların, kadınların, akıl hastalarının vb.) yarattığı ayrımcılığın iktisadi, kültürel, biyolojik boyutunu gözler önüne serdiğini söylemektedir (Balibar ve Wallerstein, 2000). Saldırgan trollerde yoksulluğa, göçmenlere, dezavantajlı gruplara karşı aldıkları tavır ve alay ettikleri konular “sınıf ırkçılığı” kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir.

Bu 5 başlığın oluşturulmasının nedenlerinden bir tanesi saldırgan mizahtan hiç haberi olmayan okuyucuların kavramalarını kolaylaştırmak ve bu 5 başlık altında daha sistematik bir şekilde saldırgan mizah örnekleri vermeye çalışmaktır. Seçilen örneklerde Twitter’den yararlanmanın dışında silinmiş ve hesabı kapatılmış trollerin Tweetlerini “Google Görseller” aracılığı ile aktarılmıştır. Bu Tweetler saha gözlemleri sırasında

infiale yol açmış, fazlaca tepki çekmiş olanların arasından ve başlığın içeriğini yansıtabilecek Tweetler arasından seçilmiştir.

Saldırgan trollerin, troller kısmında ele aldığımız *lulz* ve Bishop'un sınıflandırmasıyla "*Put kırıcı (Iconclast)*" kategorisine girmektedirler. Karşısındakinin dünya görüşü üzerinde şok etkisi yaratan Tweetler atmalarıyla bu gruba dâhil olmaktadır. Bu Tweetler doğrultusunda dünya görüşlerine ve inançlarına saldıran içeriklerle karşılaşan diğer kullanıcılar karşı bir duruş oluşturmaktadırlar. Ortak platformlar kurulmakta, Tweetler bildirilmekte, Tweetlerin mention (yorum) bölümlerine emniyet güçlerini etiketlemekte, siber linç için harekete geçmekte²³, RT (retweet) yapıp üzerine düşüncelerini yazarak paylaşmakta ve CİMER (Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi) gibi devletin resmi organlarına şikâyet etmektedirler.

Toplumsal normlara saldıran troller ve onları takip edip destekleyen kişiler saldırgan mizah unsurlarında neye gülmektedir? Tweetler bazı kimseler için "korkunç" olarak nitelendirilirken saldırgan mizah yapan troller için nasıl gayet normal bir şeymiş gibi görülmektedir? Trollüğe nasıl bir anlam atfetmektedirler? Gülmenin ortaya çıkmasındaki mizah unsurları trollerin algı dünyalarında nasıl bir anlama sahiptir? Trollerin toplum tarafından tepki almalarına nasıl tepkiler vermektedir? Sanal benlikleriyle günlük hayattaki benlikleri arasında fark var mıdır? Fenomenolojik desen üzerinden yapılan görüşmelerde bu temel soruların cevapları alınmış ve analiz edilmiştir.

²³ Trollerin anonim hesaplarının arkasına saklanamadığı, ifşalandığı bazı durumlarda ortaya çıkabilmektedir. @amfeati adlı kullanıcı paylaştığı bir Tweet sonrasında çok büyük tepkiyle karşılaşmış hesap sahibinin fotoğrafları her yerde paylaşılarak fiziksel linç edilmek istenmiştir (http-47).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada post-pozitivist paradigmanın yöntem anlayışı benimsenerek araştırma çerçevesi oluşturulmuştur. Çünkü pozitivist paradigmadan farklı olarak insan davranışını determinist bir temele dayandırmayan, insan eylemlerinin anlamlılığını vurgulayan Post-Pozitivist paradigma “Anlama ve Yorumlamayı” ön plana çıkarmaktır (Yüce vd. 2014, s. 4). Tezin konusuna uygun olarak düşünülen nitel araştırma yöntemi gözlem, görüşme gibi veri toplama yöntemlerine yer vermesi, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konmasına yönelik bir araştırmaya salık vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2009, s. 39). Bu bağlamda nitel veri, pozitivist paradigma gibi algıları, olayları, sosyal gerçekleri “var olan” dışarıda bir yerde hazır duran bir şey olarak algılamaz aksine bireylerin ilişkiye girdikleri etkileşim süreçleriyle beraber inşa edilen bir bütünlük olarak algılar. Bir diğer deyişle nitel veri, birey davranışlarının doğasını ve algısını kavramak, bireylerin dünyalarını anlamak için araştırmacının araştırmaya konu olan bireylerle beraber oluşturduğu bir etkileşim süreci sonunda ulaşılan veridir (Kümbetoğlu, 2012, s. 42-45).

Bu araştırmada toplanan nitel veriyi nicel veriye tercih etmemizin bir başka nedeni bireylerin her yapıp ettikleri kaçınılmaz olarak kültürel, sosyal bir fenomen olarak ortaya çıktığından dolayı, karmaşık bağların anlamlar ve değerlerle ilgili doğasını daha açık bir şekilde yansıtacağından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda nitel veri aktörün içinde yer aldığı sosyal olguların bağlayıcı özelliklerine tarihsel, sosyal, mekânsal, simgesel anlam dünyasına duyarlı esnek bir yöntem anlayışı olup bilimsel kanunlara hizmet etmekten çok araştırılanların iç dünyasına girebilme olanağı sunar (Kümbetoğlu, 2012, s. 43-45).

Bunların dışında nitel araştırma yönteminin en önemli özelliklerinden bir tanesi keşfedici bir yapıya sahip olmasıdır. Keşfedici özelliğe sahip araştırmalar, üzerinde az çalışılmış konuları aydınlatmada oldukça kullanışlı ve yararlıdır (Neuman, 2012, s. 228). Bu bağlamda nitel yöntem trollerin trollüğe yükledikleri anlamları, saldırgan mizaha bakış açıları, saldırgan mizaha yükledikleri anlamları vs. anlamak açısından seçilmiştir. Aynı zamanda araştırma keşfedici bir yapıya sahiptir. Ülkemizde trollere nitel araştırma

ile yapılan çalışmanın azlığı saldırgan mizah yapan trollere üzerinden yapılan çalışmaların azlığı bakımından keşfedici bir araştırmadır.

Araştırma sürecinin nitel olarak belirlenmesindeki hususlardan bir diğeri araştırmanın en önemli basamağı olan araştırma sorularından kaynaklanmaktadır. Bu araştırmada trollere sorulacak soruların nitel yöntemle daha uygun olduğu açıkça görülmektedir. Yin (1994) ne, ne kadar, nerede gibi soruların niceliksel, betimleyici ve keşfedici araştırmalara temel oluşturduğunu söylerken neden, nasıl, niçin soruları daha niteliksel araştırmalara daha uygundur (Kümbetoğlu, 2012, s. 34). Bu bağlamda araştırmanın deseni fenomenoloji (olgu bilim) deseni'dir.

Fenomenolojik (olgu bilim) desen bilincinde olduğumuz fakat derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde farkında olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Odaklanılan olgular aslında gündelik hayatta deneyimler, algılar, alışkanlıklar, yönelimler ve kavramlar gibi farklı türlerde karşımıza çıkabilmektedir. Ancak karşılaşılan bu olguları tam olarak anladığımız anlamına gelmez. Bize tamamen yabancı olmayan ama tam olarak da kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan araştırmalar için fenomenoloji uygun bir araştırma zemini oluşturur (Yıldırım ve Şimşek, 2009, s. 72). Van Manen'inde aktardığı gibi, fenomenolojik desenle yapılan bir araştırma yaşam dünyasına dair deneyimleri sorgulamayı ve özne olarak içinde bulunan dünyayı tanımaya çalışmayı gerektirmektedir (Creswell, 2016). Fenomenolojik desenin bu nitelik daha örtük olanı ortaya çıkarmasındaki vaadi fenomenolojinin felsefi kökenlerinden gelmektedir. Creswell (2016) bu bağlamda fenomenolojinin felsefi varsayımlarına değinmeyen bir yöntem bölümünün eksik olacağını vurgulamaktadır (Creswell, 2016, s. 78). Edmund Husserl'in geliştirmiş olduğu fenomenolojinin, temel varsayımlarını Creswell (2016) şu şekilde ifade eder:

- 1) *Felsefenin geleneksel görevlerine geri dönüş*: 19. yüzyılda felsefenin pozitivismle, ampirik bilimle iç içe olmasından dolayı felsefenin geleneksel görevlerini aksatmıştır. Felsefe bilgelik arayışı olarak Yunan anlayışına dönmelidir.
- 2) *Ön kabulleri olmayan bir felsefe*: Fenomenolojik yaklaşım gerçek nedir ile ilgili bütün yargıları askıya almıştır. Bu durum Husserl tarafından "epoche" ön yargılardan sıyrılmak olarak isimlendirilmiştir.

- 3) *Bilincin yönelmişliği*: Bilinç her zaman bir nesneye yöneliktir. Nesnenin varoluşu bireyin yönelinmiş nesneye ilişkin bilinç ile ayrılmaz bir parçadır. Husserl'e göre gerçeklik, özneler ve nesnelere şeklinde parçalara bölünmez fakat bilinçte ortaya çıktığı şekliyle hem özneler hem nesnelere şeklinde ikili Kartezyen yapıda değerlendirilebilir.
- 4) *Özne-Nesne ikiliğini reddetme*: Bu varsayım temel olarak bilincin yönelmişliğinden ortaya çıkmaktadır. Bir nesnenin gerçekliği sadece bir bireyin deneyimi anlamında algılanmaktadır (Creswell, 2016, s. 78).

Fenomenoloji bu varsayımlarından ön yargıları askıya alma ile araştırılan şeyi daha iyi kavramayı, bilincin yönelmişliği ve özne nesne ikiliğini reddetme ile bütünlükçü bir bakışı sağlamayı hedeflenmektedir. Gadamer (2004) fenomenolojiyi bir yorumu yorumlamak şeklinde ifade etmiştir. Bireylerin bir olgu hakkındaki yorumları araştırmacı tarafından bütünsel bir yaklaşımla yeniden yorumlanmaktadır (Gadamer, 2004'den aktaran Mutluer, 2018 s.97). Trollere toplumsal değerlere olan saldırısını, toplumun genel kesimi tarafından kabul gören şeylerle alay etmesini araştırırken araştırmacı kendi değerlerini askıya alarak pür bir bakışla trollere mülakatı gerçekleştirmelidir.

Örnekleme oluşturmada amaçsal örneklem ve kartopu örneklem kullanılmıştır. Saldırgan mizah yapan trollere dinsel, mezhepsel, ailevi, ırki, yoksulluk, engelli bireylere yönelik, siyasi figürlere yönelik (Atatürk, Adnan Menderes, Deniz Gezmiş vs.) attıkları Tweetler göz önüne alınarak seçilmişlerdir. Kartopu örneklem ise Teyfik Sikret kod isimli trollere görüşülmesini tavsiye ettiği trollere temel alınarak oluşturulmuştur.

3.2 Veri Toplama Tekniği

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği yapılandırılmış görüşme tekniğinden daha esnektir. Bu teknikte, araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar. Buna karşın araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişiklik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve ayrıntılandırılmasını sağlayabilir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği sahip olduğu belirli düzeyde standartlık ve aynı zamanda esneklik nedeniyle sosyoloji araştırmalarında sıkça kullanılır (Türnüklü, 2000, s. 547). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin araştırmacıya sunduğu en önemli kolaylık görüşmenin önceden hazırlanmış görüşme

protokolüne bağlı olarak sürdürülmesi nedeniyle daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sunmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2009).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler yüz yüze mülakatların yanında internet üzerinden; Twitter'ın sohbet seçeneğinden (DM), WhatsApp uygulamasından yazışmayla/ses kaydıyla ve Skype üzerinden yüz yüze görüşmeyle gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin büyük bir kısmı “çevrimiçi nitel araştırma” yöntemiyle sürdürülmüştür. Çevrimiçi nitel araştırma şeklinde yürütülmüş olan görüşmeler ulaşım ve veri transkripsiyon maliyetlerini azaltmasından dolayı maliyet ile zaman verimliliği açısından da avantajlı (Creswell, 2016, s. 159-162) olmuştur. Ayrıca çevrimiçi veri toplama, tehdit edici olmayan rahat bir ortam oluşturmasına yardım ederek katılımcıların hassas konuları derinlemesine tartışmasında büyük kolaylık sağlamıştır.

Katılımcıların anonim olması ve kendilerini ifşa etmek istememelerinden dolayı çevrimiçi veri toplama tekniği bu tez de önemlilik arz etmektedir. Bu çevrimiçi veri toplamanın yanında yüz yüze mülakat tekniği de kullanılmıştır.

Çevrimiçi veri toplamaya örnek olarak Skype ile görüşülecek olan bazı katılımcılar ifşa olmamak için (Skype'ın kamera kapatma özelliğinden yararlanılarak) sadece ses ile katılmayı kabul etmişlerdir. Bazı katılımcılar WhatsApp'ın ve Instagram'ın ses kaydı oluşturma özellikleri kullanılarak sorulan sorulara cevaplar vermiştir. Bazı katılımcılarda Twitter'ın (DM) kutusu üzerinden de diğer katılımcılarla çevrimiçi bağlantı kurularak karşılıklı görüşme sağlanmıştır.

3.3 Verilerin Toplanması Hakkında Genel Bilgi ve Katılımcıların Özellikleri

Verilerin toplanması; ortaya çıkan araştırma problemine ve alt problemlerine yanıt bulabilmek için nitelikli bilgiler toplamayı amaçlayan bir dizi faaliyeti içerisinde barındıran bir süreç olarak adlandırılabilir. Araştırma mekânının seçilmesi, araştırmaya uygun kişilerin belirlenmesi ve erişimin sağlanması veri toplamanın önemli süreçlerindedir (Creswell, 2016 s. 146-147). Bu bağlamda araştırma mekânı olarak en çok trollük faaliyetinin görünür biçimde yapıldığı, trollük faaliyetinin yeşermesine en uygun mimari yapıya sahip olan Twitter araştırmanın mekânı olarak seçilmiştir. Araştırmanın konusu kapsamına uygun olacak şekilde Twitter'da trollük yapan ve kendilerine trol, yaptıkları eyleme trollük adını veren Twitter kullanıcıları araştırmanın kapsamına dâhil edilmek için iletişime geçilmiştir. Trollere takipçileri ve takip ettikleri

listeler vasıtasıyla *lulz* trolllerinin bulunması sağlanmıştır. 10 aylık saha gözlem sürecinde toplumsal, kültürel, dinsel, mezhepsel, ırki, cinsiyetçi, dezavantajlı gruplara yönelik saldırgan mizah örnekleri kaydedilmiş, saldırgan mizahı gerçekleştiren trollerin Twitter hesapları takibe alınmıştır. Bu süre zarfında alana dair, yaşanan tartışmalara dair, yaşanan siber linç olaylarına dair bilgiler edinilmiş, trollere yapılan mülakatlarda bunlar argüman olarak kullanılmıştır. Bu argümanlar trollerin tartışmayı ve verdikleri cevapları derinleştirmelerini sağlamış böylelikle başka tartışmalara da kapı aralanmıştır. Gözlemler sonrasında amaçsal örneklem seçim tekniğinin uygun olacağı görülmüştür. İletişim halinde olunan trollere, saldırgan mizah anlayışını beğendikleri trollere sorularak o trollere de iletişime geçilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda amaçsal örneklemin yanında kartopu örneklem de kullanılmıştır. Toplamda 36 trole doğrudan aşağıdaki mesaj gönderilerek irtibata geçilmiştir.

“Merhabalar, Anadolu Üniversitesi sosyoloji yüksek lisans programı öğrencisiyim. Ofansif mizah ve trollükle alakalı bir tez hazırlıyorum. Sizinle mülakat yapma şansımız mümkün müdür? Yani sohbet havasında olacak. Ben bazı açık uçlu sorular soracağım, siz yanıtlayacaksınız o şekilde devam edecek. Kesinlikle yanlış anlamayın sizi ifşa etmek gibi bir derdim yok. İstedğim güzel bir tezle mezun olmak. Verdiğiniz cevaplarda isminiz, kullanıcı adınız (Nick’iniz) tezde geçmeyecek. Skype üzerinden olur, Instagram’dan, WhatsApp’dan olur başka bir şekilde olur siz sadece sesle katılırsınız vs. Sıcak bakar mısınız?”

Mesaj atılan 36 trolde yalnızca 18’sinden yanıt alınmıştır. 2 trolün iletişim kutuları (DM) kapalı olduğu için mesaj atılamamış, son attıkları Tweetin altına mülakat yapılmak istendiğine dair yorum “mention” bırakılmış, lakin dönüş olmamıştır. Bu iki hesaba ulaşmak için eskiden atmış oldukları mesajları derleyen bir hesapla iletişime geçilmiş yine olumlu bir yanıt alınamamıştır.

Mülakat yapma talebi içeren mesaja cevap vermeyen bütün trollere 20 gün içerisinde toplamda 3 mesaj olmak üzere mülakat teklifi iletilmiş ve yine yanıt alınamamıştır. Bir trol 3. mesajdan sonra araştırmacının kullanıcı hesabını engellemiştir.

Geri dönüş mesajı gönderen 18 trolün 13’tanesi ile mülakat gerçekleştirilmiş diğer 4 trol ile sözleşildiği halde mülakat gerçekleştirilememiştir. Söz konusu 4 trole 10 günlük süre zarfında ara ara mesajlar atılmış yine de olumlu bir dönüş gerçekleşmemiştir. Cevap verip mülakat yapılamamış trollere diğeri ise yaklaşık 6 ay bağlantıda olup tam mülakat yapılacağı süre zarfında hesabını dondurmuş ve trolde haber alınamamıştır.

Fenomenolojik desene uygun olarak derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Ön mülakatlarda trollerin zaman ilerledikçe sıkıldıkları fark edilmiş, görüşmeler bazen 3 günü yaymak durumunda kalınmış, ortalama olarak 50 dk. süren görüşmeler yapılmıştır.

Twitter'ın mesaj kutusu üzerinden gerçekleştirilen bir görüşme sonrasında trol saldırgan mizah içeren bir Tweet atmış, yoğun bir şekilde linçe maruz kaldıktan sonra Twitter trolün hesabını askıya almıştır. Trol ile yapılmış yazışmaların hepsi askıya alındığı için silinmiş, görüşme yapılan trole bir daha ulaşılamamıştır.

Görüşme yapılan trollerin 13 trolün 12si erkek 1'i kadındır. Bu sayısal dengesizliğin nedeni kadın trolün azlığının yanında iletişime geçilmeye çalışılan kadın trollerin mesajlara hiçbir şekilde yanıt vermemesinden kaynaklanmaktadır. Bu konu hakkında trollerden bir kaçına bu durum sorulmuş şu cevaplar alınmıştır:

"...Kadın trol, hele ofansif mizah yapan trol bulman imkânsız. Neden dersene eğer bunu yapmaya kadınların yetenekleri olduğunu düşünmüyorum. Lol." (Katılımcı-1).

"...Kadınlar fazla korkak oluyorlar. Senin araştırma yapacağını söylediğinde bile kendisine asıldığını bile düşünmüş olabilir. Onlar biraz öyle yapacak yok..." (Katılımcı-4).

13 mülakatın 12 tanesinin bulgularından yararlanılmış ve bulguların analizi gerçekleştirilmiştir. 1 katılımcının dışarıda kalmasının sebebi; saldırgan mizaha pek "bulaşmadığını" dile getirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda amaçsal örnekleme uyan, saldırgan mizah yapan troller ile araştırmamız sınırlandırılmıştır. 12 trolün verileri üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların ayrıntılı tablosu

Katılımcı	Yaşı	Öğrenim Durumu	Trollüğe kaç yılında nerede başladı?	Veri toplama tekniği
Katılımcı-1	24	Üniversite mezunu	2010 İnci Sözlük	WhatsApp Sesli cevaplar
Katılımcı-2	27	Üniversite mezunu	2006 Donanım Haber Platformu	İnteraktif yüz yüze görüşme
Katılımcı-3	30	Yüksek Lisans yapıyor	2008 Ekşi Sözlük	Skype üzerinden görüntülü ve sesli görüşme
Katılımcı-4	29	Yüksek Lisans Mezunu	2007 Ekşi Sözlük	İnteraktif yüz yüze görüşme
Katılımcı-5	22	Üniversite okuyor	2017 Twitter	WhatsApp yazılı cevaplar
Katılımcı-6	30	Yüksek Lisans mezunu	2013 Twitter	Önce Instagram sesli cevaplar sonra WhatsApp Sesli cevaplar
Katılımcı-7	27	Yüksek lisans mezunu	2010 İnci Sözlük	Instagram yazılı cevaplar
Katılımcı-8	21	Üniversite öğrencisi	2017 Twitter	Twitter yazılı cevaplar
Katılımcı-9	22	Üniversite terk	2017 Twitter	Twitter yazılı cevaplar
Katılımcı-10	22	Üniversite öğrencisi	2017 Twitter	Twitter yazılı cevaplar
Katılımcı-11 (kadın)	24	Üniversite öğrencisi	2012 Yabancı forum siteleri (4chan, 9gag, vb.)	WhatsApp sesli cevaplar yazılı cevaplar
Katılımcı-12	30	Yüksek Lisans mezunu		Twitter yazılı cevaplar, Instagram sesli cevaplar.

3.4 Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Verilerin analiz kısmı araştırmacıların en çok güçlük çektikleri kısımlardan bir tanesidir. Şimşek ve Yıldırım, tecrübeli araştırmacıların bile en çok zorlandıkları kısmın toplanan verilerin analiz edilerek rapor haline getirilmesi olduğunu belirtmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2009, s. 221).

Araştırmanın deseni fenomenojik desen olduğu için fenomenolojik veri analizinde ve sunumunda kullanılan yöntemlere yer verilmiştir. Bu desende öncelikle araştırmacı önemli ifadelerin bir listesini geliştirir. Ardından bireylerin konuyu nasıl tecrübe ettikleriyle ilgili ifadeleri bulur ve listeler. Her bir ifadeyi eşit değere sahipmiş gibi ele alır ve tekrar edilmeyen örtüşmeyen ifadelerin bir listesini çıkarmaya çalışır. Önemli ifadeleri temalar olarak büyük bilgi birimleri halinde gruplandırır. Katılımcıların fenomen ile ilgili deneyimin “ne” olduğu hakkında açıklama yazılır. Bu deneyimle ilgili “ne oldu” sorusunun “dokusal betimlemesi” olarak adlandırılmaktadır (Creswell, 2016, s. 193). Bu tema haline getirme ve dokusal betimleme konusunda katılımcıların trollük fenomenine saldırgan mizah fenomenine, linç fenomenine vs. yönelik cevapları temalaştırılmış, katılımcıların fenomenle ilgili deneyimleri dokusal betimleme ile aktarılmaya çalışıldıktan sonra ilgili literatürle yorumlanmıştır. Deneyimin nasıl gerçekleştiği hususunda açıklamalı yazılar yazılmış ve “yapısal betimleme” yapılmıştır. Yapısal betimleme araştırmacının fenomeni deneyim ettiği ortamı ve bağlamı yansıtmadır (Creswell, 2016, s. 194). Katılımcıların saldırgan mizahı ya da trollüğü deneyimleme ortamları (Twitter) ve bu fenomenlere yöneldikleri çevresel bağlamlar yapısal betimleme ile aktarılmıştır.

Veriler analizinde yapılan görüşmelerin özgün biçimlerine sadık kalınıp doğrudan alıntılar ile yazılmıştır. Sözlü ya da yazılı materyaller yazıya geçirilirken cümle bozuklukları eğer katılımcının ne dediği anlaşılıyorsa giderilmiştir. Betimsel kayıt amacı ile gülme durumları parantez içerisine alınarak italik yazı ile kayda geçirilmiştir. Çevrimiçi nitel görüşmeler esnasında kullanılan “emojiler” metin içerisine dâhil edilmemiş, gülen suratlı ifadeler (*gülüyor*) biçiminde yansıtılmıştır. İnternet dilinde tabir

edilen “random gülme²⁴” biçimi ile yapılan gülme efekti yine (*güliyor*) şeklinde aktarılmıştır. Örnek olarak:

...*Ben sadece seni işneledim, üstüne alınmasaydın (güliyor).*

Ses kayıtlarını ve yazılı materyalleri çözümleme sırasında araştırma ile alakası olmayan sesler, yazılar, görseller analiz edilmemiş, yazıya dökülmemiştir. Bu özetleme işlemi “Özet kayıt” tekniği ile gerçekleştirilmiştir. “Özet Kayıtın” ana mantığı içerik çözümlenirken materyalin ortak noktalarına sadık kalmak sureti ile veri metninin hacimce daraltılması ve böylelikle kodlama aşamasına geçişin kolaylaştırılmasıdır (Palaz, 2015, s. 110). Bu özetleme yapılırken aynı konuda birden çok kere tekrarlanan konular ya da ifadelerden sadece biri yazıya dökülmüştür. Örnek olarak trollüğün defalarca samimiyet olduğunu vurgulayan katılımcının sadece bir vurgusu alınmıştır. Bir diğer örnek olarak WhatsApp üzerinden yapılan yazışmada katılımcıların gönderdiği alakasız saldırgan mizah içeriklerine yer verilmemiştir.

3.5 Veri Toplama Aracının Güvenirlik Çalışması

Yarı-yapılandırılmış görüşme formundaki soruların ve akış içerisinde eklenebilecek soruların troller tarafından tam olarak anlaşılıp anlaşılmadığının tespit edilmesi amacıyla mülakatlar öncesinde iki trolle ön mülakat gerçekleştirilmiştir. Bu ön görüşmelerde trollerin gönüllülüğü esas alınarak yapılmıştır. Ön görüşlerin bir tanesi Skype üzerinden bir diğeri de yüz yüze interaktif görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Skype ile yapılan görüşmede katılımcının rızası alınarak Skype’ın kendi “görüntü kaydı/ekran kaydı” aracılığı ile kayıt altına alınmıştır. Yüz yüze interaktif görüşme sırasında ses kaydı cihazı kullanılmış katılımcı ses kaydına alınmadan önce bilgilendirilmiştir. Yapılan iki görüşme sırasında troller ifşa olma kaygılarına yönelik buldukları bir demografik soruya cevap vermek istememişlerdir. Bu sebepten dolayı *Mezun olduğunuz ya da aktif öğrenciliğinizi devam ettirdiğiniz üniversitenin adı nedir?* sorusu görüşme formundan çıkartılmıştır.

3.6 Araştırmacının Rolü

Araştırmacının araştırmada önemli olduğu aşikâr olduğundan araştırmacının araştırmadaki rolünü ortaya koymak önem arz etmektedir. Nitel araştırmayı sürdüren

²⁴ Random gülme: İnternet kullanıcılarının gülme unsuru ortaya çıktığında rasgele harflere basarak oluşturduğu gülme efektidir. Biçimi şu şekilde örneklenebilir: asdkasdkajdsjajs

araştırmacı olay ve olguları yakından izleyerek katılımcı bir tavır geliştirir. Katılımcıların bakış aıllarını, neye nasıl anlam atfettiklerini anlamaya çalışan araştırmacı veri toplama araçlarının haricinde kendisi de bir veri toplama aracıdır. Araştırmacı yaptığı araştırmada objektif ve nesnel bir tavır sergilemeye çalışsa bile olay ve olgulara dâhil olarak öznel bir bakış açısıyla empatik bir tutum içine girer. Özellikle fenomenoloji çalışmalarında araştırmacının rolü bu bağlamda önemlilik arz eder zira fenomenoloji çalışmalarında başat veri toplama yöntemi olan mülakattır. Araştırmacının mülakat yapılan bireylerle güven ve empatiye dayalı bir görüşme ortamı sağlaması verilerin niteliği açısından önem arz etmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2009).

Moustakas (1994) incelenen fenomene arınmış bir bakış açısıyla yaklaşmak için araştırmacıların kendi ön kabullerini mümkün olduğunca bir kenara bırakmasını ön gören ‘paranteze alma’ kavramının üstünde durur (Creswell 2016, s.80). Araştırmada da araştırmacı ön kabullerini, ön yargılarını paranteze alarak katılımcılarla görüşme yapmaya özen göstermiştir. Bu bağlamda araştırmacı kendi normlarını, değerlerini olabildiğince askıya alarak, Katılımcılara dair ön yargılarını bir kenara bırakarak görüşmeleri gerçekleştirmiştir. Trollerin hedef aldıkları değerlerin birçoğunu kendi değeri olarak gören araştırmacı araştırmanın hiçbir anında katılımcılara karşı nazik tavrından ödün vermemiştir. Suçlayıcı, küçük düşürücü, mütecaviz tavırlardan uzak durarak görüşmeleri tamamlamıştır.

Görüşme öncesinde araştırmacı araştırmanın amacını katılımcılara açıklamış ve katılımcıların bilgilerini gizli tutulacağını, anonimliklerine herhangi bir zarar gelmeyeceğini ifade etmiştir. Mülakatlar esnasında araştırmacı katılımcıların kendilerini rahat hissetmeleri konusunda ve deneyimlerini rahatlıkla paylaşmaları hususunda teşvik edici bir yaklaşım izlemiştir.

Mülakatlarda sıkılan, devam ettirmek istemeyen katılımcıların yararları gözetilmiş ve istedikleri zaman mülakata ara verme ya da sonlandırma yetkisi katılımcıya verilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM- BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde araştırmadan elde edilen verilerin analizi sonucu ulaşılan bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Trollük kültürü ve saldırgan mizah üzerine yürütülen saha araştırmasının bulguları tasnif edilerek bu bölümde değerlendirilerek tartışılmaktadır. Saha gözlemleri ve mülakatlar neticesinde elde edilen verilerin tamamı dokuz ana temaya ayrılmıştır. Her temanın altında yer alan alt kategoriler aracılığıyla bütünlüklü bir şekilde veriler aktarılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda öncelikle trollerin trollük algıları ve tanımları üzerine bulgular ortaya konulduktan sonra sırasıyla; Trollerin saldırgan mizah algıları, toplumsal norm ve tabulara bakışları, siber bir ortamda linç edilmek kendileri için ne anlam ifade ettiği, kendilerini linç edenler üzerine düşünceleri, anonimlik ve trollük ilişkisi ve son olarak Twitter’da kendilerini özgür hissedip hissetmediklerine yönelik algıları üzerinde durulmaktadır.

Saha bulguları aktarılırken trollerin anlatımlarına sadık kalınmasına ihtimam gösterilmiştir. Küfür ve argo ifadeleri kısmen sansürlenerek verilmiş, cümlelerdeki vurgular ön planda durması sağlanmıştır.

4.1 Saldırgan Mizah Yapan Trollerin Trollük Algısı ve Tanımları

İnternet trolllerinin gerçekleştirdikleri eylemler ortaya çıkışından bu yana farklılıklar göstermiştir. Bu çeşitlilikten ötürü pek çok trollük tanımı mevcuttur. Bishop (2014) trollerin eylem biçimlerinden hareketle 2 temel kategori oluşturmuştur. Bunlar; “Eğlence Trollüğü- *Lolz*” ve “Kışkırtıcı Trollük *Lulz*”dür. Bu bölümde bizzat trollük yapan ve kendilerini trol olarak adlandıran katılımcıların trollükle alakalı düşünceleri yer almaktadır. Katılımcılardan trollükten ne anladıkları ve trollüğün tanımının “neliği” üzerine sorular sorulmuştur. Bu başlık altında her trol kendi tanımını aktardığı için hepsine yer verilmiştir. Vurgulu olanlar metin içerisindeki bütünlüğü bozulmadan aktarılmıştır.

Katılımcıların “zekâ”yı merkeze alarak yaptıkları tanımların ve eğlence-haz merkezli vurgulara dair tanımların yoğunlukta olduğu görülmüştür. Zekâ merkezli ve eğlence-haz merkezli trollük tanımlarının dışında Katılımcı-9, trollüğün komik olma çabasıyla alakası olmadığını, tamamen hedef saptırma olduğunu düşünmektedir. Saldırgan mizahı komik olma çabası için yapmadığını söyleyen Katılımcı-9 trollerin en çok kullandıkları yöntemlerden olan konu saptırmayı, konuyu başka yöne çekerek dikkat

dağıtmayı, olağan akışı sekteye uğratmayı trollük anlayışı olarak benimsediğini aktarmıştır. Katılımcı-2 ise trollüğü “*biraz isyan gibi bir şey...*” şeklinde aktararak zekâ unsurundan ve sadece komik olma unsurundan ayırmıştır. Devamında gündelik hayattaki bazı durumlara istinaden trollük yaptığını aktarmıştır.

Katılımcı-8 trollük için “*Bence trollüğün özeti samimiyettir. Trol de makaranın ve şımarmanın en güzel halidir*” ifadelerini kullanmış, Katılımcı-10 ise “*Trol olmak günlük yaşamın stresini sosyal medyada ota b*ka yorum yaparak atmaktır*” cevabını vermiştir.

4.1.1 Trollük, Zekâ ve Haz

Zekâyı ve hazzı merkeze alan tanımlar Morreall’in (1997) gülmeyi açıkladığı üstünlük kuramıyla irtibatlıdır. Üstünlük kuramı gülmeyi bir kişinin diğer insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesidir (Morreall, 1997 s. 8) biçimde açıklamaktadır. Bu bağlamda Katılımcı-1 ve Katılımcı-12 trollüğü zekâ merkezinde tanımlamakta ve zekânın açığa çıktığı noktayı trollüğe maruz kalanlar üzerinden değerlendirmektedir. Katılımcı-12’nin “*Trollük milletın aklıyla zeki bir şekilde dalga geçerek eğlenmektir...*” trollük tanımlaması diğer kişilerden üstün olduğundan yola çıkarak yapılan bir tanımlamadır. Bir grubun “zekâsıyla” dalga geçmenin asıl trollüğün tanımını olduğunu belirtmektedirler. Bu açıklamaya paralel olarak Katılımcı-1 de diğer kişilerden “üstünlüğünü” merkeze alan bir açıklamaya trollük tanımını dayandırmıştır.

“Trollük, karşıdaki insanın zekâsıyla dalga geçmektir. Ya da bir topluluğun zekâsıyla dalga geçmektir. O topluluğun bir eksisi, eksisi vardır. Eksisi trol görür, onun farkına varır ve onlar gibi davranarak onları troller. Bunu yaparken inanılmaz bir haz alır. Onun gibi düşünen insanlar da o trollükle mutlu olurlar, haz alırlar” (Katılımcı-1).

Katılımcı-7 ise trollüğü değer yargıları ve insanlarla “zekâ” aracılığı ile dalga geçmek üstünden tanımlamıştır. Üstün olduğu düşüncesini diğer katılımcılar gibi yine zekâ üzerinden aktarmıştır. “*...değer yargılarına karşı çıkabilmektir*” ifadesi ile bir trolün akli aracılığı ile yerleşik toplumsal öğretilere karşı çıktığını vurgulamıştır. Bu tanımla beraber Katılımcı-7 trollüğe bir yön çizmiştir.

“Trol olmak farklı düşünmektir, zeki hareket etmektir bence... İnsanları ve konulmuş değer yargılarını tiye almaktır. Öğretilenden çok düşünülene söyleyebilmek biraz da. Herhangi bir art niyet vs. olduğunu düşünmeden değer yargılarına karşı çıkabilmektir” (Katılımcı-7).

Katılımcı-7 yerleşik toplumsal algıları ve insanları alaya alma düşüncesiyle motivasyonunu sağladığını aktarmıştır. Trollüğünü zekâ ve haz kavramları ekseninde değerlendirmekte ve trollüğe ‘başkaldıran’ ‘isyan eden’ bir misyon yüklemektedir.

4.1.2 Trollük, Eğlence ve Haz

Katılımcıların bir kısmı trolün ve trollüğün tanımına yönelik “eğlence ve haz” kavramlarını ön plana çıkarmıştır. “...Trollük dediğimiz olay ciddiye almama, t*şak geçerek eğlenmedir...” ifadelerini dile getiren Katılımcı-5 eğlence ve alay etme edimleri bağlamında trollüğü açıklamıştır. Katılımcı-4 ise trollüğü “insan olmakla alakalı bir şey” olarak tanımlamış ve eğlence kavramını merkeze alarak düşüncelerini “...her insanın biraz trol olduğuna...” dayandırmıştır.

“Trol olmak bence insan olmakla alakalı bir şey. Her insan bence biraz troidür. Herkes kendi hayatında, yakın çevrelerine bile olsa makara yapıyor onları kandırıyor vs. eğleniyor yani. Biz bunu sadece kitlelere ya da tanımadığımız insanlara yapıyoruz... Konuyu değiştiriyoruz bir anda, konuyu abartıyoruz ya da milleti triggerlıyoruz... Trol olmak budur” (Katılımcı-4).

Katılımcı-4 dayandırdığı trollük tanımı Bishop’ın (2014) mavi boncuk dağıtan (*Flirt*) tipi ile uyuşmaktadır. Mavi boncuk dağıtan trol tipi daha çok muziplik yapmak amacıyla, konu dışı konular üzerinden trolleme yapan tiptir. Katılımcı-6 ise kendi trollüklerini ve trollüğün temel amacını eğlenmek ve keyif almak üzerinden tanımlamaktadır.

“...İnsanların biraz sinir uçlarıyla oynamak bu şekilde eğlenmek trolün tanımı... Yazdığım şeylerin insanların canını sıkacağını, tepki alacağını bile bile yazıyorum. Bana eğlenceli gelen şeyleri paylaşıyorum o şekilde içerik üretme derdindeyim ama çoğu zaman insanların hakkında ne düşüneceğini nasıl tepki vereceğini dikkate almadan paylaşımında bulunuyorum. Trol olmanın anlamı insanların gerilmesiyle, alınmasıyla tepki vermesiyle, reaksiyon göstermesiyle eğlenen kişiler troller” (Katılımcı-6).

Katılımcı-6 bu açıklaması ile Bishop’ın (2014) saygısız (*Snert*) tipine yani, eğlencesi uğruna diğer kullanıcıları rahatsız eden trol sınıfına dâhil edilebilir. Eğlence ve haz bağlamında Katılımcı-3 trollüğün ortaya çıktığı durumu trollüğe maruz kalan kişi üzerinden aktarmıştır. Maruz kalan tarafından verilen tepkiyi trolün “dopamin” aldığı nokta olarak tanımlarken hazzı vurgulayan bir tanımlama dile getirmiştir.

“Trollük ekranın karşısındakiyle alakalı bir şey aslında... Trollüğü yaptığın zaman karşındakinde spesifik bir reaksiyon uyandırmayı hedeflemiyorsun. Adamın olduğu konum itibarıyla vermiş olduğu reaksiyon değişiyor. Radikal dinci birisine “ben şu tarafı patlatacağım” dediğin zaman bir reaksiyon vermiyor. Adamdan pozitif bir tepki alıyorsun. Ona trollük yapmış olamıyorsun yani. Adamın zihin yapısıyla senin yazdıkların örtüşüyor. Bu örtüşmediği noktada trollük ortaya çıkıyor. Trollün amacı karşındakinde birikmiş olan o potansiyeli açığa çıkarmak bir şekilde, karşındakinde o reaksiyonu görmek. O reaksiyonu çıkarmış olmaktan dopamin almak. Bundan beslenmek yani” (Katılımcı-3).

Katılımcı-3 trollüğe maruz kalanın zekâ düşüklüğü ya da yüksekliği üzerinden, hareket etmeden bir trollük tanımı ortaya koymuştur. Trollüğün diğer kullanıcılarda bir karşılık bulmasıyla ortaya çıkan bir süreç olduğundan bahseden katılımcı karşındakinin trollüğe ne şekilde reaksiyon verdiğinden çok reaksiyonu ortaya çıkarmaktan keyif aldığını aktarmıştır. Yani ona göre reaksiyonu görmek asıl eğlencenin kaynağıdır.

4.2 Trollerin Saldırgan Mizah Algıları ve Tanımları

Mülakat gerçekleştirilmiş bütün trollerin kendi algı dünyalarında oluşturmuş oldukları bir saldırgan mizah tanımı olduğu görülmüştür. Troller tarafından yapılan saldırgan mizah tanımları Türkçe literatürdeki saldırgan mizah tanımlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Trollüğün toplumsal normlara ve değerlere mesafesi açısından en uç biçimi olarak değerlendirebileceğimiz bu vakıa bizzat trollerin nazarından hareketle aktarılmaya çalışılmıştır.

Hardaker’ın (2013) trollerin kullandıkları stratejilerinden biri olarak tanımladığı antipati yaratma, nahoş tavırlar sergileme stratejisini Katılımcı-1 ve Katılımcı-4’de görmekteyiz. Antipatik davranarak troller diğer kullanıcıları provoke etmeyi manipülasyonu, kışkırtmayı, amaç edinmişlerdir. Bu amaçlarına ulaşmak için kullandıkları araçlardan bir tanesi de saldırgan mizahdır. Katılımcı-1 saldırgan mizahın ne olduğuna dair görüşlerini “*zeki bir şekilde yapılan*” kışkırtmaya dayandırmaktayken Katılımcı-4 kışkırtma eyleminden haz aldığına dayandırmaktadır.

“Ofansif mizahla “ofansif mizah sanılan şey” arasında fark var. Öncelikle bunu belirtmek istiyorum. Peygambere direk küfür ederseniz bu mizah olmaz. Bunu çok ince bir şekilde yapmanız gerekiyor. Bir eksiğe dokunmak lazım. Zekâ ve eksik varsa istediğiniz kadar saldırgan olabilirsiniz... Önemli olan şu; çok az küfür kullanıp çok fazla kışkırtmak” (Katılımcı-1).

“Ofansif mizah araç sadece. Ben deneysel takılıyorum, yaptığım içeriği ne tepki verecekler diye yapıyorum ve bu insanların hoşuna gitmiyor. Bu da beni ilgilendirmiyor yani... Pek empati yeteneğim yok doğruya doğru... İnsanları kışkırtmayı seviyorum (gülüyor)” (Katılımcı-4).

Katılımcı-4 gibi saldırgan mizahı kışkırtma (gıcık etme) amacıyla kullandığını söyleyen Katılımcı-2 saldırgan mizah içeriklerine absürt olduğu için güldüğünü aktarmıştır.

“Ofansif mizahla birilerini gıcık etmek için aklıma gelen anlık bir şeyi hemen paylaşıyorum. Eğlenmek ve içinde olanları söylemek için yani. Çok ünlü bir ofansif gönderi vardı; “Kadınlar ikiye ayrılır imza Cem Garipoğlu²⁵” Şimdi bu o anlık sana komik geliyor. Buna gülünce kadın düşmanı olmuyorsun. Katili övmüyorsun, absürt sadece ve absürt olmasına gülüyorsun” (Katılımcı-2).

Absürt olana gülmek, uyumsuz olana gülmek anlamına geldiği için Katılımcı-2'nin uyumsuz olana güldüğünü çıkarabilmekteyiz. Morreall'e (1997) göre uyumsuzluk kuramının arkasındaki düşünce oldukça basittir; “nesnelere, bu nesnelere nitelikleri olaylar, vs. arasında belirli kalıpların bulunmasını beklediğimiz düzenli bir dünyada yaşamaktayız. Bu kalıplara uymayan herhangi bir şey başımıza geldiğinde güleriz”. Bu bağlamda Katılımcı-2'nin “Kadınlar ikiye ayrılır, imza Cem Garipoğlu” aktarımı uyumsuzluk içermektedir. Uyumsuzluk içermenin dışında bu aktarım, nefret söylemi ve kadına yönelik ortaya çıkmış şiddetin vahametini hafifletici bir durumunu da barındırmaktadır. Bu “absürt” içerik kışkırtma içermenin yanında aynı zamanda Hardaker'ın, (2013) Ansong'un, (2013) ve Bartlett'ın (2016) ‘şok etme’ trolleme biçimini içermektedir.

Şok trolü hedef seçilen kurbanı toplumsal tabulara saldıran içerikle kurbanı başa bırakır (Bartlett, 2016). Saldırgan mizah trollerinin en çok kullandıkları biçim olarak karşımıza çıkan şok trollüğü Katılımcı-6'nın aktarımlarında yoğun bir şekilde görülmüştür.

*“Ofansif mizah yapan normal mizahtan yapandan daha komik işler çıkarıyor... Kendi Tweetlerimde komik olmaktan çok şok edici olmayı seviyorum. İnsanları şaşırtmayı seviyorum. Mesela bana bir insanın attığım Tweette tepkilerden en standart olan random bir gülüş ya da hahahaha şeklinde değil de ahahaha s*ktir O. Çocuğu şeklinde tepkiler*

²⁵ (http-48).

daha çok eğlendiriyor beni ilginç bir şekilde... Şok etkisi yaratan biraz saldırganlığı da amaçlayan bir mizah anlayışını evet komik buluyorum” (Katılımcı-6).

Diğer katılımcılardan farklı olarak Katılımcı-12 saldırgan mizahın amacının karşı tarafta “algı yaratma” olduğunu aktarmıştır. Bu bağlamda kötümser (*Ripper*) trol tipi ile uyuşmaktadır. Bishop’ın (2014) tanımlamasıyla kötümser (*Ripper*) trol tipi, başkaları üzerinde yanlış empati duygusu inşa etme amacındadır ve bunu örtük bir provokasyon şeklinde yapmaktadır.

“Ofansifin amacı değişik açıdan algı yaratmaktır, daha doğrusu duyar yaratmak. Yönlendiriyorsun insanları duygularını istismar ediyorsun, duyar kastırıyorsun. Dünya barışı için ofansif yapmıyoruz yani” (Katılımcı-12).

Saldırgan mizah yapabilmeye olumlu anlamlar yükleyen katılımcılar bunu “bilinç düzeyine” dayandırmaktadır. Katılımcı-8 saldırgan mizahçıların saldırgan mizah yapmayan insanlardan daha ‘samimi’ olduklarını, belirli bir davaları ve idealler olduğunu belirtmekteyken, Katılımcı-11, saldırgan mizah yapmanın bir ayrıcalık olduğunu ve “gelişmiş bir bilinç” getirdiğini aktarmıştır.

“Benim bir tespitim var ofansif mizahta başarılı olan reel hayatta zarar gelmeyecek insanlardır. Devrimizin çok büyük bir sorunu olan yapmacılıktan uzak bir şey ofansif mizah. Ofansif mizah insanları gerçeklerden uzaklaştırır aksine yakınlaştırır. Ofansif mizah yapan insanların da çok büyük değerleri, davaları ve idealleri vardır. Dekolteli fotolarla takipçi kasan kızlardan çok daha iyidir ve ahlaklıdır ofansif mizah” (Katılımcı-8).

“Ofansif mizah daha çok kademe kademe ilerleyen bir mizah bilincinin son halidir fikrimce. Ofansif ya da kara mizah belirli bir bilince erişmiş olmayı gerektirir...” (Katılımcı-11).

Saldırgan mizah konusunda yapılan literatür taramasıyla hem bağlantılı bulgulara hem de farklı bulgulara rastlanmıştır. Literatürde saldırgan mizahın bir kişiyi, düşüncüyü, ideolojiyi, inancı, tabuyu, toplumsal kabulü hedef alarak yapılan mizah türü olarak aktarılmaktadır. Saldırgan mizah yapan kişi sadece kendi üstünlük ve haz duyguları düşünerek hareket eder (Yerlikaya, 2007). Hampes (2006) saldırgan mizah anlayışını, kişiler arası uygun olmayan, iğneleyici alay, sataşma, dalga geçme, düşmanlık, küçük düşürmeyi içermesi olarak tanımlamaktadır. Bulgularda bu tanımlamalardan farklı olarak elde edilen saldırgan mizah tanımlarında saldırgan mizahın samimiyet olduğuna yönelik, gerçekçilik vurgusunu perçinlemek için yapıldığına yönelik, insanları birbirine

yakınlaştığına yönelik, ters bir algı yarattığına yönelik, bilinç düzeyiyle alakalı olduğuna yönelik bakış açılarına rastlanmıştır. Bu bağlamda literatürde görülen ile bazı trollerin algı dünyalarındaki saldırgan mizah tanımları farklılık göstermektedir. Trollerin bu mizah tarzını neden icra ettiklerine yönelik daha ayrıntılı bulgular elde etmek adına ek sorular sorulmuştur. Bu ek sorular saldırgan mizah arkasındaki motivasyon, katılımcılar için ne ifade ettiği, toplumun geri kalanından niçin farklı olmaya çalıştıkları vs. şeklinde yöneltilen fenomenolojik yönetime uygun sorulardır.

4.3 Trollerin Saldırgan Mizahı Neden İcra Ettiklerine Yönelik Bulgular

4.3.1 “Samimiyetsizlik”

Troller gündelik hayattaki yaşadıkları olayların kendilerini saldırgan mizaha “ittiğini” dile getirmiştir. Troller saldırgan mizahı hem kaçış alanı hem de toplumsal yaşamda hangi konudan şikâyetçilerse onu dile getirme aracı olarak kullanmaktadır. Saldırgan mizah bu bağlamda troller için sadece bir gülme aracı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Katılımcı-10 “...hem gülüyoruz hem de hoşumuza gitmeyen şeyleri dile getiriyoruz” ifadesi değerlendirilebilir.

Gündelik yaşamda karşılaştığı “sahteliklere” tepki olarak saldırgan mizah yaptığını söyleyen Katılımcı-2, insanların aslında ne hissettiklerini söylemediklerini bu yüzden de insanların ikiyüzlü davrandığı görüşündedir. Kendisini bu durumun saldırgan mizaha zorladığını dile getirmektedir.

“Toplumdaki insanların sahteliği itiyor beni buna. Normalde ne hissettiğini biliyorum insanların ama söylemiyorlar ikiyüzlüler. Ben sürekli patlıyorum reel yaşamda da patlıyorum. Prim kasmaın derdindeler ama ben ikiyüzlü davranamıyorum. Neyseniz o olun ya bari sosyal medya da o ortam da o olun kendiniz ya... Beni buna zorla itiyorlar...” (Katılımcı-2).

Devamında Katılımcı-2 saldırgan mizahı yapmaktaki bir diğer nedenini “*Political Correctness*²⁶” kavramına bağlamaktadır.

²⁶ Politik doğruluk, farklı dil, din, kültür ve cinsiyetten kişileri incitmemek amacıyla, özenle kullanılan ifade, düşünce ve uygulamaları tanımlamak amacıyla kullanılan bir terim.

“(Ofansif mizah) ... “Political Correctness” mevzusuna karşı bir başkaldırı aslında. İnsanlar gündelik hayatta çoğu şeyi söyleyemiyor içinde biriktiriyor. Biriktiriyor hiçbir şey söyleyemiyor. Mizah aracılığıyla bunu dışa vuruyorsun...” (Katılımcı-2).

Katılımcıların saldırgan mizahı samimiyetsizlikten, yapmacıklıktan kurtulma aracı olarak görmesi saldırgan mizahı yapmaya dair motivasyonlarını oluşturmaktadır. Katılımcı-2 ise “*söylemek istediklerini söyleyebilme*” bağlamında saldırgan mizahın bir araç olduğunu vurgulayarak “*Political Correctness*” kavramına karşı tepkisini dile getirmektedir. “*Political Correctness*” kavramına yönelik başkaldırı nefret suçuna ve ötekiye karşı hoşgörüsüz davranışların önünü açabilecek bir davranıştır. Katılımcının “*Political Correctness*” kavramına başkaldırı imkânını sağlayan araç olarak saldırgan mizahı görmesi, saldırgan mizah ile nefret söylemi kavramlarının ne kadar iç içe kavramlar olabileceğine yönelik bulgular bize sunmaktadır. Katılımcının nefret söylemini gerçekleştirdiği alanın “mizah” olması, mizahi saldırının verdiği güçten kaynaklanmaktadır.

Mizahi saldırılar aşağılama, itibar zedeleme, statü kaybettirme, iğneleme ve küçük düşürme (Kamiloğlu, 2013, s. 169) içerdiğinden dolayı Katılımcı-2 direk saldırmaktan ziyade saldırgan mizah yapmayı tercih ettiğini dile getirmiştir. Çünkü “*Political Correctness*” kavramının aşağılanması demek nefret söylemine, nefret suçuna kapı aralamak demektir.

Toplumsal yaşamdaki duyduğu rahatsızlıktan yola çıkarak saldırgan mizah yapmaya başladığını ifade eden Katılımcı-8 samimiyetsizliğe ve yapmacıklığa vurgu yapmaktadır. “*...büyüdükçe özellikle üniversiteye geldiğimde kendimi aşırı derecede dışlanmış hissettim. Etrafıma bakıp “nasıl bu kadar samimiyetsiz ve aptal olabiliyorsunuz diye düşünüyordum”*. Katılımcı-2’deki gibi Katılımcı-8’de de gerçek yaşama karşı bir “tepki” nedeniyle saldırgan mizaha yöneldikleri görülmektedir.

“...Onların bu yapmacık hayatlarında değer verdiği şeylere saldırmak belki bizi birazcık rahatlatıyordur. Artık yere düşen insanlar bizi güldürmüyor. Biraz ukalaca olacak ama ofansif mizah yapabilen insanlar diğerlerine göre daha zeki...” (Katılımcı-8).

Bu doğrudan aktarımlar bağlamında saldırgan mizahın katılımcıların anlam dünyalarında neye tekabül ettiğini yaşamalarından verdikleri örneklerde ve yaptıkları karşılaştırmalarda açık bir şekilde görebilmekteyiz.

4.3.2 “Halkı Aydınlatma” Aracı Olarak Saldırgan Mizah

Kamiloğlu (2013) saldırgan mizahçıyı saldıırken toplumsal bir görevi yerine getirmiş olmanın saadeti ve rahatlaması içerisinde olduğunu belirtir. Çünkü mizahçı mizahı düzeltici/değiştirici/terbiye edici olduğunu düşünür. Trollerden bazıları da saldırgan mizahı düzeltici/değiştirici/terbiye edici bir araç olarak kullandığını ifade etmiştir. Katılımcı-4, saldırgan mizahı yapma nedenlerini “tabuları gevşetebileceği ”ne dair inancına dayandırırken, Katılımcı-8 ve Katılımcı-9 ve “halkı aydınlatabileceği ”ne dair düşüncelerine dayandırmaktadır.

“...Tabulara saldırarak bir deney yapıyorum aslında tabuları sorgulanabilir hale getirmeye çalışıyorum. Yani görünür kılmak için tabulara saldırıyorum. Tabularımız birazcık gevşese bile çok rahatlayacağız ülke olarak. Özellikle cinsellik konusunda endüstri meslek lisesi kıvamundayız...” (Katılımcı-4).

“Samimiyetsizliklerini gözlerine sokabileceğimiz, inandıkları şeylerin salakça olduğunu gösterebileceğimiz bir şey ofansif mizah... Farkındalık yaratıyoruz ofansifle...” (Katılımcı-8).

“Ofansif mizahla insanları aydınlatabileceğimi düşünüyorum. Ofansif mizaha başladıktan sonra hayatımdaki kırılğanlıklar gitti bu çok önemli bir şey. Atom parçalamak değil tabiki ama mütevazı ayağına da hiç gerek yok. Birçok insandan düşünce olarak daha güçlüyüm” (Katılımcı-9).

Katılımcı-9 gündelik hayatta yaşadığı olayların etkisiyle saldırgan mizahın işlevini vurgulamaktadır. Saldırgan mizahı gerçekleri söylemenin, insanları kandırmamanın bir aracı olarak gören katılımcı, saldırgan mizahın hayatın bir parçası olduğunu aktardığı bir anekdotla ortaya koymuştur.

“...Bir anımla bu durumu anlatayım sana; Ben Tourette sendromluyum tik hastalığı diyebiliriz. Şu an neredeyse kalmadı ama önceden sürekli genizden ses çıkarır, kafa sallar, kolumu kasılır gibi yapardım. 6. sınıfta öğretmenim birisi içeri girdi yoklamayı aldı beni tahtaya kaldırıp tüm sınıfın önünde “evladım sen niye böyle hareketler yapıyorsun deli misin?” diyerek kahkaha attı. Tüm sınıfın önünde. Lakabım da deli olarak kalmıştı. Al sana ofansifin kralı (gülüyor). Doktorum beni sürekli geçecek hiçbir şey kalmayacak diye oyaladı. Aileme ise gerçeği yani böyle de kalabilir hiç de kalmayabilir bizim amacımız mümkün olan en aza indirmek diye konuşmuş. Ben bunu bilseydim daha gerçekçi hayaller, planlar kurar, daha iyi yerde olurum. Buna yüzde yüz eminim ... ofansif mizah insanlara eksiklerini gösteriyor özeti bu” (Katılımcı-9).

Yaşamış olduğu bir olaydan hareketle katılımcı saldırgan mizahın bir işlevini aktarmıştır. Saldırgan mizahın kendisinde yarattığı etkiyi diğer insanlarda da yaratabileceğini düşünmektedir. Katılımcı-9 saldırgan mizahın insanları “gerçeklerle karşılaştırdığını” ve bu karşılaşmanın insanlara iyi geleceğini düşünmektedir. Bu bakış açısı katılımcının saldırgan mizaha nasıl baktığının göstergesidir.

4.3.3 Dikkat Çekmek

Mizah içerisinde pek çok işlevi barındıran çok yönlü bir kavramdır. Bu işlevlerden biride “dikkat çekmektir” (Eker, 2009, s. 29-30). Mercimek vd. (2016) internet trollerinin özellikle olumsuz, yıkıcı bir tutum sergileyerek, dikkat çekmeye çalışan provokatif kişiler olduğunu aktarır. Trollerin tepki çekmek için saldırgan mizahı bir enstrüman olarak kullanması hususuna Katılımcı-12’nin “*Ofansifi dikkat çekip tepki toplamak için yaptığım çok oldu...*” düşüncesi ve Katılımcı-5’in “*saldırgan mizah dikkat çekmemi sağlıyor ve rahatlama yaratıyor*” aktarımı örnek olarak verilebilir.

Tepki toplama isteminin dışında dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise Katılımcı-5’in saldırgan mizahın rahatlama yarattığına dair vurgusudur. Morreall’in (1997) rahatlama kuramı bağlamında gülerak rahatlama, kişinin gülmeye başlamadan önce birikmiş olan sinirsel enerjisinin açığa çıkması olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda Twitter’da bambaşka biri olduğunu söyleyen Katılımcı-5 gündelik yaşamda yaşamış olduğu sıkıntıları anonim şekilde mizah yaparak aşması rahatlama kuramının gülmeye alakalı yaptığı tanımla örtüşmektedir.

*“Ofansifi neden yapıyoruz çünkü tepki görmeyi seviyoruz öyle de bir psikopat tarafımız var galiba. Bu herkes bana küfretsin şeklinde değil zekice bir gönderme yapıp onun üzerinden hakaret yemek, küfür yemek hoşumuza gidiyor... Bizim amacımız her şeyle zekice dalga geçilebilmesini sağlamak aslında özgürce. Bunun ahlaki bir sınırı yok. Tek şart bunu zekice yapmak, tek şart basit olmaması. Yaptığın trollük basit olmayacak herkese vay A. k*dunun çocuğu bu nasıl Tweet dedirtecek” (Katılımcı-1).*

Katılımcı-1’in ürettiği içeriklerde dikkat çekmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Tepki görmeyi sevdiğini söyleyen katılımcı insanları şaşırtmaktan zevk aldığını ve kendisine yöneltilen küfürlerden keyif aldığını belirtmektedir.

4.4 Saldırgan Mizahın “Saldırgan” Olarak Algılanıp Algılanmaması Üzerine

Bulgular:

Saldırgan mizah içerikleri içerisinde “güldürü” unsuru barındırdığı için direk saldırganlık etkisi azalmaktadır. Bir ırka, bir cinsiyete, bir dine vs. yöneltilen nefret söyleminin içerisine mizah karıştırılınca doğrudan saldırma edimi yerini bir gülme nesnesine bırakır. Trol nefret söylemini ve saldırganlığı bir “mizah”, “espri” çerçevesinde gerçekleştirdiği için hem saldırma eylemi hem gülme eylemi birbirinin içene geçer. Bir içerik gülünecek bir içerik olabileceken saldırganlık ya da nefret söylemi katıldığında gülme durumu ortadan kalkabilir. Schutz (1977) saldırı barındıran içerikler ne kadar kaba, aşağılayıcı olursa olsun içerisinde komiklik barındırıyorsa halk nezdinde hem tolere edilebilir, hem de zevkli bir hale dönüşebilir demektedir (Kamiloğlu, 2013, s. 169). Bunun yanında trollerin kendisini savunma biçimi olarak da mizah “vurgusu” ön plana çıkabilmektedir. Örnek olarak araştırmanın “Engelli Bireylere Yönelik Saldırgan İçerikler” bölümünde @siravealot kod adlı kullanıcı aldığı tepkilerin neticesinde “ 2 mizah yaptırmadınız a.q yüzlerce insanla dalga geçiliyor şu sitede engelli olduğu için mi dikkatinizi çekti” açıklaması verilebilir. @siravealot kod adlı kullanıcının “2 mizah yaptırmadınız...” vurgusu bu bağlamda önemlidir. Mizah kavramını, engelli bireye karşı yaptığı saldırıyı, aşağılamayı ve istismarı örtecek “hafifletici bir sebep” olarak sunmaktadır.

Yapılan görüşmelerde trollerin saldırgan mizahı nasıl bir anlam yüklediklerini anlamak açısından saldırdığınızı düşünüyor musunuz? sorusu yöneltilmiştir.

4.4.1 Saldırdığını Düşünenler;

Lulz trolleri provakasyon için kaos yaratmak için ya da hedefini şoka uğratmak için bazı teknikler geliştirmiştir. Bu tekniklerden bir tanesi de saldırgan mizah içeriklerdir. Bu içeriklerle troller belirli bir amaç doğrultusunda (keyif almak, tahrik etmek, kaos çıkarmak) hareket ederler. Katılımcı-3 yaptığı saldırgan mizahla karşıdakini şok etmeyi genel olarak amaçladığını dile getirmiştir. Bu bağlamda saldırganlığın olup olmamasını karşıdakinin algısına bağlamaktadır. Bir diğer deyişle yaptığı saldırgan mizahta nefret söylemi olmasa bile karşıdaki bundan rahatsız olmuşsa saldırdığını düşündüğünü aktarmıştır.

“Saldırdığımı düşünüyorum çünkü karşı taraf saldırdığımı düşündüğünden dolayı...”
(Katılımcı-3).

“Saldırdığımı düşünüyorum. Ben Darwinist ırkçı birisiyim zaten. Zeki bir şekilde onlara dokundurmak, onları aşağılamak hoşuma gidiyor. Direk saldırınca sen değersizsin dediğinde karşıdakini o kadar bu düşüncenin gerçek olduğuna ikna edemiyorsunuz... Bu açıdan saldırıyorum tabi ki” (Katılımcı-2).

Saldırgan mizah içerikleriyle belirli bir hedefe saldırdığını düşünen Katılımcı-2 kendisini ‘Darwinist ırkçı’ olarak tanımlayarak “kendisinden aşağı olarak gördüğü ırkları” mizah aracılığı ile aşağıladığını vurgulamıştır. Saldırgan mizahı karşısındakini aşağıda olduğunu hissettirmek için bir araç olarak gören katılımcı mizahsız saldırmanın fazla işe yaramadığını aktarmıştır.

4.4.2 Saldırmadığını Düşünenler;

Saldırgan mizah içerikli Tweetlerle herhangi birine ya da düşünceye saldırmadığını düşünen Katılımcı-11, karşısındakinin düşüncesini çok önemsemediğini belirtmiştir ve saldırmadığını şu düşünceye dayandırmıştır:

“Ben Tweet atıyorum neden saldırmış olayım... çok empati yapma taraftarı değilim, nefretin de suç olduğuna inanmıyorum.”

Katılımcı-1 saldırgan mizah yaparak kendisinin saldırmadığını sadece “iğnelediğini” ifade etmiş, aslında karşıdakinin ona saldırdığını söylemiştir. “Üstüne alınmazsan saldırmış olmam” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Katılımcı-1’in bu açıklaması trollere kurtulmak adına kullanılan “don’t feed the troll” cümlesi ile paralellik göstermektedir.

“Saldırmıyoruz aslında biz iğneliyoruz onlar saldırır. Olayın aslında özü bu. Biz iğneliyoruz. Troller arasında ortak bir düşünce vardır. Hiçbir şeyin koyu tarafında olmayacaksınız. Hiçbir şeye körü körüne bağlanmayacaksınız. Trolsen eğer bir şeye bağlı kalamazsın. Trolsen eğer kırmızı bir çizgin yoktur senin. Tam ortadasındır. Yani sen Fenerbahçe’ye ya da dini bir şeye çok bağlısın diyelim. Ben buna dokunduruyorsam umursama ben sana saldırmış olmam böylelikle. Umursarsan ve saldırırsan sen saldırmış olursun. Ben sadece seni iğneledim üstüne alınmasaydın (gülüyor)” (Katılımcı-1).

Katılımcı-7 ise yaptığı şeyin alaya almak olduğunu kesinlikle saldırganlık olmadığını aktarmıştır.

“İnsanlar sadece ofansif yönünü aldığı için saldırganlık olduğunu düşünüyor bence gülmenin sınırı yok. Bir alay söz konusu ama saldırganlık kesinlikle değil. Saldırgan olduğumu düşünmüyorum algılar gereği o noktaya getiriliyor. Tiye almak bence benim yaptığım. Gayet normal olduğunu düşünüyorum” (Katılımcı-7).

Trolleri beslemeyin şeklindeki savunma düşüncesi (*don't feed the troll*) saldırgan mizah trollerinin eylemlerini engelleyebilecek bir düşünce olarak durmamaktadır. Katılımcı-1 ve Katılımcı-7'nin karşıdakinin tepkisini önemsemeden saldırgan mizah yaptıklarını düşünmeleri trollerin bireysel hazları için bu trollemeleri yaptıkları sonucu çıkarılabilir ki vermiş oldukları haz merkezli diğer cevaplarla da bu paralellik göstermektedir. Bishop'ın bencil (*snert*) kategorisi bu bağlamla uyumaktadır. Bu noktanın dışında trollerin saldırmadıklarını düşünmeleri ve kendilerini dolayısıyla haklı görmeleri yarattıkları ya da yaratabilecekleri tahribatların sonuçlarını ve sorumluluklarını önemsemediklerinin göstergesidir. Yaptıkları saldırgan mizah içeriklerini gayet normal bir şey olarak lanse etmeleri nefret dilinin kolaylıkla yayılmasına vesile olabilecek bir ayrıntı olarak karşımızda durmaktadır.

4.5 Saldırgan Mizahın Sınırları

Saldırgan mizahın sınırları katılımcılara sorulmuştur. Anlam dünyalarında bazı sınırlarının olduğunu söyleyen katılımcılar bulunsa da saldırgan mizahın herhangi bir sınırının olmadığını vurgulayan katılımcıların daha fazla olduğu görülmüştür. Twitter'da toplumsal olarak en çok ses getiren saldırgan mizah konuları ensest, pedofili, engelliler, olduğu için bu hususlar eksenindeki sorularla mülakatlar derinleştirilmeye çalışılmıştır.

4.5.1 Mizahın Sınırı Yok

Saldırgan mizahın sınırlarının olmaması her türlü nefret söylemini içermek ve nefret suçu işlemek anlamına gelmektedir. Irkçı, cinsiyetçi, alaycı, aşağılayıcı, hoşgörüsüz bir dilin ve düşüncenin kapılarını açmaktadır. Kamusal vicdanın hassas olduğu konuları gülme nesnesi haline getirmek nefret söyleminin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Katılımcı-9'un "*Mizahın sınırı yoktur, bana da ilk bakışta yapılamaz olarak gelen şey çok geçmeden kahkaha attırıyor...*" düşüncesi toplumsal hassasiyetleri görmezden gelerek kendi eğlencesi uğruna diğer kullanıcıları rahatsız etmesi anlamına gelmektedir²⁷. Katılımcı-8 "*...Pedofili, tecavüz, ensest gibi konularda emin olun biz*

²⁷ Bishop'un (2014) "saygısız" (*snert*) tipi ile örtüşmektedir.

daha fazla şikâyetçiyiz ve daha fazla dikkatliyiz Lakin Twitter’da gamsız gözükmek pek de umurumuzda değil” diyerek mizahın sınırının olmadığını yine ön plana çıkarmıştır.

Katılımcı-11 mizahın sınırının olmadığını vurgulamış fakat “...*zaten ofansif mizah konuları derinlemesine inceleme, yüzeysel bir şekilde ele alır. Bu da konuların ofansif olmasına rağmen daha ileri gitmesini engelliyor...*” diyerek mizahın sınırı olmasa bile saldırgan mizahın “ileri” gitmediğine dikkat çekmiştir.

Saldırgan mizahın trollükle ilişkisi bağlamında Katılımcı-7 “*Eğer gerçekten bir trol olduğunuzu düşünüyorsanız evet sınırı yok...*” ifadesini kullanarak mizahın sınırının olmadığını vurgulamıştır. Trol olmanın ya da saldırgan mizah yapmanın sadece kendilerine bağlı bir durum olmadığını düşünen katılımcılar Twitter’da yaşadıkları tepkilerden ve engellemelerden şikâyetçi olduklarını dile getirmiştir. Mizaha tepki veren kitlenin kendilerine göre zekâ bakımından aşağıda olduğunu katılımcıların büyük çoğunluğu vurgulamıştır.

“Eğer gerçekten bir trol olduğunuzu düşünüyorsanız mizahın sınırı yok. Ama herkese bu konular hakkında şaka yapamazsınız. Hassas konular hakkında yapılan şakalar sizin bu yanlışları savunduğunuzu göstermez, fakat bunu gidip cahil bir insana anlatamazsınız. Ensest pedofili vs. üzerinden şaka yapmaya kalktığınız an sizi bunların savunmacısı olarak ilan edebilirler. Tekrar ediyorum mizahın sınırı yok, ama herkesle mizah yapılmaz”. En ufak bir dini konuda bile insanlar gelip emniyet taglıyor Tweet altına. Ben bu mizahı ne yazık ki trollük maskesi altında yapabiliyorum” (Katılımcı-7).

Mizahın herhangi bir sınırının olmaması gerektiğini düşünen katılımcılar şaka yapmak ile bir düşünceyi savunmak arasında bir ayrıma gitmiştir. Şaka yaptıkları her düşünceyi savunmadıklarını belirten katılımcılar her konuda mizah yapmanın yolunu kendi düşüncelerine göre açmışlardır. Gelgelelim kimi katılımcılar nefret söylemi yaymayı hedeflemiyor olsalar da, ürettikleri içerik nefret söylemi içerebilmektedir. Dolayısıyla asıl mesele, kamusal alanda nefret söyleminin yayılması olarak karşımızda durmaktadır.

4.5.2 Sınırı Olmalı

Katılımcı-2 ve Katılımcı-3’ün çizdikleri sınır genel olarak mizaha maruz kalanın kendisini savunamaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Katılımcı-3 bu bağlamda şunları dile getirmiştir.

“Sınırı olmalı elbette. Pedofili ya da zihinsel engelliyle alakalı mizah yapmanın çok da bir mantığı yok kendilerini savunamayan kişiler bunlar”

Katılımcı-6’da Katılımcı-3 gibi kendisine koyduğu sınırı yine karşıdaki kendini savunamamasına dayandırmaktadır. Her şeyin şakasını yapabileceğini belirtse de Katılımcı-6 daha sonrasında kendisine bir sınır çizmektedir. Pedofili ve örnek olarak verdiği Berkin Elvan üzerinden mizahın yapılmaması gerektiğini söylemiş ve fren mekanizmasının bu tarz sınırlar olduğunu belirtmiştir.

“Bana göre her şeyin şakası yapılabilir. Her şeyin şakasını yapabilirim sadece bazılarını kendi içimde tutuyorum. Bu kimi zaman dışardan gelebilecek tepkiyi hesaplamakla ilgili bir şey. Kendime koyduğum çizgi, karşı tarafın kendisini savunamayacağı konularda şaka yapmaktan kaçınıyorum. Tecavüz pedofili ya da buna benzer şeyler. Kürtler, Alevileri, gayler, zenciler vs. bunların hepsinin ofansif mizahını yapabilirsiniz. Mesela Berkin Elvan ile alakalı mizah yapmayı ben doğru bulmuyorum. Pedofili mevzusu ile ilgilide öyle. Benim fren mekanizmam bu diyebilirim” (Katılımcı-6).

Katılımcı-2 ise çok rahat bir şekilde “ensest” üzerine mizah yapabileceğini söylerken pedofili ve “zihinsel engelliler” konusunda mizah yapamayacağını düşünmektedir. Gerekeceği olarak Katılımcı-2 hem” bu tarz işlerin” karşısında olduğunu hem de yaptığı mizah karşısında kişilerin kendisini savunamayacak durumda olduğu için yapılmaması gerektiğini aktarmıştır.

“...Ensestle alakalı mesela her türlü şakayı yapabilirim hiçbir sıkıntı yok hatta bunu savunan biriyim. Çünkü iki olgun insanın kararıdır bu beni ilgilendirmez... Bu özgürlük mevzusu, zorlama yoksa her türlü mizahını yaparım. Pedofilide çocuk bir seçim yapamadığı için zorlamaya girer. Hiç pedofili içerik yapmadım ama yapsaydım sapığı aşılamak için bir içerik yapardım. Bu işi beğenmiyorum çünkü...” (Katılımcı-2).

“ Ölmüş çocuklarla, pedofili ile tecavüzle alakalı dalga geçerek mizah yapılır mı? Eğer yapıyorsan ya salaksın ya şerefsizsin yani, O. Çocukluğunun anlamı yok. Şehitlerle alakalı adam mizah yapıyor ben buna saygı duymam bu adamın linç edilmesini önce ben isterim.”(Katılımcı-12)

Mizahın bir sınırının olması hususunda en keskin ve sert ifadeleri Katılımcı-12 dile getirmiştir. “Saldırgan mizahın ölçüsünün çok kaçırıldığını” söyleyen Katılımcı-12 toplumsal bakımdan hassas konulara girmenin hiçbir şey kazandırmayacağını, aksine kaybettireceğini dile getirmiştir.

4.6 Engelli Bireyler Üzerinden Mizah

Toplumsal infiallerin en sık yaşandığı, trollere en fazla tepkinin gösterildiği konuların başında engelli bireylere yönelik yapılan saldırgan mizah içerikleri gelmektedir. Engellilere karşı yapılan saldırgan mizah genel Twitter kullanıcıları açısından şok etkisi yaratan Tweetlerin başında gelmektedir. Binark ve Çomu “Sosyal Medyanın Nefret Söylemi İçin Kullanılması İfade Özgürlüğü Değildir!” isimli çalışmasında engellilere karşı nefret söyleminin ülkemizde giderek yaygınlaştığını vurgulamaktadır ve bugün Twitter’da saldırgan mizah yapan trollerde bu olguyu sık sık görmekteyiz. 9 katılımcı engelli bireylere yönelik mizah yapılabilmesi fikrini savunurken 3 katılımcı engelli bireylere yönelik mizah yapılmayı uygun görmemektedir.

4.6.1 Mizah Yapılabilmesi

Engelli bireylere yönelik saldırgan mizah yapılabilmesi görüşünü savunan katılımcılar engellileri mizah yoluyla ayrıştırmadıklarını vurgulamıştır. Asıl ayrımcılığın engellilere fazla ihtimam ve hassasiyet göstermek olduğunu düşünen katılımcılar engelli olmanın olağan bir durum olarak karşılanması gerektiği aktarmıştır. Katılımcı-10 bu bağlamda; *“Hayatın içinde Kürt olmak da, inançlı olmak da, sakat olmak da var. İnsanlar bunu kabullenmeli... Birisi dalga geçer birisi duyar kasarsa ayrıştırmacı olur. Ama herkes dalga geçerse birleştirici olur. Gözlük takan birine “dört göz” demek basit bir şakaysa kolu olmayan birine de “sıfır kol” diyebilmek basit bir şaka olmalı”* görüşünü dile getirmiştir. Aynı minvalde Katılımcı-6’nın görüşleri şu şekildedir:

“...bu konu hakkında motivasyonumu ben bu içeriğe engelli olsam gülerdim diyerek sağlıyorum. Engelli bireylerin kendini savunmak yerine sağlıklı bireylerin onlar adına savunup linç etmesi bana biraz üstten bakmacılık gibi geliyor. İyi bir şey yapmıyoruz aslında engelli bireyleri çok fazla izole ederek tabu haline getiriyoruz böyle yaparak... Sen çekil kenara biz varız, seni savunuruz gibi bir tutum haline getiriyor. Böylece sanki bana engelli bireyle engelli olmayan birey arasında duvar daha da kalınlaşmış gibi geliyor. Bu duvarın incilmesi için bu konu hakkında şaka yapabiliyor olmamız lazım. Engelsiz bir birey düştüğünde gülebiliyoruz, engelli bir bireyde yanlışlıkla düşebilir, aslında ona gülmemizde normal bir şey gibi gelebilir.”

Engellilere yapılan “ayrımcılık” hususunda Katılımcı-5 *“...İnsanlar surf engelli diye el üstünde tutuyorlar onları. Ama engelli vatandaşlara bu şekilde yaklaşılmaması gerekli. Hangi engelli insana sorsak kendilerine acınmamasını, normal davranılmasını ister.”* asıl ayrımcılığı yapanın engellilere ihtimam gösterenlerin olduğunu belirtmiştir.

Katılımcı-9 ise genel olarak “...engelliler ve hayvana zarar konularında yazılan edilen şeyler olumluma niyetinde değil” vurgusunu yapmıştır. “...kişinin kusurunu bilmesi lazım” aktarımıyla Katılımcı-9 engellilere karşı yapılan mizahın “asıl fonksiyonunu” olarak aktarmıştır.

Engellileri içeren saldırgan mizah unsurları yapılabilmeli düşüncesini savunan bir diğer kişi Katılımcı-1’dir. Engellilerle dalga geçmenin tabu olması hususuyla alakalı olarak Katılımcı-1, “...sistemde aksaklık varsa her şeyle dalga geçeriz” diyerek saldırgan mizahın sınırının olmadığını engelliler üzerinden vurgulamıştır.

“...Bizim için ters olan şey tabudur. Hiçbir şey tabu olarak kalmaz bizim görüşümüzde, hiçbir şey sabit değildir. Bir şeye körü körüne bağlanmak bizim için aptalca. Bizim için işte burada bir ahlak sınırı yok... Hıristiyanlıkla da dalga geçeriz siyasetle de dullarla da engellilerle de. Eğer sistemde bir aksaklık yanlış varsa engellilerle de dalga geçeriz. Bizim ahlakımız akla mantığa uyması lazım biz buna kendi zihnimizde karar veriyoruz. İnanın bunun bir vicdani karşılığı var...”

Katılımcı-1 saldırgan mizahın sınırının olmamasını kendisinin bir tabusunun olmamasına da bağlamıştır. Diğer katılımcılardan farklı olarak “biz” vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Yapılan görüşmelerde Katılımcı-1 ve Katılımcı-8 dışında biz vurgusunu ön plana çıkaran katılımcı olmamıştır. Katılımcı-1’in “biz” vurgusundan kastı saldırgan mizah yapan troller olarak anlaşılabilir. Yaptığı eylemlerden hareket ederek trollüğe ve saldırgan mizah yapmaya bir kimlik atfetmesi, biz diyerek biz dışındakileri yani “onları” ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda katılımcı saldırgan mizah ve trollükle “onlardan”²⁸ ayrıştığını düşünmektedir.

4.6.2 Down Sendromlular

Down Sendromlu bireyler hususunda görüşlerini dile getiren katılımcılar Down Sendromluları mizah konusunda ayrı bir yere konumlandırmaktadır. Katılımcı-4 “...Down Sendromlular üzerine mizah yapılmaya çok açık bir grup ve insanlardan çok ses getiriyor” demiş, Katılımcı-11 “Down Sendromlular hakkında yaptığımız şakalar onları incitecek tarzda bile olsa daha rahat bir şekilde yapıyoruz...” görüşlerini aktarmış ve Katılımcı-6 “...hastayla dalga geçme konusunda kendimi frenliyorum ama Down Sendromlular ya da ona yakın bireyler hakkında şaka malzemesi kullanabiliyorum. Ben bu topa bir süredir girmiyorum. Çünkü zamanında savcılığa ifade vermeye çağırdılar...”

²⁸ Onlardan kasıt tabuları olan hâkim değerleri önemseyen kişiler ve kullanıcılarıdır.

aktarımını yaparak saldırgan mizah hususunda sınırını belirlemiştir. Katılımcı-5 Down Sendromlu bazı bireylerin Twitter’da “Show” amacıyla bulunduğunu dile getirmiştir.

“Down Sendromlu çocuk gitar çalıyor ben bunu Show’a dönüştürdüğümü düşünüyorum. İşte “gitar çalıyorum bana fav gelmez mi?” gibi Tweetler. Tamamıyla prim için yapılmış işler. Prim yapan insanları sevmiyorum...” (Katılımcı-5).

“Türkiye’de İnternet’in Durumu 2015 Raporu” engellilere yönelik nefret söyleminin ortaya çıkmasında gündelik hayatta engelli bireymiş gibi yaparak dilenen insanların payının kayda değer olduğunu söylemektedir. Bu insanların engelli olmadıklarının ortaya çıkması kamuoyunda bir güven sarsılmasına neden olmaktadır. Sosyal medyada “engellilik yeni dolandırıcılık kapısı haline geldi” mesajı veren içeriklerden ötürü engelli vatandaşlara dolandırıcı yaftası yapıştırılması ve engel durumlarını başka amaçlarla kullandıkları yönünde yaygınlaşan etiketlemeler²⁹ nefret suçlarında artışa neden olmaktadır. Katılımcı-5’in “engelliliğini show için favori almak ve prim yapmak için kullanıyor” ifadesi “Türkiye’de İnternet’in Durumu 2015 Raporu”ndaki bu bulguları doğrular niteliktedir.

4.7 Trollerin Linç Üzerine Düşünceleri

Sosyal medyada linç edimi günümüzde sık sık karşılaşılan bir olgu olup fiziksel bir birlikteliğe gerek duymadan kişinin (sosyal medya avatarının) büyük bir kitle tarafından hakir görülmesi, aşağılanması vs. durumudur. Durkheim “Ahlak Eğitimi” isimli eserinde ahlaksal kuralları çiğneyen kişinin kızgınlıklara yol açacağını söyler. Çiğneyen kişi kınanma tehlikesiyle karşılaşır, suçlanır ayrıca canına ya da malına zor kullanılabilir demektir (Durkheim, 2016, s. 37). Tam da bu noktada *lulz* trolleri ahlaksal kuralları saldırgan mizahla çiğnedikleri için kızgınlıklara sosyal medyada yol açmaktadır. Saldırgan mizah yaptıkları için troller siber linçle karşılaşmakta, hesapları askıya alınmakta, yetkili merciler tarafından ifade vermeye çağırılmakta, hapis cezasıyla yargılanmakta, büyük bir kitle tarafından ötekileştirilmektedir. Katılımcılara linç hakkında soru yöneltildiğinde çeşitli cevaplar alınmıştır. Katılımcı-9 “Linç yemek benim için hiçbir anlam ifade etmiyor... Kendi aramızda eğlenebilmemiz benim için yeterli” diyerek sosyal medyada oluşturulan baskıyı önemsemediğini dile getirmiştir. Katılımcı-

²⁹ Türkiye’de İnternet’in Durumu 2015 Raporu s. 15 ([http-49](http://49)).

4 ve Katılımcı-2 sosyal medya da anonim olduklarını ön plana çıkararak linç edilmenin kendileri için hiçbir anlam ifade etmediğini aktarmıştır.

“Linç edilmek anonim olduğum için çok da önemli değil...” (Katılımcı-4).

“Anonim olduğum için çok bir şey ifade etmiyor. Orada aslında ben değil avatarım linç yiyor ben onları sinirlendirmeyi seviyorum. Avatarın orda fişleniyor sen değil ki. Gerçek benim linç yerse ama çok şey ifade ediyor. Çünkü artık hiçbir şey silinmiyor ve senin ömür boyu o tepkiyle yaşayacağın anlamına gelebilir...” (Katılımcı-2).

Katılımcı-4 linç edilmenin kendisi için bir anlam ifade etmediğini anonimlik vurgusuyla anlatırken bir yanda da sosyal medyada kendisini linç edenlerin tepkilerini ölçtüğünü, linç edenleri “denek” olarak gördüğünü belirtmiştir.

“... Linç edilmek benim verilen tepkilerdeki içeriği analiz etmemi sağlıyor. Neye ne şekilde nasıl ve hangi kelimeleri seçerek linç ediyorlar bunun analizini yapmak çok hoşuma gidiyor. Bir nevi deneklerim onlar benim” (Katılımcı-4).

Katılımcı-4 linçten, linç edilmekten keyif aldığını belirtmiş aynı zamanda linç edilmenin işlevsel yönüne vurgu yapmıştır. Linçin haz ve işlevsellik bağlamına Katılımcı-1 de vurgu yapmıştır. Linç edilmekten büyük haz duyduğunu aktarırken linç edilme sayesinde amacına ulaştığını aktarmıştır.

*“Linç edilmek en büyük hazzımız en büyük keyfimiz bizim. Neden çünkü Tweet attığımızda anlaşılmayacak diye çok korkuyoruz. Ya bu Tweet boşa giderse bu Tweeti kimse anlamazsa ya Tweeti silmek zorunda kalırsam kimse anlamazsa diye. Bu korkumuzu yenen bir şey linç. Eğer linç yiyorsan evet başarılı olmuştur o Tweet birazda başarı göstergesi. Linç ne kadar büyükse o kadar başarılısın... İnanılmaz bir şey düşünsene bir Tweetle İslamcılara karşı alıyorsun, feministleri karşı alıyorsun, hayvan severleri karşı alıyorsun, Twitter’ın %99’unu karşı alıyorsun. E geri kalan %1 de bizim gibi ‘Or*spu Çocukları’ (Gülüyor)” (Katılımcı-1).*

10 katılımcı linç edilmekten rahatsız olmazken, Katılımcı-5 ve Katılımcı-6 linç edilmekten hoşlanmadığını dile getirmiştir. Hoşlanmama nedenlerini linçlerin sosyal medyada kalmadığına ve gündelik hayatlarına yansımaları olduğuna bağlamışlardır. Katılımcı-5 atmış olduğu Tweetler yüzünden davalar açıldığını vurgulamıştır. Yaşadığı büyük linçler sonrasında “sosyal medyadan adımları soyadımı araştırıp beni ifşalamaya çalışan çok kişi oldu ve bunu başardılar...” diyerek linçlerden rahatsızlığını dile getirmiştir.

Linçlerin günlük hayatına etkileri bağlamında Katılımcı-5 ve Katılımcı-6 gerçek yaşamda tanıdıkları kişilerden doğrudan ya da dolaylı tepki aldıklarını vurgulamıştır.

“...ben linç yemekten hoşlanmıyorum... Linç yemem benim 6 yıldır tanıdığım, tanıştığım insanların da tepki görmesine sebep oluyor. Bu kişiyi hala takip ediyor musun? Gerçekten arkadaşın mı? diye...” (Katılımcı-6).

“Normal günlük hayatımda sakat birini ya da tecavüz edilen birini görünce susan biri değilim. Bunu herkes bilir... Sosyal medyada bir Tweet uğruna linçlenirken hapis cezası almış üst düzey suçlu gibi algı ortaya koydukları için, ailemden ve arkadaşlarımdan bunu senin yaptığına inanmıyorum gibi tepki verenler oldu. Zaten sanat işleriyle ilgileniyorum. Bir sanatçı olabilmek için uğraşıyorum. Sanatçı olmak için uğraşan birinin topluma ne kadar kötülüğü olabilir?” (Katılımcı-5).

Katılımcı-6 linç edilmenin hiç bir zaman asıl motivasyonu olmadığını vurgulamış fakat atacağı Tweetin linç getireceğini bile bile paylaştığını da söylemiştir. Bazen kendisini frenlediğini bazen de getirisi götürüsünden az diyerek hesap yaptığını aktarmıştır. Katılımcı-6'nın “*bana eğlenceli olması kısmı daha ağır bastığı için paylaşıyorum... Bazen o kadar eğlenceli ve değerli bir içerik oluyor ki benim için linç ederlerse etsinler diyorum*” vurgusu Bartlett'in (2016) *lulz* trolleri bağlamında “yaptım öyle istedim”, “yaptım çünkü hoşuma gidiyor”, “yaptım çünkü zevk alıyorum” bulguları ile örtüşmektedir (Bartlett, 2016, s. 261). Bununla beraber Katılımcı-6, Bishop'un (2014) bencilliğin hâkim olduğu ve kendi eğlencesi uğruna diğer kullanıcıları rahatsız eden saygısız “*Snert*” trol tipiyle paralellik göstermektedir.

Trol tipi açısından linç bakış açıları önemlilik arz etmektedir. Trol tipinin bir göstergesi olarak linç edilmekten hoşlanmak ya da umursamamak nitelenebilir. Ayrıca troller linç bir işlevsellik atfederek silah halinde de düşünebilmektedir. Bunun dışında linçlerin Twitter'ın mekânsal bağlamında ortaya çıkması linç edilen trollerde farklı şekillerde zuhur edebilmektedir. Bu bağlamda Aydemir'in (2016) vurguladığı gibi “tip”i konuşmak yapıyı konuşmak demektir. Trol tipinin bağlamsallığı ait olduğu sosyal medyadan ayrı bir şey değildir. Bu bağlamda Twitter'daki linç kültürü trollerdeki bu algıya neden olmuştur diyebiliriz.

4.7.1 Linç Edilmenin İşlevselliği

Linç edilmenin gerçek hayatta veya sosyal medyada “kötü” bir şey olması konusunda genel bir kanıdan bahsedilebilirken troller için bu kanının doğru olmadığını

bulgular göstermektedir. Bu bulguları gösteren bir diğer nokta da linç edilmekten hoşlanan trollerden bazılarının linçin işlevlerinden bahsetmeleridir.

Katılımcı-1 *“Linç bizim hitap ettiğimiz kitleye ulaşmamızı sağlar... Bizim istediğimiz kitle büyütme değil, bizi anlayan kitleyi çekmek”* diyerek linçin kendisine göre ikinci bir işlevini vurgulamıştır. Bu ikinci işlevin uzantısı olarak linç eden kitlenin kendilerine bizzat küfür etmesini istemektedir. Çünkü *“İnsanların bize küfür etmesini sağlayarak olayı büyütürüz ve yanımıza bizi anlayan kitleyi çekeriz”* diyerek linçin kendilerine yakın insanlara ulaşmalarını sağladığını düşünmektedir. Aynı zamanda Katılımcı-1 linçin üçüncü bir işlevsel yönü olarak linç eden kitleden ayrı olduğunu görerek mutlu olduğunu vurgulamıştır.

“... Linç yememiz bizi bir de şundan mutlu eder; biz onlardan ayrı olduğumuzu hissederiz. Biz onlardan ayrı olduğumuzu hissettiğimiz an zevk alıyoruz. Biz onlardan ayrı hissetmek ve hissettirme için bu eylemi yapıyoruz. Kendi zekâmızdaki insanlarla buluşunca mutlu oluyoruz. Ben bunlardan ayrı olduğumu görünce var olduğumu hissediyorum” (Katılımcı-1).

Katılımcı-7 linçin popülerliği arttırıcı bir işlevinin olduğunu vurgulamış, aynı zamanda *“linç bence aptal insan filtresi, adam neden saygı göstermiyorsun o çocuğu diyor. Bu insanı ne kadar ciddiye alabilirsin ki?”* diyerek linç edilmenin başka bir işlevine vurgu yapmıştır.

4.7.3 Trollerin “Linç Edenler (Tepki gösterenler, “Duyar Tayfa”) Üzerine Düşünceleri

Trollerin ürettikleri saldırgan mizah içeriklerinden rahatsız olan kullanıcılar tepkilerini siber linç yoluyla ya da yetkili mercilere şikâyet ederek yansıtmaktadır. Trollerde kendilerinden rahatsız olan gruptan rahatsız olmakta ve onları etiketlemek amacıyla bazı sıfatlar kullanmaktadır. İnternet kültüründe yoğun bir şekilde kullanılan “duyar tayfa” tanımlaması bu etiketlemelerden bir tanesidir. Troller kendilerine yoğun bir şekilde tepki gösteren (her şeye karşı savunmacı, duyarlı içerik barından Tweetler atan) kişileri alaya almak için “duyar tafta” ismini kullanmaktadır. Twitter ortamında sık sık karşı karşıya gelen bu iki “tip” açıkça birbirlerinden rahatsızlıklarını dile getirmektedir. Trollerin anlam dünyalarında kendilerine tepki gösteren bu “hassas” kitleye karşı bazı tanımlayıcı adlar taktıkları görüşmeler esnasında göze çarpan bulgulardan olmuştur. Katılımcı-1 kendilerine tepki gösterenlerin yorumlarını *“...Duyar Mention...”* olarak

tanımlarken Katılımcı-2 “...duyarlandın ve Meriç tayfa” olarak tanımlamaktadır. Katılımcı-5 “Part-time Duyarcılar”, Katılımcı-9 “Kanser tayfa”, Katılımcı-11 “...beyni sorgulama mekanizması açısından zayıf, primal duygularla hareket eden ne gösterilirse ona tepki veren bir tayfa...”, Katılımcı-12 ise “Part-time Unicefciler” olarak tanımlamaktadır.

Katılımcılar kendilerine tepki gösteren kişileri (kendilerinin nitelemesiyle “Duyar Tayfa”) samimi bulmamaktadır. Bunun nedeni tepki gösteren kullanıcıların gerçek hayatta oldukları gibi davranmadıklarını düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Genel olarak katılımcılar tepki gösterenleri “sorunlu” olarak nitelemektedir. Buna ek olarak 10 katılımcı saldırgan mizaha tepki veren kişilerin Twitter’da “prim” yapmak amacıyla tepki verdiğini düşünmektedir.

“Salaklar. Her şeye duyar kasmak bir rahatsızlıktır aslında biz rahatsızsak onlar bizden daha rahatsızlar. Onlarda oradan pirim yapıyor. Biz linç yiyerek hedefimize ulaşıyoruz onlarda prim yaparak mutlu oluyorlar. Adam şehitlerle alakalı Tweet atıp duyar kasiyor bir saat sonra sevgilimin şöyle yapması bilmem ne diye Tweet atıyor. Samimiyetsizler!”
(Katılımcı-1).

“... Zavallı buluyorum bunları maskeler takip oyun oynuyor bunlar. Eğer gerçek hayatta o kadar duyarlı olsalardı Türkiye daha güzel bir yer olurdu eminim” (Katılımcı-2).

“... Sitede bir yer bir persona edinmek için bunu yaptıklarını düşünüyorum ...”
(Katılımcı-6).

“... Sorunlular... Showcudan başka bir şey değiller ya...”(Katılımcı-12).

Trolleri linç eden, yetkili mercilere şikâyet eden kullanıcılar ile kendilerine tepki gösteren troller arasında büyük bir çatışma mevcuttur. Bu çatışma tamamen yıkıcı bir çatışma olup iki taraf da birbirine karşı hakaret etmektedir. Binark sosyal medya ortamlarında gayri medeni söz edimlerinin hiçbir şekilde demokratik müzakere kültürünün gelişmesine ve çoğalmasına katkıda bulunmayacağına farkına varılmasını vurgulamaktadır. Bu düzlemde Habermas’ın (1998) iletişimsel eylem kavramı tamamen devre dışıdır. Trollerin toplumsal normlara, değerlere karşı düşmanlıkları bu çatışmalar neticesinde daha da artmaktadır.

Özetle katılımcılara yaptıkları saldırgan mizaha tepki gösteren kişiler hakkında ne düşündükleri sorulduğunda genel olarak tepki gösterenlere yönelik aşağılayıcı, alaycı,

hoşgörüden uzak tepkiler vermişlerdir. 10 katılımcı tepki gösterenleri olumsuz bir bakışla eleştirirken, 2 katılımcı tepki gösterenlere karşı daha olumlu görüş beyan etmişlerdir.

4.8.1 Tepki Gösterenlere Olumlu Bakış

Katılımcı-3 ve Katılımcı-4 diğer katılımcıların aksine kendilerine tepki gösteren kişilere karşı olumlu bir bakışa sahiptir ve tepki gösterenleri sahtelikle suçlamamaktadır. İki katılımcı da ciddiye alınan toplumsal normların onları yönlendirdiklerini vurgulamıştır. Bu anlamda değerlerin, kişilerin davranışlarının değerlendirilmesi, ödül ceza sistemi ile bireyler üzerinde baskı kurmaları değerleri anlamlı kılan şeylerdir (Fichter, 2011, s. 168). Bu bağlamda da Katılımcı-3 ve Katılımcı-4 kendisine tepki gösteren kullanıcıların toplumsal bir baskıdan etkilenip tepki gösterdiklerini düşünmektedir.

“Ben onların tepkilerini kesinlikle yapmacık olarak görmüyorum. Toplum tarafından stigmatize edilmekten korkuyorlar bence içten içe. Eğer yeterli derecede tepki göstermezsem onlar gibi algılanacakları ve dışlanacakları korkusu olabilir onları buna iten. Bu da onların tepkiyi egzajere etmelerine sebep oluyor. ... Yüzeysel samimiysizlik işi değil bu daha derinden bir şey...” (Katılımcı-3).

“...Sahte değiller kesinlikle onlar toplumun onlara çizdiği rollerini oynuyorlar. Kendilerine öğretilenlerin tekrarlayıcıları onlar sadece. Süper egoları tarafından esir alınmış, arkasında toplum baskısını biraz olsun azaldığında içerisinde BDSM’ci sapık tipler aslında ama subconscious (Bilinçaltı) düzeyinde toplumdaki dışlanmamak adına tepki veriyorlar...” (Katılımcı-4).

Tüm katılımcıların anlam dünyalarında saldıran mizaha tepki gösteren kişilere karşı aşağılayıcı ve üstün bir bakış olduğu görülmüştür. Katılımcıların anlam dünyalarında “duyar tayfa”dan genel olarak hoşlanmadıklarını ve böyle tepki veren kişilerin aslında olmaması gerektiğine dair hemfikirdirler.

4.9 Twitter’da Özgürlük

Bütün katılımcılar Twitter’da özgür hissetmediğini vurgulamıştır. Katılımcılar Twitter’ı kullanıcıların düşüncelerini rahat bir şekilde ifade edemediği bir platform olarak görmektedir ve Twitter’da yaptıkları saldırgan mizaha karşı tepki gösteren kitlelerden ziyade hukuki yaptırımdan çekindiklerini dile getirmiştir.

“Twitter’da kendimizi özgür hissediyorDUK. Atacağım çok Tweet oluyor, atamıyorum. Çünkü hesabın kapanacağını biliyoruz. Twitter’da özgür değiliz. Ülkede hiç özgür değiliz zaten. Özgür değiliz genel olarak” (Katılımcı-1).

“Özgür hissetmiyorum tabiki hemen hakkınızda soruşturma açabiliyorlar. Hapis cezası bile her an kapınıza gelebilir. Tam düşündüğümüzü yaparsak zaten kesin gireriz hapse. Yumuşatmamız bile özgür olmadığımızın göstergesi” (Katılımcı-10).

“Nasıl özgür olalım abi adam direk gönderinin altına Emniyet Genel Müdürlüğünü, CİMERİ, BİMERİ etiketliyor. Davalık oluyoruz, ifade vermeye giden arkadaşlarımız oluyor. Yediğimiz linçler devlet kurumlarına hemen sıçrayabiliyor...” (Katılımcı-8).

Twitter’da düşünce özgürlüğü olmadığını söyleyen katılımcılar, nefret söylemleri içeren Tweetler atamamaktan yakınmaktadır³⁰. Binark ve Çomu’nun düşünce özgürlüğü söylemi altında nefret söylemine göz yumulmamalı savunusu önemlidir. Binark ve Çomu, “sosyal medya ortamlarının nefret söylemini doğal bir zihin örüntüsü-yapısı kılmak ve nefret suçlarını övmek için kullanılması ifade özgürlüğü değildir” (Binark ve Çomu, 2012) vurgusu trollerin savunduğu “sözde özgürlüğe” karşı tepki göstermektedir.

4.10 Twitter’daki Anonim Kişi ve Gündelik Yaşamdaki Kişi

Lulz trolleri için anonim olmak ve anonim kalmak çok önemli bir durumdur. Attıkları Tweetlerin saldırgan içerikleri gerçek yaşamdaki kimliklerine zarar verebilir nitelikte olduğu için bu duruma dikkat etmektedirler. Gerçek yaşamda da trol olduğunu, anonim ya da yarı anonim hallerinden hiçbir farkı olmadığını söyleyen 2 katılımcı var iken anonim kişilikleriyle gerçek hayattaki kişilikleri arasında fark olduğunu söyleyen 10 katılımcı bulunmaktadır.

4.10.1 Anonim Kimliğiyle Aynı Kişi Olduğunu Söyleyen Katılımcılar

Katılımcı-11, Twitter’daki anonim hesabıyla aynı kişi olduğunu, gündelik yaşamda da fikirlerini aynı doğrultuda beyan edebildiğini söylemektedir. Bunu yapabilmesini “düşünsel olarak gelişmesine” bağlamaktadır.

“Evet, aynı kişiyim, Twitter’da adım gerçek adım zaten. Aynı kişi olma durumu bir gelişim sürecinden sonra ortaya çıktı bu durum. Düşünsel olarak ilerleyerek insanların

³⁰ Katılımcıların birçoğu saldırgan mizahı nefret suçu olarak görmese de ortaya çıkan vakıa nefret söyleminden başka bir şey değildir.

düşüncelerinden kurtulduğum evreye gelince fikirlerimi hem reelde hem nette aynı şek ifade edebildim ediyorum” (Katılımcı-11).

Anonim kimliğiyle gerçek kimliğinin aynı kişi olduğunu söyleyen ikinci bir kişi olan Katılımcı-1, Katılımcı-11 gibi yarı anonim olduğu belirtmiştir. Bu yarı anonimlik durumu Niessenbaum (1999) trolün isminin bilinse bile başka yollardan anonim kalması görüşüyle alakalıdır. O kişinin tanınma referansı, profil fotoğrafı ya da onu tanımlayan başka bir özellik de olabilir. Bu görüş Katılımcı-1’in “...Twitter’da yarı anonim olduğum için çok bir değişiklik olmuyor. Twitter’da fotoğrafım var mesela...” ifadelerinde ön plana çıkmaktadır.

“Hiçbir fark yok ben normal hayatta da böyleyim. Twitter’da yarı anonim olduğum için çok bir değişiklik olmuyor. Twitter’da fotoğrafım var mesela. Tabi yaşadığımız ülkede bazı tabuları yıkamıyoruz, toplum buna müsait değil. Cem evine gidip Hz. Ali’yle alakalı bir gönderme yapamıyoruz (gülüyor). Enteresandır, Twitter’da yapınca ölüm tehditleri yağıyor... dışarda yaptığımızda insanlara komik geliyor ve gülüyorlar. Çoğu da anlamıyorlar zaten” (Katılımcı-1).

Twitter’da yarı anonim bir hesaba sahip olması nedeniyle çevrimiçi kimliği ile çevrimdışı kimliği arasında belirgin bir fark olmadığını belirten Katılımcı-1 gündelik hayatta ve sosyal medyada kendisine tepki gösterenler arasında ise bir fark olduğunu ifade etmiştir. Twitter’da saldırgan mizah yapınca ölüm tehditleri aldığını bahsetmekte fakat günlük yaşamda saldırgan mizah yapınca benzer tepkiler almadığını bilakis insanların saldırgan mizahı komik bulduğunu aktarmıştır. Görüldüğü gibi, burada önemli olan nokta gündelik yaşamdaki tepkiler ile sosyal medyadaki tepkilerin farklılaşmasıdır. Anonim olsun ya da olmasın kullanıcıların/bireylerin saldırgan mizahın yankılandığı tepkisinin büyüklüğü ya da şiddeti mekânın bağlamsallığına göre değişebilmektedir.

4.10.2 Aynı Olmadığını Söyleyen Katılımcılar

Anonimliğin isimsiz ya da kimliği belirsiz olarak tanımlaması trollerin kendilerini ifşa etmemelerine ve attıkları saldırgan Tweetlerde gerçek kimliklerinden ayırmalarını sağlayan en büyük araçtır. Bu açıdan trollerin Twitter’daki kişilikleri ile çevrimdışı kişilikleri arasında farklılık oluşabilmektedir. Gerçek yaşamdaki kişiliği ile anonim kişiliği arasında fark olduğunu söyleyen 9 katılımcı bulunmaktadır.

“Ben anonim olmamama rağmen aynı kişi değilim dışarda kadınlara karşı çok saygılıyım ama Twitter’da bazen Kadın düşmanı feminist düşmanı bir profil

*çiziyorum... Cringe Tweetlerim meşhurdur mesela gerçek hayatta yapmayacağım p*çlikler bunlar” (Katılımcı-12).*

“Tabiki de aynı kişi değilim ben anonim kişiliğimde bambaşka biriyim günlük hayatta asla yapmayacağım işler bunlar...” (Katılımcı-4).

“...Anonimlik en önemli zırh... Ben bu mizahı trollük maskesi altında yapabiliyorum” (Katılımcı-5).

“Anonim kalmam gerekiyor. Başka türlü ofansif yapamam çünkü. Joker’in bir sözü var insanlara bir maske ver ve gerçek kişiliklerini gör diye. Aynı o hesap maskem var ve gerçek kişiliğim bu” (Katılımcı-2).

Aynı olmadıklarını söyleyen katılımcıların görüşlerine ek olarak Katılımcı-4 “...Twitter’da insanlar da sanal bende sanalım, gerçek bir yer değil orası kurgulanmış bir yer...” vurgusu Suler’in bahsettiği “gerçeklikten ayrışan anonimlik” (*dissosiyatif hayal gücü*) kavramını destekler niteliktedir. Yani bu anonimlik biçimi çevrimiçi kurguyu çevrimdışı gerçeğinden ayırır veya ayırıştırır. Bu bağlamda anonim kişi çevrimiçi dünyayı gerçek olarak algılamayıp oradaki diğer kullanıcıların varlıklarını yadsırlar, gerçek insanlar olmadıklarını düşünürler (Suler, 2004). Bu düşüncede olan bir trol için de en kötü şeyleri bile bu ortamlarda yapma fırsatı doğar. Bu anonimlik anlayışı Katılımcı-4’ün diğer cevaplarında olan Twitter’daki diğer kullanıcıları “denek olarak” görüyorum ifadesine ortam sağlayan en önemli unsurdur.

Gerçek kişilikten sıyrıılma hususunda Katılımcı-5’in “... Twitter’da bambaşka biri oluyorum istediğimi yazabiliyor, rahatça fikirlerimi sunabiliyorum...” görüşü ve Katılımcı -6’nın açıklamaları Suler (2004) “gerçeklikten ayrışan hayalgücü” (*dissosiyatif hayalgücü*) kavramıyla örtüşmektedir. Yani anonim kişi her ne eylem gerçekleştirirse gerçekleştirsin çevrimdışı dünyayla doğrudan bağlantılı olamaz. *Süper ego* kısıtlamaları ve ahlaki bilişsel süreçler geçici olarak çevrimiçi ruhundan askıya alınmış gibi, bu davranışların sorumluluğunu ortadan kaldırabilir (Suler, 2004).

*“En çok duyduğum soru bu. Reel de aşırı piç ya da işte yavş*k o.çocuğu gibi davranmamı bekliyorlar ama ben iyi eğitim almış belli bir kariyeri olan meslek sahibi, oturaklı denebilecek bir insanım. Ama internetteki “personam” böyle bir profil çizmiyor o yüzden aynı kişi diyemem. İnternetteki profilim biraz daha alter-ego diyebilirim... Sanalda daha bir alter ego gibi gidiyorum ama reelde daha süper ego ve ego arasında bir bağlantı tutturuyorum kendi hayatımda” (Katılımcı-6).*

Katılımcı-6'da gerçek hayatta *süperego* ve *ego* arasında giderken sanalda bu durumun böyle olmadığını ifade etmektedir. Gerçek kişiliğinden sıyrılan bir anonimliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Katılımcıların bu anonimlik görüşleri trollerin saldırgan mizahı nasıl gerçekleştirdiklerine yönelik önemli bulgular sunmaktadır. Birçok katılımcı saldırgan mizahı anonimlik olmasa gerçekleştiremeyeceklerini dile getirmektedir. Bu bağlamda Binark ve Bayraktutan'ın (2013) anonimlik konusunda "sorumluluğun yüklenememesi" eleştirisi katılımcıların açıklamalarıyla paralellik göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM- SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışma sosyal medyadaki trollük kültürüne ve trollerin toplumsal eylemlerine yönelik yapılan araştırmalara mütevazı bir katkı sağlamak istenmiştir. Twitter’da saldırgan mizah üreten trollerin anlam dünyalarına ve deneyimlerine yönelik nitel bir çalışma ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın problem cümleleri bağlamında katılımcıların trollere ve trollüğe yükledikleri anlamlar incelenmiştir. Her bir katılımcının kendisine ait bir trollük tanımı olduğu görülmüştür. Trollüğü zekâ ve haz merkezli tanımlayan katılımcıların yanında eğlence ve haz merkezli tanımlayan katılımcıların düşünceleri incelenmiştir. Zekâ ve haz, eğlence ve haz merkezli tanımlayan katılımcıların yanında trollüğü isyan, stres atma aracı, samimiyet olarak tanımlayan görüşlerle karşılaşmıştır. Katılımcılar trollüğü diğer kullanıcılar üzerinden tanımladıkları görülmüştür. Yani katılımcılar diğer kullanıcıları trolleyerek ya da diğer kullanıcılardan “üstün” olduklarını düşünerek kendilerini ve trollüklerini tanımışlardır. Katılımcıların trol tanımları Bishop’un (2014) trollük çeşitlerinden put kırıcı, (*Iconclast*) saygısız, (*Snert*) kötümser, (*Ripper*) mavi boncuk dağıtan (*Flirt*) tipleriyle örtüştüğü görülmüştür.

Katılımcıların trollük algılarından sonra saldırgan mizaha dair algıları ve tanımları ele alınmıştır. Saldırgan mizahın literatür tanımlarıyla örtüşen düşüncelere rastlanmış olsa da farklı tanım ve düşüncelerle de karşılaşmıştır. Katılımcılar saldırgan mizahı antipati yaratmak için, diğer kullanıcıları şok etmek için, “bilinç düzeyinde ayrıcalıklı bir şey” olduğu için, gerçekliğe daha da yaklaştırdığı için, samimiyeti arttırdığı için saldırgan mizahı tercih ettiklerini dile getirmiştir. Saldırgan mizahı neden icra ettiklerine yönelik yöneltilen soruda da ağırlıklı olarak 3 kavramın merkezinde katılımcılar soruyu cevaplandırmıştır. Bu kavramlar samimiyetsizlik, halkı aydınlatmak ve dikkat çekmek şeklindedir. Katılımcılar saldırgan mizahı icra etme nedenlerini gündelik yaşamda karşılaştıkları olaylara bağladıkları görülmüştür. Troller bu olayların onları saldırgan mizaha yönelttiğini dile getirmiştir. Samimiyetsizlik kavramı ekseninde verilen cevaplarda bu gündelik yaşam etkisinin ağırlığı gözlemlenmiştir. Katılımcılar gündelik hayatta insanların “samimiyetsiz” oldukları için saldırgan mizaha yöneldikleri aktarmıştır. Samimiyetsizlik dışında saldırgan mizahı farkındalık yaratmak için, tabuları gevşetmek için bir araç olarak gören katılımcılar görüşlerini halkı aydınlatmak temasına dayandırmıştır. Bu görüş Kamiloğlu’nun (2013) mizahçı mizahı düzeltici/değiştirici/terbiye edici olduğunu düşünür vurgusuyla örtüşmektedir.

Son olarak saldırgan mizahı trollerin neden icra ettiklerine yönelik bulgularda “dikkat çekme” teması ön plana çıkmıştır. Katılımcılar tepki görmeyi sevdiğini dile getirmiş ve tepki toplayarak kendisine küfür edilmesinin hoşuna gittiğini, tepki görünce rahatlama elde ettiğini vurgulamıştır.

Saldırgan mizahın trollerin anlam dünyasında bir saldırı aracı olup olmadığına yönelik bulgularda katılımcılar saldırgan mizah yaparak saldırgan mizahın muhatabı olan diğer kullanıcılara saldırmadığını düşünmektedir. 3 katılımcı saldırdığını düşünürken 9 katılımcı saldırmadığını düşünmektedir. Saldırdığını düşünenler düşüncelerini karşıdakinin algısına bağlamakta hem de kendi tutumlarına bağlamaktadır. Saldırmadığını düşünen katılımcılar ise “sadece iğnelediğine”, gülmenin sınırının olmamasına ve “yalnızca Tweet attığına” dayandırmaktadır. Saldırgan mizah literatürü özellikle saldırgan mizah yapan kişilerin başkalarının karakterlerine ve tavırlarına odaklanması (Saroglou ve Anciaux, 2004) vurgusu ve karşıdaki üzerinden tanımlanan mizah anlayışıyla katılımcıların anlam dünyalarındaki saldırgan mizah anlayışı paralellik göstermediği saptanmıştır.

Katılımcıların saldırgan mizaha atfettikleri değeri anlamak açısından sorulan mizahın sınırı var mıdır? sorusu üzerine sınırı olmalı ve sınırı yoktur şeklinde iki tür cevap ortaya çıkmıştır. Mizahın sınırı olmalı diyen katılımcılar bu görüşlerini –meli –malı biçiminde (yapılmamalı, edilmemeli, olmalı) vs. dile getirmiştir. Saldırgan mizahın sınırı konusunda katılımcılar karşıdaki kendisini savunamayacak durumda ise şaka yapılmamalı şeklinde bir fren mekanizması koyduklarını dile getirmiştir. Mizahın sınırı olmamalı diyen katılımcılar ise görüşlerini gerçek bir trol olmaya, gamsız gözükmeye dayandırdığı görülmüştür.

Mizahın sınırları ile bağlantılı bir diğer temel başlık engelli bireylere yönelik mizah konusudur. Diğer başlıklarda olduğu gibi yine katılımcıların aynı doğrultuda cevap verdikleri görülmüştür. Engelli bireylere yönelik mizah yapılmalı görüşünü savunan katılımcılar fikirlerini gündelik yaşamda engellilere gösterilen “aşırı” hassasiyette dayandırmaktadır. Katılımcılar engelli bireylere aşırı hassasiyet göstermeyi toplumdan dışlama olarak görmektedir. Kendilerinin engelli bireylere karşı saldırgan mizah yaparak ayrımcı olmadığını aksine bütünleştirici olduklarını savunmuştur. Bu doğrultuda bazı katılımcılarda özellikle Down Sendromlulara yönelik saldırgan mizah yapma eğilimi olduğu saptanmıştır. Bir katılımcının Down Sendromlu bir birey özelinde engelliliğini

“Show ve prim” yapmak için kullandığını ifade etmiştir. Bu yüzden Down Sendromlulara karşı saldırgan mizah yaptığını dile getiren katılımcı, 2015’de yayınlanan Türkiye İnternet Raporunun “engellilik yeni dolandırıcılık kapısı haline geldi” bulgusuyla örtüşmektedir.

Katılımcıların linç üzerine düşünceleri saldırgan mizahı yapma nedenlerine ve trollük anlayışlarına ışık tutmaktadır. Katılımcılardan bazıları linç edilmekten haz aldığını aktarırken bazıları linç edilmenin kendisi için hiçbir anlam ifade etmediğini dile getirmiştir. Linç edilmeye karşı işlevsel bir bakış açısı geliştiren bazı katılımcıların olduğu görülmüştür. Bunların dışında linç edilmekten, bu durumu yaşamaktan rahatsız olan katılımcıların mevcudiyetinin azlığı da aktarılmıştır. Linç edilmekten haz alan katılımcıların genel olarak linç edilmeye bir anlam atfettiği görülmüştür. Bu anlam linçin bir işlevi ortaya çıkarabileceğinden başka bir şey değildir. Katılımcılar için linç edilmek, atılan Tweetin başarıya ulaştığı anlamına gelmektedir. Ayrıca katılımcılar linç edilmeyi olayı büyütme ve etkileşim almaya yarayan bir araç olarak görmektedir.

Linç edilmekten haz alanlar ile alakalı bir diğer önemli nokta anonimliğe yaptıkları vurgudur. Katılımcılar, anonim oldukları için linç edilmenin bir anlam ifade etmediğini dile getirmiştir. Anonimliğin toplumsal baskıdan sıyrılma aracı olarak görülmesi anonimlik kavramının önemini ortaya koymuştur. Bu bakışların dışında gündelik yaşama tesiri olması açısından (dava edilmek, yakın çevreden tepki almak vs.) linç edilmekten haz etmeyen katılımcılar asıl motivasyonlarının bu olmadığını belirtmiştir.

Kendilerini linç eden kişilere karşı ne düşündükleri sorulduğunda bütün katılımcılar rahatsızlıklarını dile getirmiştir. Rahatsızlıklarını dile getirirken katılımcılar kendilerine tepki gösteren kişilere karşı bazı lakaplar taktıkları görülmüştür. “Duyar tayfa”, “Part-time UNICEF’ci” “part time duyarcı” gibi pejoratif bir dil ile tepkisini dile getiren katılımcılar kendisine tepki gösteren kişileri etiketlemek/damgalamak için bu tanımlamaları kullanmıştır. İki katılımcı kendisine tepki gösterenleri tepkilerinde samimi bulurken, geri kalan 10 katılımcı kendisine tepki gösteren kişileri samimiyetsizlikle suçlamıştır. Tepki gösterenleri samimi bulan katılımcılar düşüncelerini tepki gösterenlere yönelik bir küçük görmeye ve aşağılamaya dayandırmıştır. İki katılımcı da kendilerine tepki gösterenlerin toplum tarafından yönlendirildiklerini düşündükleri için tepkilerinde samimi bulduklarını dile getirmiştir.

Katılımcılar Twitter’da önceden kendilerini özgür hissettiklerini ancak son yıllarda Twitter’ın artık özgür bir ortam olmaktan uzaklaştığını dile getirmiş, kendilerini özgür hissetmediklerini vurgulamıştır. Twitter’da kendilerine tepki gösteren, linç eden kişilerden çekinmediklerini, hukuksal yaptırımlardan çekindiklerini, bu yüzden de çoğu atacakları Tweeti ya atmadıklarını ya da arkadaş gruplarında paylaştıklarını dile getirmiştir. Katılımcıların bu bağlamdaki asıl vurgularının ifade özgürlüğü üzerine olduğu görülmüştür. Ancak Binark ve Çomu’nun, sosyal medya ortamlarının nefret söylemini doğal bir zihin örüntüsü-yapısı kılmak ve nefret suçlarını övmek için kullanılması ifade özgürlüğü değildir (Binark ve Çomu, 2012) vurgusu bağlamında saldırgan mizah gerçekleştiren trollerin savundukları ifade özgürlüğünün ciddiye alınmamasını gerektirmektedir. 5 başlık altında toplanılan saldırgan mizah örnekleri (Dinsel konulara ilişkin içerikler, Mezhepsel konulara ilişkin içerikler, Irkçılığa dayalı içerikler, Engelli bireylere yönelik saldırgan içerikler, Yoksulluk ve dezavantajlı gruplar üzerine içerikler) “ifade özgürlüğü” kapsamına girmeyecek içeriklerdir.

Twitter’daki anonim kişi ile gündelik hayattaki kişi arasında farkın olup olmamasına yönelik bulgularda katılımcılar, aynı olduğunu söyleyenler ve farklı olduğunu söyleyenler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Aynı kişi olduğunu söyleyenler Twitter’da yarı anonim olduklarına yönelik vurgu yapmıştır. Yarı anonimlik hususunda Niessenbaum (1999) trolün isminin bilinse bile başka yollardan anonim kalması görüşüyle alakalıdır (Niessenbaum, 1999, s. 141). Bu bağlamda katılımcılar Twitter’daki yarı anonim kişi ile aynı kişi olduğunu aktarmıştır. Aynı kişi olmadığını söyleyen katılımcılar Twitter’da farklı bir karaktere büründüklerini aktarmış ve saldırgan mizahı ancak bu koşullarda yapabildiklerini dile getirmiştir. Anonimlik hususunda bazı katılımcıların düşünceleri Suler’in (2004) gerçeklikten ayrışan anonimlik (*dissosiyatif anonimlik*) ve gerçeklikten ayrışan hayal gücü (*dissosiyatif hayal gücü*) kavramlarını içerdiği görüşmüştür. Bu iki kavram ekseninde Binark ve Bayraktutan’ın (2013) anonimlik konusunda “sorumluluğun yüklenememesi” eleştirisi paralellik göstermiştir.

Katılımcıların anonim olduklarında gerçek kimliklerinden sıyrıldıkları, böylelikle gerçekleştirdikleri eylemlerin sorumluluğunu yüklemeyerek her türlü nefret söylemini daha rahat gerçekleştirmelerini mümkün kıldığı görülmektedir. Kaldı ki, kimi katılımcılar belirli nefret söylemlerini yeniden üretmeyi amaçlamıyor olsalar da, ürettikleri içerikleri farklı nefret söylemlerini içerebilmektedir. Saldırgan mizah yapan trollerin kendilerini

ortaya koyma biçimleri ise gündelik hayatta yaşadıkları olaylardan ve saldırgan mizahtan elde edecekleri “kazanımlar”dan kaynaklanmaktadır. Bu kazanımları kendisini diğer kullanıcılardan ayırıştırma ve ayrı görme, diğer kullanıcılardan üstün görme, eğlenme, haz alma ve tepkisini bir şekilde dile getirme olarak sayabiliriz. Saldırgan mizah yaparak saldırmadığını ve nefret barındıran içerik üretmediklerini düşünmeleri çoğu trolün belirli nefret söylemlerinin yeniden üreticisi olduklarının farkında olmadıklarını göstermektedir. Farkında olmamalarının nedeni hem ifade özgürlüğü olgusunu sınırsız yorumlamalarından kaynaklanmakta hem de insanlara aslında saldırgan mizah içerikleriyle yardım ettiklerini düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Twitter’da özgür hissetmemelerinin temel nedeni de “ifade özgürlüklerinin kısıtlandığını” düşünmeleridir.

Troller, saldırgan mizah içeriklerine tepki gösterenlere karşı sınırsız bir ifade özgürlüğünü savunarak yaptıkları mizahın ifade özgürlüğü içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmektedirler. İfade özgürlüğünün dışında her şeyin mizahının yapılabileceğine dair algıları, yukarıda belirtildiği gibi, nefret söylemi yaymadıklarını düşünmelerine neden olmaktadır.

Trollerin belirli nefret söylemleri yeniden üreten paylaşımlarına karşı alınabilecek tavır “*don't feed the troll*” stratejisinden farklı şeyler olmalıdır. Binark vd. (2015) bir çözüm olarak trollerin ürettiği içeriklere karşı diğer kullanıcıların farkında olmasını ve trollerin ürettiği içeriklerden doğacak manipülasyon ve paniğe karşı yeni medya okuryazarı olunmasını sağlamayı önermektedir. Ek olarak suç ögesi barındıran içerikleri Twitter’da şikâyet etmek, ortak tepki platformları kurarak bu içeriklerle mücadele etmek ve hukuk aracılığı ile tepki göstermek nefret söyleminin yeni medya ortamlarından yeniden üretilmesine karşı yararlı olabilir.

KAYNAKÇA

- Akar, E. (2011). *Sosyal Medya Pazarlaması, Sosyal Web'te Pazarlama Stratejileri*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Akıl, A. M. (2018). *Üniversite Öğrencilerinde Mizah Eğiliminin Saldırganlık Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ansong, E. D., Takyi, T., Damoah, D., Ampomah, E. A., & Larkotey, W. (2013). Internet Trolling in Ghana. *International Journal of Emerging Science and Engineering (IJESE)*, 42-43.
- Aslan, M. G. (2012). *Anonimlik Deneyimi ve Sosyal Medya Etkisi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atabek, Ü. (2005). *İletişim Teknolojileri ve Yerel Medya İçin Olanaklar. Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya (Der.: S. Alankuş)*. İstanbul: PS İletişim Vakfı Yayınları, ss. 61-90.
- Avcı, A. (2003). Toplumsal Eleştiri Söylemi Olarak Mizah ve Gülmece. *Birikim, Sayı 166*, <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3891/toplumsal-elestiri-soylemi-olarak-mizah-ve-gulmece>.
- Aydemir, M. A. (2010). Mizah, Sosyoloji ve Öykü Üzerine Bir Deneme. *Hece Öykü, Sayı: 38*, ss.81-87.
- Aydemir, M. A. (2016). *Sosyal Alanın Tipleştirilmesi: Toplumsal Tipler. M.A Aydemir(E.D), Toplumsal Tipler, 11-32*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Babacan, M. E., Haşlak, İ., & Hira, İ. (2011). Sosyal Medya ve Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 63-92.
- Bağrıyanık, F. M. (2018). *Dijital Alanın Tipolojileri: Dijital Kültüre Dair Sosyolojik Bir Okuma. Yüksek Lisans Tezi*. Konya : Selçuk Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bağrıyanık, M. F. (2016). *Siberyanın Haytaları: Troller. (Ed.: M. A. Aydemir) Toplumsal Tipler içinde(s. 399-412)*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Baker, U. (2012a). *Beyin Ekran*. İstanbul: Birikim.

- Baker, U. (2012b). *Kanaatlerden İmajlara: Duygular Sosyolojisine Doğru*. İstanbul: Birikim Yayınevi.
- Balibar, E., & Wallerstein, I. (2000). *İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler*. İstanbul: Metis.
- Bartlett, J. (2016). *Dark Net: İnternetin Yeraltı Dünyası*. (Çev: Y. Konyalı). İstanbul: Timaş.
- Bauman, Z. (2014). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*. (Çev: P. Sıral). İstanbul: Habitus.
- Bilgic, M. T. (2016). *Kurumsallaşmış Sosyal Eylem Üretimi Olarak Toplumsal Tipler*. (Ed.: M. A. Aydemir) *Toplumsal Tipler içinde* (s. 47-61). İstanbul: Açılım Kitap.
- Binark, M., & Löker, K. (2011). *Sivil Toplum Örgütleri Bilişim Rehberi*. Ankara: Alternatif Bilişim Yayınları.
- Binark, M., & Çomu, T. (2012). *Sosyal Medyanın Nefret Söylemi İçin Kullanılması İfade Özgürlüğü Değildir!* <https://yenimedya.wordpress.com/2012/01/20/sosyal-medyanin-nefret-soylemi-icin-kullanilmasi-ifade-ozgurlugu-degildir/> (Erişim Tarihi: 14.07.2019).
- Binark, M., & Bayraktutan, G. (2013). *Aydın Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik*. İstanbul: Kalkedon.
- Binark, M., Karataş, Ş., Çomu, T., & Koca, E. (2015). Türkiye'de Twitter'da Trol Kültürü. *Toplum ve Bilim* (135), 124- 158.
- Binark, M., & Karataş, Ş. (2016). Yeni Medyada Yaratıcı Kültür: Troller ve Ürünleri 'Caps'ler. *TRT Akademi, Cilt: 1, Sayı: 2*, 426-448.
- Bishop, J. (2014). "Dealing with Internet Trolling in Political Online Communities:Towards the This Is Why We Can't Have Nice Things Scale. *International Journal of E-Politics*, 5(4), 1-20.
- Bond, R. (1999). Links, Frames, Meta-Tags and Trolls. *International Review of Law, Computers & Technology*, 13(3), 317-323.
- Budak, H. (2016). *Yeni Çağ Yeni Medya ve Mahremiyetin Yeni Sınırları*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Cann, A., Zapata, C. L., & Davis, H. B. (2011). Humor style and relationship satisfaction in dating couples: Perceived versus self-reported humor styles as predictors of satisfaction. *Humor: International Journal of Humor Research*, 24(1), 1-20.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri, Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (Çev. Ed.: M. Bütün ve S. B. Demir. . Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çetin, N. (2012). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap Yayınları .
- Çiftlikçi, R. (2000). Türk Romanında Tip ve Karakter Problemi. *Yediiklim*, Sayı 123, 42-52.
- Çomu, T., & Binark, M. (2013). *Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi*. (Ed: M. Çınar) *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar içinde* (s. 199-219) . İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Dikeçligil, B. (2014). Prof. Dr. Beylü DİKEÇLİĞİL ile Sosyoloji Sohbeti. *Sosyoloji Divanı*. Sayı: 3, 119-136.
- Durkheim, E. (2016). *Ahlak Eğitimi*, (Çev: H. Portakal) . İstanbul: Cem Yayınevi.
- Eker, G. Ö. (2009). *İnsan, Kültür, Mizah: Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Olarak Mizah*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Fichter, j. (2011). *Sosyoloji Nedir*. (Çev.: N. Çelebi). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fuchs, C. (2016). *Sosyal Medya Eleştirel Bir Giriş*, (Çev: D. Saraçoğlu, İ. Kalaycı). Ankara: NotaBene.
- Goffman, E. (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (Çev.: B. Cezar). İstanbul: Metis.
- Habermas, J. (1998). *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, (Çev. M. Tüzel). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hampes, W. P. (2010). The relation between humor styles and empathy. *Europe's Journal of Psychology*, 6(3), 34-45.

- Herring, S., Job-Sluder, K., Scheckler, R., & Barab, S. (2002). Searching For Safety Online: Managing "Trolling" in a Feminist Forum. *The Information Society*, 18(5), 371-384.
- İlhan, T. (2005). *Öznel İyi Oluşa Dayalı Mizah Tarzları Modeli, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Janes, L. M., & Olson, J. M. (2000). Jeer pressure: The behavioral effects of observing ridicule of others . *Personality and Social Psychology Bulletin*, 474-485.
- Kamiloğlu, Z. (2013). Penguen Dergisinden Hareketle Türk Karikatür Tarihinde Mizahın Saldırı İşlevi. *Millî Folklor*, Sayı 98, 165-173.
- Kara, T. (2013). *Sosyal Medya Endüstrisi; İnsan, Toplum, Ekonomi*. İstanbul: Beta.
- Karabulut, B. (2015). Bilgi Toplumu Çağında Dijital Yerliler, Göçmenler ve Melezler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 21, 11-23 .
- Keten, E. T. (2017). İktidarın Kültür Savaşçıları: İslamcı Popüler Kültür Dergileri. https://www.academia.edu/34733828/%C4%B0ktidar%C4%B1n_k%C3%BClt%C3%BCr_sava%C5%9F%C3%A7%C4%B1lar%C4%B1_%C4%B0slamc%C4%B1_pop%C3%BCler_k%C3%BClt%C3%BCr_dergileri.
- Kılıç, A. (2007). Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5 (13), 37-58.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Ankara: Bağlam.
- Ligieza, İ. B. (2014). *Aktif veya Pasif Yerel Kamusal Alan: Enformasyon-İletişim Teknolojilerinin Çağdaş Yerel Demokrasiler Üzerine Etkisi*. (Ed.: B. Çoban), (Çev.: A. E. Pilgir) *Sosyal Medya Devrimi içinde* (s. 97-116). İstanbul: Su Yayınları.
- MacInnes, P. (2010). *Can You Define Offensive Comedy*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/stage/2010/apr/09/offensive-comedy-frankie-boyle> adresinden alındı

- Malkoç, İ. B. (2018). *Siber Kamusal Alanda Metalaşan Kimlikler ve Otosansür: Twitter Örneği. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Martin, R. A., Doris, P. H., Larsen, G., Gray, J., & Weir, K. (2003). Individual Differences in Uses of Humor and Their Relation to Psychological Well-Being: Development of the Humor Styles Questionnaire. *Journal of Research in Personality* 37, 48-75.
- Max, G. T. (1999). What's in a Name? Some Reflections on the Sociology of Anonymity. *The Information Society*, 15 (2), , 99-112.
- Mayfield, A. (2008). *What is Social Media*, . iCrossing, e- book: Kaynak: https://www.icrossing.com/uk/sites/default/files_uk/insight_pdf_files/What%20is%20Social%20Media_iCrossing_ebook.pdf (Erişim Tarihi: 06.07.2019).
- Mercimek, B., Dulkadir Yaman, N., Kelek, A., & Odabaşı, H. F. (2016). Dijital Dünyanın Yeni Gerçeği: Troller. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , Cilt: 6, Sayı: 1, 67-77.
- Meriç, Ö. (2015). *140 Karakter ile Siyaset Konuşmak: Twitter ve Siyasetçi-Yurttaş Etkileşimi. (Der.: S. Ersöz Karakulakoğlu, Ö. Uğurlu) İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar; Twitter içinde (s. 33-58)*. Ankara: Heretik, .
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak, (Çev: K. Aysevener, Ş. Soyer)* . İstanbul : İris Mizah Kültür .
- Mutluer, Ö. (2018). *Öğretmenlik Mesleğinin Sosyal Statüsü: Bir Olgubilim Çalışması. Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar (Çev: S. Özge)*. Ankara: Yayın Odası Yayınları.
- Özdemir, Z. (2015). Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Özçekim Kullanımı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 112-131.
- Özmen, Z. (2016). *Bir Toplumsal Tip (?) Plaza "İ"nsanı. (Ed.: M. A. Aydemir) Toplumsal Tipler içinde (s. 249-269)*. İstanbul: Açılım Kitap.

- Özpinar, A. (2012). *Mizah Dergilerinde Toplumsal Gündem: Penguen ve Cafcaf Dergileri Örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özsoy, D. (2015). Tweeting Political Fear: Trolls in Turkey. *Tarih Okulu Dergisi Yıl: 8, Sayı: 22* , 535-552. .
- Öztürk, Ö. (2016). *Dünya Mitolojisi*. Ankara: Nika Yayınevi.
- P. L. Berger ve T. Luckmann. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası, (Çev: V. S. Öğütle)*. İstanbul: Paradigma.
- Palaz, F. S. (2015). *Hollanda'da Yaşayan Türk Vatandaşların Aktif Yaşama Süreci: Nitel Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon. *MCB University Pres, Vol:9, No:5* , 1-6.
- Rogers, R. (2016). *Twitter'ı Sıradanlıktan Kurtarmak: Bir Çalışma Nesnesinin Dönüşümü*. *Twitter ve Toplum, (Der.: K. Weller, A. Bruns, J. Burgess, M. Mahrt, C. Puschmann), (Çev.: E. Erbatır)*. İstanbul: Kafka Kitap.
- Rushkoff, D. (2010). *Program or Be Programmed: Ten Comands for a Digital Age*. Berkeley: Soft Skull Press.
- Saka, E. (2016). Siyasi Trollük Örneği Olarak Aktroller. *Birikim, Sayı: 322*, 17-21.
- Somay, B. (2010). *Tarihin Bilinçdışı: Popüler Kültür Üzerine Denemeler*. İstanbul: Metis.
- Spranger, E. (2001). *İnsan Tipleri. (Çev: A. Aydoğan)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Suler, J. (2004). The Online Disinhibition Effect. *Cyberpsychology & Behavior, Volume: 7* , 321-326.
- Sümer, M. (2008). *Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrencilerinin Stresle Başa Çıkma Stilleri ve Bazı Değişkenlere Göre Mizah Tarzlarının Karşılaştırılması*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (Çev: O. Akınhay). İstanbul : Agora.
- Şahin, Z. B. (2019). Karikatür ve İfade Özgürlüğü. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt 10, Sayı 17*, , 2208-2244.
- Şentürk, R. (2010). *Gülme Teorileri*. İstanbul: Rasyo Yayınları.
- Şevik, E. (2015). *Yeni Medya ve Nefret Söylemi: Yeni Medyada Cinsel Yönelim. Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taş, E. (2017). Yeni Medya ve Nefret Söylemi. *Yeni Medya Elektronik Dergi, Sayı: 1*, 60-71.
- Thompson, J. (2008). *Medya ve Modernite*. (Çev: S. Öztürk). İstanbul: Kırmızı yayınevi.
- Timisi, N. (2015). *Önsöz, İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar; Twitter (Der.: S. Ersöz Karakulakoğlu, Ö. Uğurlu)*. Ankara: Heretik.
- Turan, H. (2018). Sıradanlaşan Teknoloji: Bir Kötülük Deneyimine Doğru. *Kilikya Felsefe Dergisi, Sayı: 2*, ss. 52-66.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yöntemi, 24*, 543-559.
- Tüzer, V. (2011). İnternet, Siberseks ve Sadakatsizlik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar 3(1)*, 100-116.
- Ulutaş, E. (2015). *Toplumsal Bir Tip: Kanaat Önderi, Doktora Tezi*. Yayın Yeri: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünsaldı, L. (2013). *Sosyoloji Tarihi: Dünyada ve Türkiye'de*. Ankara: Heretik.
- Ünsaldı, L. (2014). Sürekli Bir Tematikleştirme Çabası Olarak Sosyoloji: Birkaç Epistemolojik İzahat ve Kavramsal Yaratıcılığa Çağrı, Çakalın Sosyolojisine Davet. *Sosyoloji Divanı, Sayı 3*, 13-36.
- V. Saraglou, & Anciaux, L. (2004). Liking Sick Humor. *Coping Styles and Religion as Predictors*, *Humor, 17/3*, 257-277.
- Wallace, K. A. (1999). Anonymity. *Ethics and Information Technology*, 23-35.

- Wallace, K. A. (1999). Anonymity. *Ethics and Information Technology*. 23-35.
- Waver, S., & Morgan, K. (2017). What is The Point of Offensive Humour? *The Conversation*, <https://theconversation.com/what-is-the-point-of-offensive-humour-76889>.
- Weber, A. (2009). *Nefret Söylemi El Kitabı*, (Çev: M. Çulhaoğlu). <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/f4034d4ac32cd2c21e546188b86e9034.pdf> (Erişim Tarihi: 14.07.2019).
- Yengin, D. (2014). *Yeni Medya ve Dokunmatik Toplum*. İstanbul : Derin Yayınları.
- Yerlikaya, N. (2007). *Lise Öğrencilerinin Mizah Tarzları İle Stresle Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, .
- Yeşilyurt, Y. (2015). *Twitter'da Sözlü, Yazılı ve Görsel Kültürün İzleri, İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar; Twitter (Der.: S. Ersöz Karakulakoğlu, Ö. Uğurlu*. Ankara: Heretik, ss 73-91.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2009). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Y. (2012). İletişimsel Eylem Kuramı Işığında Siyasal İletişim ve AK Parti Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*. Cilt: 7, Sayı: 1, 195-225.
- Yılmazok, L. (2016). Dağılan Beyin Parçalarına Gülmek: Quentin Tarantino Filmlerinde Şiddet ve Mizah. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 179-193.
- Yüce, K., Eryaman, M. Y., Şahin, A., & Koçer, Ö. (2014). Sosyal Bilimlerde Paradigma Dönüşümü ve Türkiye’de Uygulamalı Dilbilimi Alanında Nitel Araştırma. *Eğitim ve Bilim*. Cilt: 39 Sayı: 171, 1-12.
- Zelan, Z. (2014). *Dijital Dünya, Sosyal Medya ve Fikri Haklar*. XIX. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri s. 91-97: İzmir, Yaşar Üniversitesi.
- Zillman, D. (1983). Disparagement humor. In P.E.McGhee & J.H. Goldstein (Eds.), *Handbook of humor research (Vol.1)* New York: Springer., 85- 108.

İNTERNET KAYNAKÇASI

http-1: <https://odatv.com/enisteyle-delirmeler-mahkemelik-oldu-2405151200.html>

(Erişim Tarihi: 01.03.2019).

http-2:

<https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates> (Erişim Tarihi: 05.07.2019).

http-3: <https://www.theguardian.com/technology/2017/jul/02/facebook-drone-aquila-internet-test-flight-arizona> (Erişim Tarihi: 01.03.2019).

http-4:

<https://tr.sputniknews.com/yasam/201807211034389540-anitkabirde-ataturke-hakaret-eden-kadina-sorusturma-acildi/> (Erişim Tarihi: 05.03.2019).

http-5:

<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201812181036678826-masterchef-murat-ozdemir-reyting-program/> (Erişim Tarihi: 08.06.2019).

http-6: <https://www.technopat.net/2012/04/05/meme-kavrami-uzerine/> (Erişim Tarihi: 08.06.2019).

http-7: <https://eksisozluk.com/trolle-turkce-karsilik-onerileri--4754366> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

http-8: <https://www.youtube.com/watch?v=jRpAFVikuJ8> (Erişim Tarihi: 10.03.2019).

http-9: <https://www.youtube.com/watch?v=GfjIF6QrLrc> (Erişim Tarihi: 10.03.2019).

http-10: <https://www.youtube.com/watch?v=snxn1rY84XQ> (Erişim Tarihi: 10.03.2019).

http-11: https://www.youtube.com/watch?v=0272yh_spuY (Erişim Tarihi: 10.03.2019).

http-12: <https://www.dailymotion.com/video/xz5rgo> (Erişim Tarihi: 10.03.2019).

http-13:

https://www.google.com/search?q=odun+herif+melih+g%C3%B6k%C3%A7ek&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiDy6K3p9rhAhVzwsQBHeIKD4AQ_AUIDigB&biw=1366&bih=625#imgc=8QIvmyapafGpM (Erişim Tarihi: 14.03.2019).

http-14:

<https://www.google.com/search?q=odun+herif+melih+g%C3%B6k%C3%A7ek+biraz+>

konu%C5%9Fabilir+miyiz&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwi077PsqtrhAhXJwqYKHVcXDm0Q_AUIDigB&biw=1366&bih=576#imgrc=N5LNVvSVHqkR-M (Erişim Tarihi: 15.03.2019).

http-15: <https://twitter.com/OrtakTepki/status/1084878227833843712> (Erişim Tarihi: 21.03.2019).

http-16: <https://www.youtube.com/watch?v=ay8jRXPP74I> (Erişim Tarihi: 21.03.2019).

http-17: <https://eksisozluk.com/trolllukle-orospu-cocuklugu-arasindaki-ince-cizgi--2266291> Erişim Tarihi: 05.07.2019).

http-18:

<https://www.mynet.com/girgir-dergisi-hazreti-musa-karikaturunden-sonra-kapatildi-110102886881> (Erişim Tarihi: 22.06.2019).

http-19: <https://dijilopedi.com/2019-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/> Erişim Tarihi: 07.07.2019).

http-20: <https://eksisozluk.com/son-donemde-asiri-artan-ofansif-mizah-anlayisi--5802720> (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

http-21: <https://twitter.com/OrtakTepki/status/1098629116205637633> (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

http-22: <https://twitter.com/OrtakTepki/status/1086671600802545664> (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

http-23: <https://twitter.com/OrtakTepki/status/1088119299229782016> (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

http-24:

[https://www.google.com/search?q=fuckermayk&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjOhv6h6OThAhX9wMQBHTwbDEkQ_AUIDygC&biw=1366&bih=576#imgrc=9hIEn7a4gQ_EOM:\(G8\)](https://www.google.com/search?q=fuckermayk&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjOhv6h6OThAhX9wMQBHTwbDEkQ_AUIDygC&biw=1366&bih=576#imgrc=9hIEn7a4gQ_EOM:(G8)) (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

http-25: <https://twitter.com/huoreiensar/status/524943100989677569> (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

http-26: <https://twitter.com/profdrmarcel/status/1054183415531126784> (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

http-27:

https://www.google.com/search?q=alevi+ofansif+mizah&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjugdVkZuThAhXLD5oKHQSbABAQ_AUIDigB&biw=1366&bih=576#imgrc=B0tTyTEIEv12dM: (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

http-28:

https://www.google.com/search?q=senin+onu+k%C3%B6pek+gibi+sevmen+ama+onun+%C5%9Fafi+olmas%C4%B1&biw=1366&bih=625&tbn=isch&source=iu&ictx=1&fir=vLAdpkyYdJGYHM%253A%252CpwOD9NfSNuTEwM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kRTDZ7nEOUX9KxipxI8XRv--x0v8w&sa=X&ved=2ahUKEwicvtDNhOfhAhXMeZoKHYacAMMQ9QEwBnoECAgQBA#imgrc=cIjQPq1JCKwEUM:&vet=1 (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

http-29:

https://www.google.com/search?q=teyrik+sikret+alevi&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiIv5Xu00ThAhVnyaYKHUBrDusQ_AUIDigB&biw=1366&bih=576#imgrc=ar9xI4ImQUXZ_M: (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

http-30: <https://twitter.com/mevzukurtlere> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

http-31: <https://twitter.com/mevzukurtlere/status/1143144535171719168> (14) (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

http-32: <https://twitter.com/huorelensarr/status/1120013060956131328> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

http-33:

https://www.google.com/search?q=armenian+birth+control+effectiveness+twitter&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwivodDNk-fhAhVmyqYKHcDiBbAQ_AUIDigB&biw=1366&bih=576#imgrc=QFa1OBKmXd27FM: (Erişim Tarihi: 03.05.2019).

http-34: <https://twitter.com/mevzukurtlere/status/1117780343061405697> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

http-35: <https://twitter.com/hiyibildiren/status/1071857233795923968> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

http-36: <https://hizliresim.com/3ONA1p> (Erişim Tarihi: 15.06.2019)

http-37: <https://eksisozluk.com/kiyiya-vuran-cocuk-cesediyle-dalga-gecmek--6071101?p=1> (Erişim Tarihi: 15.06.2019)

http-38: <https://twitter.com/hiyibildiren/status/1071857233795923968> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

http-39: https://twitter.com/haluk_levent/status/1092819579678674945 (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

http-40:

<https://onedio.com/haber/yettiniz-artik-engelli-bir-cocukla-dalga-gecerek-ofansif-mizah-yaptigini-zanneden-ve-haluk-levent-e-ithamlarda-bulunan-twitter-kullanicisi-860540> (Erişim Tarihi: 03.05.2019)

http-41:

https://www.google.com/search?q=ofansif+mizah&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiP8Lvs4-ThAhWv0KYKHQlvA7IQ_AUIDigB&biw=1366&bih=576#imgrc=R9XhewbDLRCMfM: (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

http-42:

https://www.google.com/search?q=fuckermayk&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjOhv6h6OThAhX9wMQBHTwbDEkQ_AUIDygC&biw=1366&bih=576#imgrc=knve2_wAyOxMM: (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

http-43: <https://twitter.com/gregorsamsamsi/status/1047150279609782274?s=21> (Erişim Tarihi: 05.04.2019)

http-44: <https://twitter.com/oldwakara/status/1120383908917334016>: (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

http-45:

https://www.google.com/search?q=ofansif+mizah&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiP8Lvs4-ThAhWv0KYKHQlvA7IQ_AUIDigB&biw=1366&bih=576#imgdii=GMS2JQUksg0YyM:&imgsrc=NeJgLHxqOosSLM: (Erişim Tarihi: 07.05.2019)

http-46: <https://twitter.com/zaqiddin/status/1059527842457968641> (Erişim Tarihi: 07.05.2019)

http-47: <https://twitter.com/search?q=%40amfeati&src=typd:> (Erişim Tarihi: 10.06.2019)

http-48:

https://www.google.com/search?q=kad%C4%B1nlar+ikiye+ayr%C4%B1%C4%B1r&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwj0_vb-noLjAhXJJpoKHbQkA3YQ_AUIECgB&biw=1366&bih=625#imgsrc=BR7vrqAjRjCPBM

(Erişim Tarihi: 06.06.2019)

http-49: <http://gorunumgazetesi.net/gorsel/Tu%CC%88rkiyede-l%CC%87nternetin-Durumu-2015.pdf> (Erişim Tarihi: 19.07.2019)